

**TÜRK AYDININDA DEVLET, SİYASET VE
DEMOKRASİ PROBLEMİ:
EROL GÜNGÖR'ÜN DÜŞÜNCELERİ
EKSENİNDE BİR İNCELEME**

(Yüksek Lisans Tezi)

Rabia Ashhan Türkmen

Kütahya-2020

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRK AYDININDA DEVLET, SİYASET VE DEMOKRASİ
PROBLEMİ: EROL GÜNGÖR'ÜN DÜŞÜNCELERİ EKSENİNDE
BİR İNCELEME**

Danışman
Prof. Dr. Özgür ÖNDER

Hazırlayan
Rabia Aslıhan TÜRKMEN

Kütahya - 2020

Kabul ve Onay

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Özgür ÖNDER

Üye

Doç. Dr. Alper ÖZMEN

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem KARADUT

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Şahmurat ARIK

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Türk Aydınında Devlet, Siyaset ve Demokrasi Problemi: Erol Güngör’ n Düşünceleri Ekseninde Bir İnceleme” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan ve dolaylı olarak yaptđım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2020

Rabia Aslıhan TÜRKMEN

Özgeçmiş

Rabia Aslıhan Türkmen, 1993 Yılında Konya \ Karapınar'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Karapınar'da okudu. Yüksek Öğrenimini Anadolu Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım ile Ahi Evran Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümlerinde tamamladı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans yaptı. Halen İstanbul Üniversitesi Sosyoloji ve Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Kamu Yönetimi Yüksek Lisans bölümlerinde öğrenimine devam etmektedir.

Bir süre gazetede haber editörlüğü yapan Türkmen, Selçuk Üniversitesi Karapınar Aydoğanlar Meslek Yüksekokulu'nda ve KOMEK'te İş ve Sosyal Hayatta İletişim ve Liderlik Eğitimi kurslarında dersler vermiştir. Akademik olarak siyaset teorileri, milliyetçilik ve kadın hareketleri alanlarında çalışmalarına, gazete ve dergilerde muhtelif konularda yazılar yazmaya devam etmektedir.

Akademik Çalışmaları

- ✓ Aydın Türk Kadınlarının Türk Siyasi Düşüncesine, Devlet Yönetimine ve Türk Toplumuna Etkileri ve Katkıları: Selma Rıza Feraceli Üzerinden Bir Değerlendirme, 1. Ulusal MHP KAÇEP Sempozyumu, Türkiz Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayısı (2019).
- ✓ Kadim ve Aktüel Türk Milliyetçiliği Ekseninde Erol Güngör'ün Yeri ve Tetkikleriyle Milliyetçi Ekole Getirdiği Yeni Paradigmalar, Milliyetçilik Tipolojileri(Kitap Bölümü), (2018).
- ✓ Türk Mezhebinin İmamı olarak Ahmet Vefik Paşa'nın Türk Siyasi Düşüncesine Etkisi ve Katkısı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi, (2017).
- ✓ Medyanın ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Algı Yönetimindeki Rolü, Selçuk Üniversitesi Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Kongresi, (2017).
- ✓ Erol Güngör'ün Milliyetçi Ekole Getirdiği Yeni Paradigmalar, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Erol Güngör Sempozyumu (2017).

Pek çokları aksine Türk düşünce hayatına ilmi, irfanı, izanı, fikirleri ve eserleriyle çok kıymetli katkılar sunmuş, Türk milletinin ve onun ölümsüz devletinin aydınlık yarınları için maziden aldığı ilhamla atıye ışık tutmuş, yoluna kılavuz olmuş, “Hakiki Türk Aydınlarını” minnetle ve hürmetle anıyor, Onların düşünce miraslarından hareketle hazırladığım bu çalışmamı aziz hatıralarına ithaf ediyorum...

Ruhları şad, fikirleri payende olsun...

ÖZET

TÜRK AYDININDA DEVLET, SİYASET VE DEMOKRASİ PROBLEMİ: EROL GÜNGÖR'ÜN DÜŞÜNCELERİ EKSENİNDE BİR İNCELEME,

TÜRKMEN, Rabia Aslıhan
Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Tez Danışman: Prof. Dr. Özgür ÖNDER
Ağustos, 2020, 135 sayfa

Kadim ve aktüel toplumsal/siyasal konularda sıkça tartışılan meselelerden birisi de aydınlardır. “Aydın” olarak ifade ettiğimiz kişilerin, tarihsel süreç boyunca, isimleri, konumları, statüleri değişse de toplumsal ve siyasal hayattaki rolleri daima önemli olmuştur. Özellikle Batı’da Aydınlanma ve bizde de Türk Modernleşmesi’yle birlikte aydınların toplumsal ve siyasal alandaki rolleri, konumları değişmiş, aydınlar en önemli öznelerden biri olmaya başlamıştır.

Türk aydınlarının devlet ve siyaset gibi konular için tarihin her döneminde fikirler ürettiği ve icra noktasında da önemli girişimlerde bulduklarını bilinmektedir. Erol Güngör de bu aydınlardan biridir. Güngör, sosyolog, sosyal psikolog, ilim ve dava adamı hüviyetiyle pek çok sosyal meseleye yaklaşmış ve bu meselelere ilmi metotlarla farklı bakış açıları getirmiştir. Onun tetkik yaptığı sosyal meselelerden birisi de aydınlardır.

Erol Güngör, Türk aydınının, Türk Modernleşmesi ile birlikte yönünü batıya döndüğü, zamanla halka ve halkın değer sistemlerine yabancılaştığı, bu durumun toplumda bir halk-aydın düalitesi yarattığı görüşündedir. Güngör aydınların bu elitist, anti-demokratik tavırlarının milli bütünlüğe ve demokrasiye zarar verdiğini hatta siyasal düzeni (devletin bütünlüğünü) de sarsacak mahiyette olduğunu belirtir. Bu bağlamda Güngör özellikle Batıcı- İnkılâpçı olarak nitelendirdiği Türk aydınlarının milli varlığın önünde tehdit oluşturduğu düşüncesindedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Devlet, Demokrasi Problemi, Türk Aydını, Erol Güngör

ABSTRACT**TURKISH INTELLECTUALS ON ISSUES OF THE STATE, POLITICS AND
DEMOCRACY: A REVIEW WITH REGARD TO EROL GÜNGÖR'S
THOUGHTS**

TÜRKMEN, Rabia Aslihan
M. Sc. Thesis, Department of Public Administration
Supervisor: Prof. Özgür ÖNDER
August, 2020, 135 pages

Intellectuals are one of the issues frequently discussed in ancient current social and political issues. Although the positions, status and names of people we have referred to even if intellectuals have changed throughout the historical process, their roles in social and political life have always been important. Especially with the Enlightenment in the West and Turkish modernization in our country, the roles and positions of the intellectuals in the social and political sphere have changed, and intellectuals have become one of the most important subjects.

We know that Turkish intellectuals have produced ideas on issues such as the state and politics in every period of history and made important attempts to do them. Erol Güngör is one of these intellectuals. Güngör approached many social issues with his identity as a sociologist, social psychologist and scientist, and brought them different perspectives with scientific methods. One of the social issues which he studied and made important examinations is the matter of intellectuals.

Erol Güngör is of the opinion that the Turkish intellectual turned to the west with the Turkish modernization, became alienated from the people and the value systems of the people over time, and this situation created a people-intellectual duality in the society. Güngör, states that this elitist, anti-democratic attitude of the intellectuals harms the national integrity and democracy and even shakes the political order (the integrity of the state. In this context, Güngör has the idea of Turkish intellectuals who are especially Westernist and revolutionary a threat in front of the national existence.

Keywords: Politics, State, Democracy Problem, Turkish Intellectual, Erol Güngör.

ÖNSÖZ

İlmi fikirle buluşturup bildiklerini ve tecrübe ettiklerini eserleriyle milletine aktaran ve ilmin izzetiyle mazi ile ati arasında romantik hayallerden ziyade otantik güzergâhlar oluşturup milletine doğru yolu gösterme şuurunda hareket eden aydınlara her dönem ihtiyaç vardır. Bu idrakle bir aydın olmanın gereği olarak milli meselelere kafa yoran, adını kadim tarihin soylu sayfalarına altın harflerle yazdırmış pek çok Türk aydınının düşünce mirasından hareketle hazırladığım bu çalışmayı, Onların aziz hatıralarına ithaf etmeyi ihmal mümkün olmayan bir vazife olarak görüyorum. Biliyorum ki bedenleri yaşamasa da fikirleri ilelebet yaşayacaktır. Hepsini minnetle anıyorum.

Çalışmamın belirlenme aşamasından nihayete erdirdiğim ana kadar geçen süreçte, çalışmamın muhtevasının oluşumunda bana kılavuz olan akademik danışmanım, çok değerli fikirleri, tecrübesi ve sabrı ışığında bu çalışmayı hazırlama imkânı bulduğum, ilmi ve fikirleri ışığında yetişmekle, talebesi olmakla daima iftihar edeceğim, saygı değer hocam, çok kıymetli Prof. Dr. Özgür Önder'e bu değerli süreçte bana rehber olduğu için çokça teşekkür ederim. Gerek şahsi ve gerekse de akademik anlamda bana verdiği bilgiler yaşamım boyunca hep yol göstericim olacak. Kendisine minnettarım.

Tez savunma jürime gelerek engin bilgi ve tecrübesiyle çalışmama ışık tutan, değerli önerileri ve yönlendirmeleri ile çalışmama değer katan Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı çok kıymetli Doç. Dr. Alper Özmen'e ve bir diğer jüri üyesi olan, çalışma boyunca teşvikleriyle en değerli manevi destekçilerimden biri olan, katkılarını asla unutmayacağım Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı Yardımcımız Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem Karadut'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın muhtevasına çok değerli katkılar sundular. Çalışmamın onların eleştiri süzgecinden geçmiş olması benim için çok önemli. Her iki hocamla da akademide yollarımızın kesişmiş olmasından dolayı bahtiyarım.

Lisansüstü eğitime başlamamda emekleri olan Dr. İsmail Yıldız'a ve İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekan Yardımcımız Doç. Dr. Murat Yaman hocalarım da ayrıca çokça teşekkür etmem gerek, bana böylesi güzel bir yolu açtıkları için onlara bir teşekkürden çok daha fazlasını borçluyum, iyi ki varlar.

Erol Güngör'n kuzeni Emekli r. Gr. Burhan Güngör Hocamın da bu çalışmamda ve fikri yaşamımda önemli katkısı vardır. Kendisine bana arşivinden paylaşımlar yaptığı, çalışmama destek olduğu, kişisel bilgileriyle katkı sunduğu için bütün samimiyetimle teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Ben bu çalışmayı hazırlarken elim bir hastalık sonucu aramızdan erken ayrılan, akademik yaşamımda çok büyük emeği olan ve hayatım boyunca değerli katkılarını asla unutmayacağım, Selçuk Üniversitesi Karapınar Aydoğan Meslek Yüksek Okulu Müdürümüz çok değerli hocam Dr. Durmuş Ali Ceylanı, aziz hatırasını özlemle ve saygıyla anmak isterim. Ayrıca bir süreçte birlikte çalışma imkânı bulduğum Selçuk Üniversitesi KAMYO ğretim Elemanlarına da teşekkürlerimi sunuyorum, teşvikleriyle akademik yaşamıma büyük emekleri oldu.

Ankara Milli Kütüphane, Konya Selçuk Üniversitesi Erol Güngör Kütüphanesi ve Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi çalışanlarına da ilgi ve destekleri, her isteğime samimiyetle karşılık verip özellikle çalışmamın kaynak taraması aşamasında kolaylıklar sağladıkları için canı gönülden teşekkür ederim.

Ve tabii ki bir de canım ailem var. En büyük teşekkürü ve şükran duygularımı aileme etmeliyim. Bu güzel süreçte ve eğitim hayatım boyunca daima yanımda olan, akademik maceralarımada maddi ve manevi desteklerini hiç eksik etmeyen, her türlü klfetimi anlayışla karşılayıp destekleyen, her başarımda olduğu gibi bu çalışmamda da büyük etkileri ve katkıları olan sevgili anneme, babama ve abime çokça teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum. İyi ki benim ailem olmuşlar, onlara hayatım boyunca hep minnettar kalacağım.

Emeği üzerimde olan ama burada ismini zikretmediğim ilmi, birikimi ve fikirleriyle çalışmama ilham olan, katkı sağlayan, yardımını ve desteklerini esirgemeyen, kütüphanelerinden, bilgi ve kişisel görüşlerinden, irfanlarından istifade ettiğim büyüklerime, hocalarıma, arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Çalışmamın Türk fikir hayatına, akademinin bilgi dağarcığına, toplumsal ve siyasal anlamda yapılacak çalışmalara küçük bir katkı sunması dilerim.

Aslıhan 2020 \ Konya

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİMOLOJİK, EPİSTEMOLOJİK, SOSYOLOJİK VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1. AYDIN VE İKAME KAVRAMLAR 8

1.1.1. Geleneksel Dönem Aydınları	8
1.1.1.1. Bilge	9
1.1.1.2. Âlim - Ulema	11
1.1.2. Modern Dönem Aydınları	13
1.1.2.1. Münevver	13
1.1.2.2. Elit- Seçkin	14
1.1.2.3. Entelektüel- Entelijansiya	15
1.1.2.4. Aydın	23

1.2. AYDIN TİPOLOJİLERİ 28

1.2.1. Yaratıcı Aydınlar- Tekrarlayıcı Aydınlar	29
1.2.2. Gerçek Aydınlar -Sözde (Sahte) Aydınlar	30
1.2.3. Geleneksel Aydınlar- Organik Aydınlar	32
1.2.4. Sivil Aydınlar - Bürokratik (Kamusal) Aydın	33
1.2.5. Milliyetçi Aydınlar	33
1.2.6. Devrimci Aydınlar	34

1.3. AYDINLARIN TARİHİ GELİŞİMİ 35

1.3.1. Batıda Aydınların Tarihsel Gelişimi	36
1.3.2. Türk Toplumunda Aydınların Tarihsel Gelişimi	38
1.3.2.1. İlk Türk Toplumlarından Tanzimat Dönemi'ne Aydınlar	39
1.3.2.2. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydınlar	43

1.4. TÜRK AYDINININ DEVLET-SİYASET-DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİ ... 47

1.5. TÜRK AYDININA ELEŞTİRİLER 53

İKİNCİ BÖLÜM
BİR TÜRK AYDINI OLARAK EROL GÜNGÖR: HAYATI, AKADEMİK
YAŞAMI, FİKİRLERİ VE ESERLERİ

2.1. EROL GÜNGÖR'ÜN HAYATI	60
2.2. EROL GÜNGÖR'ÜN AKADEMİK YAŞAMI	64
2.3. EROL GÜNGÖR'ÜN ESERLERİ	65
2.3.1. Tezleri	67
2.3.2. Telif Eserleri	67
2.3.3. Tercüme Eserler	73
2.3.4. Ders Kitapları	74
2.3.5. Makaleleri ve Ayrı Basımları	74
2.3.6. Yazılarının Yayınlandığı Gazete ve Dergiler	75
2.4. EROL GÜNGÖR'E DÖNEMİN AYDINLARININ BAKIŞI	76
2.5. EROL GÜNGÖR'ÜN FİKİRLERİ	79
2.5.1. Erol Güngör'de Tarih Meselesi	79
2.5.2. Erol Güngör'de Kültür Meselesi	80
2.5.3. Erol Güngör'de Din Meselesi	82
2.5.4. Erol Güngör'de Devlet Meselesi	83
2.5.5. Erol Güngör'de Millet ve Milliyetçilik Meselesi	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK AYDININDA DEVLET-SİYASET VE DEMOKRASİ PROBLEMİ:
EROL GÜNGÖR'ÜN DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

3.1. EROL GÜNGÖR'DE MÜNEVVER\ENTELEKTÜEL\AYDIN VE AYDIN TİPOLOJİLERİ	
3.2. EROL GÜNGÖR'DE “BİR SOSYAL TABAKA OLARAK MÜNEVVERLER”	92
3.3. EROL GÜNGÖR'DE “ÇARPIK MODERNLEŞMENİN ÖZNESİ OLARAK TÜRK AYDINLARI” VE MODERNLEŞME BAĞLAMINDA İZLEDİKLERİ POLİTİKA PROBLEMİ	99
3.4. EROL GÜNGÖR'DE HALK-AYDIN DÜALİTESİNİN TOPLUM VE DEVLETE YANSIYAN SORUNLARI	104
3.5. EROL GÜNGÖR'DE TÜRK AYDININDA DEVLET, SİYASET VE DEMOKRASİ PROBLEMİ	110

SONUÇ	118
EKLER	122
KAYNAKÇA	126
DİZİN	135

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İlh..	ilhamında
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.Y.	Tarih Yok
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	ve benzeri
vs.	ve saire
yy.	Yüzyıl

TEZ METNI

GİRİŞ

“Türk Aydınının Devlet, Siyaset ve Demokrasi Problemi: Erol Güngör’n Düşünceleri Ekseninde Bir İnceleme” başlıklı bu araştırmada, Erol Güngör’n düşüncesinde ve yorumlarında aydınların tarihsel süreç itibariyle değişen, gelişen düşünce yapılarındaki devlet, siyaset ve demokrasi ile bunların özellikle toplum ve devlet açısından sorun teşkil eden hususları incelenmeye çalışılmıştır.

Tarihin her döneminde ama özellikle Batı’da Aydınlanma Dönemi, Türk toplumunda da Türk Modernleşmesiyle birlikte toplumsal ve siyasal anlamda en önemli aktörlerden biri haline gelen aydınlar, üstlendikleri veyahut onlara atfedilen çeşitli misyonlarla birlikte önemli bir tartışma konusu olmuşlardır. Bu dönemler, özellikle toplumların içinde yaşadıkları çağın popüler konuları olan “siyasal egemenlik”, “siyasal iktidar”, “demokratikleşme”, “haklar-hürriyetler” vb. gibi tartışmalara sahne olurken, tartışmalardaki en önemli öznelerden biri de aydınlar olarak görülmektedir. Aydınlar, Modern Dönem’de yaşanılan yeni siyasal ve toplumsal konulardaki tartışmaların en önemli öznesi olarak görülse de tarihi sürece bakıldığında aydınların özellikle devlet ve politika konularındaki görüş ve davranışlarından kaynaklı tartışmaların aslında tarihin çok eski dönemlerinden geldiği görülür.

Milletlerin tarihi yolculuklarında onlara kılavuzluk etmek gibi misyonları olan aydınların, ilim-bilim adamlarının, mütefekkirlerin bilgi ve tecrübî birikimlerini toplumlarına aktardıkları ve toplumlarına “düze çıkmanın yollarını” işaret ettikleri bilinir (şahin, 2007: 4). Bu bağlamda her toplum için tarih boyunca, aydınlar, bilgeler, âlimler, entelektüeller önemlidir. Bu kişiler tarih boyunca farklı isimlerle anılsa veyahut sıfatlarla nitelendirilseler de hepsinin tarihin hemen hemen her döneminde devlet ve toplum nezdinde mühim insan oldukları görülmektedir.

Türk ilim ve fikir hayatı özeline değerlendirecek olursak bu bağlamda pek çok önemli aydın, ilim ve bilim adamı rneği verebiliriz. Türk tarihinde, Türk toplumunun toplumsal ve siyasal meseleleri için kafa yoran, toplum ve devlet için düze çıkmanın yollarını sunan pek çok önemli Türk aydını vardır. Bu çalışmada düşüncelerini incelediğimiz Prof. Dr. Erol Güngör de bunlardan biridir.

Erol Güngör'ün siyasal, toplumsal ve devlet meseleleri ile ilgili görüşlerini, bir sosyal bilimci olarak ele alıp ilmin metotlarıyla tespit, tenkit ve tahlil ettiğini hemen bütün çalışmalarında görürüz. O, modern Türk siyasal hayatının önemli simalarından biri, bir sosyolog ve sosyal psikolog olarak, ilim adamı olmanın bir gereği olarak sosyal ve siyasal konulara değindiği çalışmalarda Türk toplumunun aksayan yanlarını dile getirmiş ve problemlerin kaynaklarını göstererek bunlara kendi bakış açısıyla çözüm yolları sunmuştur. Erol Güngör bu bağlamda pek çok konuya değinmiştir. Aydınlar meselesi Güngör'ün değindiği en önemli toplumsal ve siyasal meselelerden biridir.

Türkiye'de özellikle Tanzimat'tan sonraki süreçte başlayarak, Meşrutiyet Dönemi'nde hızlanarak ve nihayetinde Cumhuriyet Dönemi'nde tamamen, aydınların hemen hemen her alana müdahale ve etki ettikleri, pek çok alanda pek çok önemli meseleye de öncü oldukları görülmektedir. Aydınların özellikle siyasal elitler olarak sahnede siyasal anlamda da önemli rol oynamaları halkı daha çok etkilemesi bağlamında önemlidir. Erol Güngör'de pek çok Türk aydını gibi bu konunun önemini çalışmalarında sık sık yapmıştır. Güngör'ün bir sosyal psikolog, bir akademisyen ve Türk aydını hüviyetiyle, özellikle "Türk Aydınları" konusu üzerine sık sık eğilmesi, öncelikle aydınların dünya genelinde ki toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da önemli bir topluluk olduklarını gösterir. Bir sosyal psikolog gözüyle Güngör'ün bu bağlamdaki düşünceleri ve eserleri konunun değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Keza Güngör'ün, Türk toplumunu, tarihi, Batı'yı, modern değerleri iyi okuyabilen biri olması, mukayese gücü kuvvetli ve bunları çalışmalarında ideolojik olarak değil bilimsel bir üslupla ifade etmesi yine konuları bir sosyolog, bir sosyal psikolog olarak tetkik etmesi bu konuya dair getirdiği bakış açısı ufuk açıcı niteliktedir. Bir diğer önemli hususta, Güngör'ün, Türk aydınlarını bu kadar çok eleştiriyor, bu konunun toplum ve devlet nezdinde bazı sorunlara yol açtığını\açacağını dile getiriyor olması, yani onun bir toplum bilimci olarak toplumunun aksayan yanları üzerinde sıklıkla durması, toplum ve devletin için oluşmuş\oluşacak sorunlara dikkat çekmesidir, biz genel olarak çalışmayı bu çerçevede ele aldık

Çalışmanın amacı, Ali Şeriatî'nin "Kendi aydınını tanımayan birinin toplumu tanıma imkânı yoktur" (Şeriat, 2004: 7) sözünden yola çıkarak toplumda önemli bir yer edinmiş aydınları sosyo-politik bağlamda araştırmak, bugün bile tartışılan "Aydınlar Meselesi" konusunun tarihi arka planını açıklamak, Türk aydınlarının tarihi

serencamlarında devlet ve siyasete olan bakış açıları ile bu bağlamda yakın tarihte teşkil ettikleri, sebebiyet verdikleri devlet ve siyaset problemlerini anlatmaktadır. Bunları, yakın tarihi toplum bilimci bir Türk Aydını olarak bütün hatlarıyla okumuş ve yaşamış Erol Güngör'ün, söz konusu konuya dair düşüncelerini O'nun eserlerinden yaptığımız tahlillerle açıklayarak bu bağlamdaki tartışmalara bu yönden de bir ışık tutmaya çalışmaktır.

Çalışmada, Erol Güngör'ün de belirttiği üzere, “Türk münevver zümresinin doğuşunu, gelişmesini ve halen içinde bulunduğu durumu araştıran bir sosyal ilimci bunu yaparken, ister istemez, Türkiye'nin fikir tarihini de anlatmış olacaktır” (Göngör, 1999: 205) sözlerinden mülhem, Türk siyasi ve fikir tarihinde önemli bir zaman dilimini ifade eden modernleşme çalışmalarının başladığı dönemden, yakın dönem siyasi meselelere, Türk aydınlarının siyasal modernleşmeyle değişen, farklılaşan devlet ve siyaset algıları ile bunun toplumsal açıdan özellikle de demokrasi bağlamındaki önemi işlenmiştir.

Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış, teorik kavramlarla ilgili literatür taraması ve Erol Güngör'ün derlenmiş, telif eserleri üzerinden bir incelenme yapılmıştır. Bu bağlamda hazırlanan araştırma teorik bir çalışmadır.

Çalışmada, belirtilen başlık dışına çıkılmamaya çalışılarak bu başlık kapsamında konu ele alınıp bir sınırlandırma yapılmıştır. Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri hariç üç bölüm halinde tasarlanıp yazılmıştır. Birinci bölüm, tezin daha anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla çalışma içerisinde ele alınan başlıkların öncelikle kavramsal boyutunun ele alınıp açıklamasının yapılmasıyla başlamıştır. Burada kavramsal boyutuyla açıklanan tanımlar teorik ve pratik çerçevede de ele alınıp değerlendirilmiştir. Konunun ilkin Türk toplumunda sonrasında varsa yakın coğrafya ve diğer toplumlardaki anlamları ve anlayışları irdelenmeye çalışılmıştır. Epistemolojik çerçevede ele alınıp tartışılan kavramlar sonrasında da tarihi süreç itibarıyla değerlendirilmiştir. Bu kısımda ilk Türk toplumlarından, İslami döneme ve Batı'yla olan münasebetlere değinilerek konunun daha iyi anlaşılacağı için tarihi gelişimi ve değişimi kısaca verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, düşüncesini ve yorumlarını incelediğimiz Erol Güngör, biyografik olarak ele alınıp hakkında bilgilendirilme yapılmıştır. Bu

bağlamda ikinci bölümde Güngör'ün hayatı, ailesi, yetiştiği çevre, eğitimi ve akademik yaşamı incelenmiştir. Yine telif ve tercüme eserleri ile gazete, dergi gibi yayın organlarındaki çalışmalarından ve muhtelif konulardaki düşüncelerinden kısaca bahsedilmiştir. Hakkında daha iyi bilgi edinilmesi bağlamında da Erol Güngör'ü tanıyan dönemin aydınlarının O'nun hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümde ise, Erol Güngör'ün düşüncesinde Türk aydınları, Türk aydınlarının Türk Modernleşmesi ile değişen devlet düşüncesi ve bu düşüncelerin Türk devleti için nasıl bir sorun teşkil ettiği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda da ilkin Erol Güngör'ün birbiri yerine bilinçsizce kullanılan aydın-entelektüel-münevver gibi kavramlara getirdiği bakış açısı, Türk aydınları özelinde oluşturduğu aydın tipolojileri ele alınmıştır. Akabinde Erol Güngör'ün düşüncesinde “bir sosyal tabaka olarak aydınlar” konusu üzerinde durulmuştur. Bu kısımda aydınların toplumda nasıl bir yer teşkil ettikleri ve aydınlarla ilgili sorunların başlangıcına yer verilmiştir. Buradan, bürokrasiyi ele almış aydınların izledikleri çarpık modernleşme olgusuna değinilmiştir. Aydınların toplum içinde kendilerine başka bir yer oluşturmalarıyla meydana gelen halk-aydın düalitesi, bu düalitenin devlet ve toplum nezdinde açtığı sorunlar ve aydınların izledikleri yanlış politikalar irdelenerek çalışma nihayete erdirilmiştir.

Çalışmada, Erol Güngör'ün, toplumun içerisinde önemli bir yeri olan Türk aydınlarının, Türk halkını öteleyerek bir “halk-aydın” ayrımı yarattığını, bu durumun toplumsal bütünlüğe zarar verdiği gibi siyasal bütünlüğü de etkilediği hatta tehdit ettiği ayrıca, aydınların “demokrasi ve hürriyet” gibi kavramları sıkça kullanmaları ve onların ardına sığınmalarına rağmen demokratik yolları tıkamaya çalıştıkları ve bu bağlamda da demokratik düzene zarar verdikleri, neticede de Türk Aydınlarının toplum ve özellikle siyasal bütünlük için bir problem teşkil ettikleri, düşüncesini benimsediği görülmüştür.

Çalışmanın önemi, öncelikle, Erol Güngör düşünceleri, yorumları ve çalışmaları daha önce çok kez farklı disiplinler tarafından çalışılsa da siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplininde hazırlanmış ilk tez olmasıdır. Yakın tarihin en önemli tanıklarından biri, modern dönem Türk tarihine, sosyolojisine de oldukça hâkim olan, pek çok ilmi sahada donanımlı bulunan Erol Güngör'ün siyasal düşünce, devlet teorileri, elitler gibi siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanının çok önemli konuları olan

meselere nesnel bir çerçeveden sosyolojik bir bakış getirmesi, bu çalışmayla bu alana Güngör' n de düşüncelerinin ve söylemlerinin eklenmesini büyük bir açığın kapatılması olarak görülmüştür. Yine bu çalışmayla Güngör' n düşünceleri ekseninde, bugün bile halen tartışılan aydınların, elitlerin, entelektüellerin devlet, siyaset ve demokrasi gibi konuların tarihi arka planını vererek bugüne ışık tutmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ETİMOLOJİK, EPİSTEMOLOJİK, SOSYOLOJİK VE TARİHSEL ÇERÇEVE

“Bazen Hamlet’i andıran kararsızlıklar içinde kıvranan, bazen Donkişot gibi çağının ve toplumun devlerine meydan okuyan; bazen fildişi kulesinde düş ağları ören, bazen siyasal uğraşın en keskin ve sert ortamında öncülük eden aydın; siyasal yaşamın renkli, ilginç ve önemli tiplerinden birisi olagelmıştır. Çelişkilerle ve değişik görünümle dolu olan bu kişilik için, doğal olarak, çelişik ve değişik görüşler öne sürülmüştür. Aydın’ın demokrasi ve eşitlik düşmanı olarak ilan edildiğini de görüyoruz, bir kahraman ve kurtarıcı gibi karşılandığını da.”¹

“Türkiye’de demokrasi için asıl tehlike... ‘Aydınların ihanetidir’.”²

Tarihin genel akışı itibariyle, hemen hemen bütün toplumlarda bilgi, yetenek ve inanışları bakımından genel halk kitlelerinden ayrılan ve bugün aydın olarak tanımladığımız zümre, farklı çağlarda, toplumlarda değişik adlarla çağrıştırılmıştır. Misal, Pareto’nun elitleri veya seçkinleri, Weber’in karizmatik liderleri diğer taraftan Osmanlı’nın uleması, Rusya’nın entelijansiyası ve batı dünyasının entelektüeli işte bu bahsettiğimiz zümreyi teşkil etmektedir (Aydın, 2005: 46).

Bugünkü anlamıyla 18. Yüzyıl itibariyle kullanılmaya başlanan “Aydın”, dün olduğu gibi bugün de toplumsal ve siyasal alanda tartışma konusu olan kavramlardan biridir (Çağlar, 1989: 16). Aydın, bir Aydınlanma Dönemi kavramı olsa da onun işlevini gören kimselerle ilgili tartışmaların çok eski dönemlere uzandığı muhakkaktır. Aydınların toplumsal ve düşünsel alanlardaki rolleri ve bu bağlamdaki önemleri kadar siyasal hayatta da önemli etkileri olduklarını görülmektedir. Esasında tartışmanın asıl meselesini de bu husus teşkil eder.

Aydınlarla alakalı pek çok husus kültürel veya düşünsel olarak görülse de konunun daha çok toplumsal ve siyasal olduğu görülmektedir. Bu bağlamda aydınlar her zaman her yerde toplumsal ve siyasal işlevleri dolayısıyla sorgulanan ve sorgulayan kişiler olarak addedilmektedir (İlgaz, 2002: 110).

Ekseriyetle “aydınlar” olarak tanımladığımız bu zümre, bu çalışmada farklı isimlendirmeler, sosyo-tarihsel tipolojileri, sınıf orijinleri ve tarihsel süreçleri bakımından tiplere ayrılarak irdelenecektir.

¹ Türker Alkan, *Gelişmiş Ülkelerde Aydın ve Siyaset*, s. 1.

² Turhan Feyzioğlu, Aktaran Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, s. 291.

1.1. AYDIN VE İKAME KAVRAMLAR

Bu başlık altında aydın ve ona ikame olarak kullanılan diğer kavramlar ele alınıp açıklanacaktır. Toplumların kendi dil bilimlerinde kullandıkları çoğu kavramın tanımlanmasında bir mutabakata varılmadığı görülmektedir. Çünkü sözcükler içinden çıktıkları toplumun sosyal, siyasi ve tarihi izlerini taşıdıkları gibi aynı zamanda değişerek dönüştüğü, farklı anlamlara evirildiği de bilinmektedir. Kavramların anlamları, açıklamaları ile ilgili bir mutabakatın bulunamaması da bu bağlamda özellikle sosyal bilimler açısından bir sorun teşkil etmektedir.

Gündelik hayatta kullandığımız sözcüklerin pek çoğunun iki önemli sıkıntıyla zuhur ettiği görülmektedir. Birincisi, hangi anlamda kullanıldığını bilinmeyenler ki bunlara “anlam sınırlarının belirsizliği” denilebilir. Diğeri de birbiriyle bağdaşmayan anlamlarıyla kullanılmasıdır ki bunlar da “anlam bağdaşmazlığı” olarak nitelendirilebilir (Batuhan, 2002: 94). Bu bağlamda “Aydın” kavramı da hem anlam sınırlarının belirsizliği hem de anlam bağdaşmazlığı ile karşımıza çıkan en önemli kavramlardan biridir.

Aydın kavramının “Aydınlanma Dönemi’nin” ürettiği bir kavram olarak görülse de bununla ilintili olarak, Aydınlanma Dönemi öncesi ve sonrasında da bu kimselere hem tarihi süreç hem de sosyal ve siyasal değişikliklerin gerek kavramlara gerekse de olgulara nasıl yansıdığını çalışmanın ileri safhasında incelenecektir. Bu bağlamda toplumsal hayatta değişmeli olarak kullanılan “Bilge, Âlim, Münevver, Seçkin, Elit, İntelijansiya, Entelektüel” gibi kelimeler de ilkin kavramsal, epistemolojik, sosyolojik ve sonrasında da tarihsel çerçevede irdelenecektir.

1.1.1. Geleneksel Dönem Aydınları

Aydın, bilgi ve yetenek bakımından diğer insanlardan statüsel bakımdan üstün bir yerde konumlanan kişi, olarak görüldüğü için geleneksel dönemde de aydına denk gelen bir olgu söz konusudur. Geleneksel toplumlarda aydınların işlevi olarak bilinen olgular genel olarak bilgeler ve din görevlileri (rahipler, alimler) üzerinde toplanır. Yani geleneksel dönemde aydın kişi bilge ve din görevlisi kimselere tekabül eder (Aydın, 2005: 53).

1.1.1.1. Bilge

Bilge, öz Türkçe olduğu bilinen çok eski bir kelimedir. Türklerin ilk yazılı belgelerinden biri olarak kabul edilen Orhun Yazıtları'nda (735) geçtiği görülmektedir³. Bu kelimenin ilk Türk toplumlarında sözlü ve gündelik hayatta da yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kelime "bil" fiilinden türemiş ardına aldığı ekle sıfatlaşmıştır. Bilge kelimesi genel anlamda; "Her şeyi bildiği gibi, bildiği şeyleri de iyi ve sağlam bilen, bilgisini kendisi ve başkaları için en yararlı bir biçimde kullanabilen, iyi ahlaklı, olgun kimse" (Cihan, 2015: 1164) olarak tanımlanmaktadır. Türkçe Sözlük'te bilge kelimesi; " Bilgili, iyi ahlaklı, olgun ve örnek (kimse) (Haluk, 2011: 337) olarak geçmektedir. Genel olarak ise bilge, derin bilgi birikimine sahip olan ve bu birikimini iyi, doğru ve faydalı şekilde kullanan kişiler için kullanılmaktadır.

Türklerin ilk sözlüğü olan Kaşgarlı Mahmut tarafından hazırlanan Divan-ı Lügat-ı Türk'te de bilge sözcüğü yine "bilgili-zeki" olarak tanımlanmaktadır. Bilge kişiler için Kaşgarlı Mahmut, "Bilge erig edgü tutup sözün eşit, erdemini öğreniben ışga sür-e" (Bilge kişiyi iyi tut, onun kelimini dinle. Erdemini öğren ve bunu (öğrendiğini) uygula), sözlerini sarfetmektedir. Buradan hareketle bilge beg: bilge, bilgili, zeki bey adı ile nitelendirilmektedir (Kaşhari, 2007: 188).

Bilge kelimesi belirli bir nitelikte bilgi birikimi olan ve bu bilgiyi uygulayan kimseyi gösterir. Kaynaklar bilge insanın pek çok özelliğini işaret eder. Bu kelime genel olarak belirli kişilere sıfat olarak kullanıldığı gibi devlet hakanlarına bir unvan olarak da kullanılmıştır. Örneğin Türk Bilge Kağan'a, Göktürk Devleti'nin kurucu lideri olan Bumin Kağan'a, İstemi Yabgu'ya bilge unvanları verilmiştir. Yine büyük devlet adamı olan Tonyukuk'da göstermiş olduğu başarılı yöneticilik ve danışmanlık anlayışı ile bilge unvana layık görülmüştür. Orhun Yazıtlarında adı geçen Tamgacı Oğuz Bilge'de muhtemeldir ki dış devletlerle yürüttüğü başarılı siyasi faaliyetleri neticesinde bu bilge sıfatına nail olmuştur. Yine devlet bilgisi olarak anılan Bilge Kağan'ın annesi İl bilge Hatun da devlet işlerindeki başarısı dolayısıyla bu unvanı almıştır. Bilge sıfatına layık görülen insanların ortak özellikleri onların temyiz yani iyiyi kötüden ayırabilme, ayırım

³ "Süçig sabın yemşak agın arıp irak bodunug ança yağutır ermiş yağru koontukta kirse anıg bilig anta öyür ermiş edgü bilge kişig edgü alp kişig yontmaz ermiş. " (Kültigin, Güney yüzü, 6) ("Uzaklarda yaşayan halkları tatlı sözlerle ve yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp kendilerine yaklaştırmış. Bu halklar yaklaşip yerleştikten sonra da Çinliler fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş. Bilge kişileri, alp ve cesur kişileri ilerletmezler imiş.")

yapabilme yetenekleri esas alınmaktadır. Bilgenin temel vasfı olarak asli olanı tali olandan, iyiyi kötüden ayırabilme özelliği görülür. Bu bağlamda bilge kişi olayların iç yüzünü idrak edebilen iyi bir kimse olarak takdim edilir. Bilgeler devlet içinde toplum içinde önemli kimselerdir ki örneğin Türklerin uzun yıllar mücadele ettikleri Çinli yöneticiler özellikle bilgeleri yaşatmak istememişlerdir. Çünkü Türklere karşı uygulayacakları siyasetin iç yüzünün yalnızca bilgiler tarafından görülebileceğini bilmektedirler. Bilge kişiler diğer kimselerden farklı olarak olayların iç yüzünü, görünenin ardında olanı da görebilmektedirler. Genel bir kanaatle, bilge seçkin, ayırt etme yetisi olan, aldanmayan, kanmayan, gerçek olanla kurguyu fark edebilen kimse olarak görülür. Ayrıca seçimlerinde doğru olanı gören ve doğru olanı tercih eden kimsedir. Örneğin ilk Türk devletlerinde özellikle kurucu hükümdarlara bakıldığında, devlet kurulurken yanlarına aldıkları, yetki verdikleri kişilerin en önemli vasıflarından birinin bilge olmasına önem vermişlerdir. Bilge yöneticiler bilge kişilerle yürümeye özen göstermişlerdir. Çünkü bilge yöneticiler yapacakları herhangi bir hususta bu bilge kişilere danışırlar. Bir başka taraftan ise bilgelik vasfına sahip olmayan devlet başkanları ve yöneticiler devleti ve milleti için büyük bir tehlikedir. Hatta bu durum devletin yok olmasına bile sebep olabilir. Bilgelerin bu bağlamda ilk Türk toplumlarında ve devletlerinde önemli bir yerlerinin ve sorumluluklarının olduğunu aşikârdır. Bilgeler, yetenekli, idrak gücü kuvvetli, erdemli, vefalı, devlet ve milleti için her şeyi ortaya koyabilen, iyi işler yapan, iyi işlere sahip çıkarak onları koruyan, yaşatan, korunması gereken değerler uğrunda çaba sarf eden, gerektiği zaman toplumunu ikna ederek onları harekete geçirebilen, aldığı kararlarda sebat gösteren ve doğruluğunu ortaya koymada başarılı olan seçkin kişilerdir (Cihan, 2015: 1164-1166). Bu nedenle de devlet ve toplum tarafından daima önemsenmişlerdir.

Geleneksel dönemde bilgeye herkes saygı ve gıptayla bakar. Ona herkes hürmet eder o da buna karşılık oldukça mütevazı davranış sergiler, herkesi kucaklar, burun çevirmez ve bilgisini özel bir nüfus aracı olarak kullanmaz. Yine bilgisini toplum üzerinde bir şeyleri empoze etmek için kullanmaz. Bilgelere saygı öncelikle onun sahip olduğu bilgiye karşıdır. Bilgenin sahip olduğu bilgi dolayısıyla o yüksek tutulmalıdır (Aydın, 2005: 53) anlayışı devlet ve toplumsal hayatta hâkimdir.

Bilge kelimesinin 15. yy'la kadar sıklıkla kullanılmasına rağmen sonraki süreçte unutilan bir kelime olduğu, İslami Dönem etkisinde olan Türklerin bilge

kelimesi yerine âlim, münevver gibi kelimeleri ve sonrasında da batı etkisiyle aydın, entelektüel gibi kelimeleri kullanmaya başlamalarıyla bilge kelimesinin kullanımının zayıfladığı görülmektedir.

1.1.1.2. Âlim - Ulema

İlimden türeyen Arapça kökenli bir sıfat olan Âlim, “çok okumuş, bilgin” (Develioğlu, 2015: 32) bir başka kaynakta ise “bilgin-bilen” (Özön, 1973: 25) anlamında kullanılmaktadır. Kamus-i Türkî’de Şemsettin Sami âlimi : “bilen, bilgili, bilgiç ve ilim ile iştigal edenler” (Sami, 1978: 923) olarak tanımlamıştır. Âlim, eskiden din ilmiyle uğraşan kimseler için kullanılmıştır. Âlim kelimesine benzer olarak Allame, derin bilgin çok bilen yine Allamei cihan ise “yeryüzündeki tüm bilgileri kendinde toplamış, çok bilen olarak kullanılmıştır.

Âlim, ilkin kutsal kitap başta olmak üzere peygamberin sünnetlerini ve hadislerini bilen, İslami ilimlerle de hemhal olup yeterli bilgi seviyesine erişmiş olan kimse olarak bilinmektedir. Bu kimselerin, İslamiyet’in temel bilgileri olan tefsir, fıkıh, kelam, hadis gibi alanlarda derin bilgi edinmelerinin yanında bir de belirli bir alanda örneğin kimya, fizik, astronomi, matematik vb. gibi, daha çok ilerleyip özel bir ihtisas alanına da sahip olmaları gerekir. Bu bağlamda âlim bilgisi arttıkça görüş açısı da genişleyen bununla birlikte bilgi birikimi ve ihtisası dışındaki konularda hüküm vermekten de kaçınan, edindiği bilgiyi devamlı olarak araştıran, sorgulayan kişidir.

Âlimlerle ilgili sık kullanılan Arapça kökenli bir kelime olan ulema ise, “din bilginleri” olarak tanımlanmıştır. Ulema genel olarak kaynaklarda Âlimler, ilim sahipleri, bilginler (Develioğlu, 2015: 1303) olarak geçmektedir. Bütünüyle dini bir kavram olan ulema (Çağan, 2005a: 310) İslam ülkelerindeki eğitim almış din âlimlerinden oluşan sınıf için kullanılır. Ulema sınıfını oluşturanlar erkekse âlim kadınsa âlime olarak isimlendirilir (Bein, 2011: 4).

Ulema, “ilim bilmek”, “âlimin cem’i” olarak kutsal kitap Kuran-ı Kerim’de de geçmektedir. Ulema kelimesi, bir terim olarak, İslam cemaatini İslami kurallar çerçevesinde birlik içinde bağdaş ve ahenkli bir cemiyet olarak muhafaza eden, herhangi bir ırk ayrımı gözetmeksizin bir ülkenin Müslüman halkının tamamını veyahut bir kısmını dini açıdan idare eden ve siyasi idareye herhangi bir bağı bulunmayan bir

zümreyi tabir etmek için kullanılır. Ulemanın asıl vazifesi olarak Allah'a hizmet, riyadan ve gösteriştan uzak olmak görülür. İslam dininin yayılmasıyla büyük önem ve saygı kazanan ilim, bu özelliğine yüzyıllarca devam etmiştir. Bu bağlamda dinin önem atfettiği ilmi, mukaddes bilgileri öğrenmek onlarla haşrolmak ulema zümresine girebilmenin öncelikli şartıdır. Fıkıh ve kelam gibi ilimler mukaddes ilmin başında geldiği için ulema genel olarak dini hukukçular ve ilahiyatçılar olarak görülmüşlerdir. Bu vasıfları ile ulema sınıfı mensupları İslam cemaatinde huzurun, barışın ve istikrarın birer temsilcileri olarak görülmüşlerdir. Ulemanın bütün ilimlerden önce ilkin Kuran-hadis, bunlarla ilgili ilimlere ve şeri hukuka vakıf olması bir gereklidir. Bu alanlara vakıf olan ulema sonrasında başka ilimlerle de haşr olarak uzmanlaşmıştır. Sonraları medreselerin ve buna benzer mesleki eğitim oluşumlarının meydana gelmesi ulemanın belirli alanlarda uzmanlaşmasını teşviklerle gerekli kılmıştır. Genel olarak ulemanın herhangi bir alanda uzmanlaşma eğilimi siyasi sebeplerden kaynaklanmıştır. Bu durum ulema arasında hizmet tasnifi ve taksimiyle alakalı bir konudur yani ulemanın kesin ve değişmez olmamasıyla ilgilidir. Ulemanın hizmet alanı her ne olursa olsun ilahiyat ve İslam hukukunun en önemli ve değerli yetkilisi olması açısından İslam cemiyetlerinde yerleri önemli olmuştur (İslam Ansiklopedisi, 1986: 23).

Toplum içinde Allah'ın buyruklarının, emir ve yasaklarının bir bütün olarak uygulayıp uygulanmadığının bununla birlikte devlet erkânının da dini konulardaki hükümleri uygulamalarını denetleyip uygunsuz bir durumda onları uyarması ulemanın görevleri arasındadır. Bu görevleri bağlamında denilebilir ki âlimler ümmetin, toplumun ileri gelen seçkin, şahsiyetli kimseleridir. Âlimler ayrıca toplumsal ve devlet yönetimi açısından da Allah'ın buyruklarını uygulama konusunda hassas davranmayan, ihmalkârlık yapan devlet yöneticilerine doğruyu göstermekle, halkına zulüm yapan ve adaletsiz davranan yöneticileri uyarma tavrı ve hassasiyetinde olmalıdır. Gerek toplum içerisinde ve gerekse de devlet yönetiminde belirli ilmi seviyeye sahip olan âlime, Allah katındaki değerinden ötürü onun buyruğuna uyma, ona itaat etmek Allah'ın buyruklarına itaat olarak görülmüş ve bu bağlamda ulemanın yeri hep önemli olmuştur.

Pek çok İslam ülkesinde ulema tabiri yalnızca İslami alandaki hususlarla ilgili eğitim-öğretim görmüş medrese hocası, muhaddis gibi akademisyenler, müftü, kadı, molla, imam gibi teorik ve pratikte dini konularla ilgilenen din adamlarına verilen genel bir isimdir. Osmanlı döneminde ise ulema ilmiye sınıfı olarak adlandırılmış ve bu

sınıfın mensupları devlet kontrolüne alınmıştır. Osmanlıda ulema yani ilmiye sınıfının başında şeyhülislam bulunmaktadır (Bein, 2011: 4). Osmanlıda âlimler, temel eğitimlerini ilkin Osmanlı’da alıp akabinde ihtisas yapmak için başka ülkelere gidenler, tamamen memlekette yetişenler ve başka ülkelerde yetişip herhangi bir alanda uzmanlaşarak Osmanlı ülkesine gelenler olmak üzere üçe ayrılırlar (Koca, 2017: 397).

Osmanlı devlet yönetiminde ulemalar önemli rollere sahiptirler. Fakat bu önemli roller onların ürünleriyle değil bireysel olarak yaptıkları faaliyetlerle alakalıydı. Yani ulema yeni bir şey üreten değil, var olanı tekrarlayan ve aktaran kişilerdir. Ulema kimi zaman bir Rumeli askeri, kimi zaman Ayasofya vaazı ve kimi zaman da saray nüfuzlusudur (Yıldız, 1995: 361).

Osmanlı yenileşme döneminde yapılan reformlarda yeniliğin önünde engel teşkil eden kurumlardan birisi de ulema’dır. Bu bağlamda reform çalışmalarlarıyla pek çok kurum ortadan kaldırılırken ulema sınıfı da güçsüzleştirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte ulema sınıfı hem mali hem de idari gücünü ve özerkliğini kaybetmiştir. İdari alanda yapılan reformlar çerçevesinde oluşturulan Maarif Nazırlığı, Adliye Nazırlığı gibi kurumların ulemanın devlet üzerindeki önemli yetkilerinin bir kısmını alarak siyasi iktidarın denetimine vermiş (Dursun, 2014: 585) ve ulemanın gücünü kırmıştır.

1.1.2. Modern Dönem Aydınları

Batı’da Aydınlanma Dönemi ile Türk toplumunda da Türk modernleşmesiyle birlikte değişen, farklılaşan önemli hususlardan birisi de bilgelerin, âlimlerin düşünceleri, rolleri ve statüleridir. Artık modern dönemle birlikte bu kişiler aydın ve entelektüele dönüşmüş, toplumsal hayatta ve özellikle siyasi düşünce ve hareketlerde en önemli öznelerden biri haline gelmişlerdir. Modern dönem ile birlikte halen geleneksel düşünceleri savunan kişileri münevverler denirken daha batı, Avrupalı bir tavır takınanlara ise aydın veyahut entelektüel denilmiştir.

1.1.2.1. Münevver

Münevver kelimesi, “tenvir edilmiş, nurlandırılmış, parlatılmış, aydınlatılmış, ışıklı, aydın (kimse)”, (Develioğlu, 2015: 580). Büyük Osmanlıca Türkçe sözlükte ise, “(nurdan) parlatılmış, aydınlatılmış, ışıklı” (Özön, 1973: 516) olarak geçmektedir.

Kamus-i Türkî’de Şemsettin Sami ise “parlatılmış, tenvir olunmuş, ziyader, ruşen, dırahşan” (Sami, 1978: 1422) olarak tanımlamaktadır. Bunlara ek olarak Çağbayır münevveri, açık, aydınlık, uyanık, akıllı, alanı ile ilgili olarak değerlendirme yetisi gelişmiş ve yoğun bir düşünsel etkinlik içerisinde bulunan kimse (Çağbayır, 2007b: 4144) olarak tanımlamıştır.

Münevver kelimesinin Osmanlı Dönemi’nde yazılı eserlerinde daha sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Hatta kelimenin Osmanlı kökenli olduğunu söyleyen kaynaklarda vardır. Osmanlı Dönemi’nde, gündelik hayatta, sözlü dilde de okumuş, ilim sahibi kimseler için bu sözcük yaygın olarak kullanılmaktadır.

Osmanlı Tanzimat Dönemi’nde ve sonraki süreçte münevverlerin büyük bir çoğunluğunun toplumun daha üst zümrelerinde yer aldığı, yönetici, bürokrat gibi toplumdaki seçkin ve itibarlı mesleklere mensup oldukları bilinmektedir. Münevverlerin, Şerif Mardin’in merkez-çevre ilişkileri modelinden bakıldığında, çevrenin henüz yönetim, siyaset ve düşünce dünyasını etkilemeye başlamadığı dönemlerin insanları olarak görülmektedir (Özcan, 2012: 47-48).

Osmanlı münevverleri Tanzimat’la birlikte artık Osmanlı entelektüeline dönüşmüşlerdir. Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı münevverlerinin Avrupa’nın zihni müktesebatını alması, onların entelektüele dönüşmesinde etkili olmuştur (Yavuz, 2009: 66). Osmanlı münevverleri artık geleneksel âlim rolünden kopmaya ve batılı değerlere yönelmeye başlamışlardır.

1.1.2.2. Elit- Seçkin

Elit sözcüğü Fransızca “elire” (seçmek) fiilinden türetilmiş “elite” sözcüğünden Türkçeye elit olarak geçmiştir. Sözcük Latince “eligere, elect- (seçmek- ayırt etmek)” fiilinden evrilerek oluşmuştur. Türkçe Sözlük’te ise “seçkin” (Haluk, 2011: 8033) olarak tanımlanmıştır.

Elit kavramı toplum bilimlerinde, çoğunluk üzerinde azınlık yönetimi, olarak tanımlanır. İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca gibi pek çok dilde elit kelimesini “seçilmiş olan parça”, “en iyisi” anlamlarında görüyoruz. Siyaset biliminde farklı anlamlarda yüklenen elit kavramını, entelektüel elit, yönetici elit, ekonomik elit, toplumsal elit, askeri elit, siyasi elit gibi pek çok kavramla açıklandığını da

görüyoruz (Turhan, 1991: 29-30). Seçkin ise üstün, mümtaz, güzide, mutena, elit olarak kullanılmıştır.

Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde, “Bir milletin aydınlarına, fikir adamlarına o milletin seçkinleri denir”, ifadesini kullanmıştır. Gökalp seçkinleri belirli özelliklerle halktan ayrı tutmuştur. Gökalp, seçkinleri halktan ayıran en önemli özelliğin onların iyi bir eğitim ve öğrenim almış olmalarına bağlamaktadır. Seçkinlerin bu vasıfları dolayısıyla mutlaka halka doğru gitmeleri gerektiğini belirten Gökalp, onların halka doğru gitmelerinde iki hedeflerinin olması gerektiği görüşündedir. Seçkinler halka, birincisi halktan milli kültürü öğrenmek, almak ikincisi halka medeniyet götürmek için mutlaka gitmelidirler (Gökalp, 2012: 40-41).

1.1.2.3. Entelektüel- Entelijansiya

Modern toplumda entelektüel açık bir şekilde tanımlanmış bir grup değildir (Marshall, 1999: 201). Sosyal bilimlerin muğlak kavramlarından biri olarak entelektüel, kimdir? Bir grubun içinde mi yer alır yoksa kendi başlı başına bir grup mudur? gibi sorular uzayıp giderken cevaplar da farklı soruları ve yanıtları beraberinde getirmiştir (Önder ve Akıncı, 2006: 122-123).

Entelektüel kelimesi, ilkin literatüre, insanlığın gündemine bir Fransız mirası olarak girmiştir (Şan, 2005: 272). Fakat benzeri olan pek çok kavram gibi entelektüel de toplumsal kimliği, konumu, işlevselliği itibariyle tek bir yaklaşımla, tek bir tanımlamaya indirgenemeyecek, tek bir anlayışa belirlenemeyecek, değer yönelimli ve tartışmalı bir kavramdır (Çağan, 2005: 9).

Fransızca “intellectuel”, İngilizce “intellectual” sözcüğünden dilimize gelen “entelektüel” uzun bir süre öncelikle Türkçeye Arapçadan geçen “münevver” kelimesine daha sonra ise “aydın” kelimesini karşılamak için kullanılmış ve hatta hala da kullanılmaya devam edilmektedir (Özpalabıyıklar, 2002: 97). Ansiklopedilerde ise genel olarak bu sözcüğe ve hakkında pek bilgiye rastlanmıyor. Lakin Batuhan’ın aktardığına göre, Lalande adlı yazarın “Vocabulaire Technique et Critique de la” isimli çalışmasında, bu konuya dair bazı bilgilere rastlanıyor. Lalande, Yunanca’da nous (akıl), Almanca’da Verstand, İngilizce’de understanding ile intellect, Latince’de intellectus (zihin) ve de İtalyanca da intelletto gibi sözcüklerin birbiriyle yakın

anamlara geldiklerini söyler. Bununla birlikte, bu sözcüğün etimolojik bağlamda Latince'deki intellectus sözcüğünden türediği bir gerçektir ve İngilizce understanding (anlama), Almancada verstand da dilde aynı anlamlara karşılık gelen sözcüklerdir. Zihinsel bir yetenek olan “anlayış”, insanda düşünme yetisinin varolmasını gerekli kılar. Çoğunlukla bu yeti zekâ (intelligence) olarak tabir edildiği için, “entelektüel” söylemi, “zihni veya akli yeteneğiyle sorunlara çözüm arayan kimse” olarak ifade edilir. Bu bağlamda da “entelektüel” olan, eliyle ve yahut sezgisiyle iş yapan kimseyle ayırt edilebilir (Batuhan, 2002: 94-95). Yani “manuel’in“ karşıtı bir sözcük, şöyle ki manuel’i el işiyle ilgili olarak tanımlarsak intellectuel’i “kafa işiyle” ilgi olarak tanımlayabiliriz (Demiralp, 2002: 121). Entelektüelin Fransızca’daki “intellectuel” sözcüğüne karşılık gelen anlamı ise, ”düşünce ve kültür ürünlerine büyük ilgi duyan, bunlardan tat alan, zihinsel yaşantısı ağır basan kişi” tanımıyla geçiyor (Hilav, 2002: 103).

İntelijansiya ise genel olarak “Bir ülkede hür düşünmek isteyen aydınlar topluluğu.” olarak tarif edilmektedir. Rusça kökenli bir terim kelime olan “İntelijansiya” aydınlar topluluğu anlamına gelen bir kelime olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte genel olarak da kültürel ve siyasi konularda etkinliğe sahip olan bir entelektüel topluluğu olarak görülmüştür. İntelijansiya, sosyal bilimcilerin aydınları farklı bir sınıf ve sosyal tabaka olarak tanımlamak için kullandıkları bir kelime olmuştur.

Rusya’da 19. yy’ın ikinci yarısında kullanılan “entelijansiya” sözcüğü, bir taraftan Çarlığın despotizmine diğertaraftan da Ortodoks kilisesine karşı duran okumuşlar topluluğunu imgelemek adına kullanıldığını görüyoruz. Kavram bireylere tek tek verilen bir sıfattan ziyade gruba verilen kolektif bir isimdir. Bu ortak isim eleştirel aklı, bilimi, adaleti ve o günün koşulları düşünüldüğünde devrimci sayılabilecek değerleri benimseyen, savunan kişilere verilen bir isimdir. Bu bağlamda şunu söylemeliyiz; Rus “entelijansiya” sınıfın düşünceleri ve hareketleri başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa’daki toplumları etkileyebilmiştir. Lakin bireyi imgeleyen bir sözcük olarak entelektüel kavramının ilk doğduğu yerin Fransa olduğu da unutulmamalıdır (Demiralp, 2002: 122).

Ruslar, entelektüellerin toplum içinde ayrı bir sınıfı oluşturduklarını vurgulamak için “intelligentsiya” tabirini kullanmışlardır. Hatta Encyclopedia

Britannica'nın (1987) Micropedia adlı kısmında, bu kimseler şu şekilde ifade ediliyor: "Sosyal ve politik düşüncelere karşı çok içten bir ilgi duyan, ancak Çarlık rejiminin otokratik ve ezici yapısı yüzünden istediklerini yerine getiremeyen intelligentsiya'nın çekirdeğini hukukçular, doktorlar, öğretmenler ve mühendisler teşkil ediyor, ayrıca bunlara bürokratlar, arazi sahipleri ve ordu subayları katılıyordu" (Batuhan, 2002: 95). Bu bağlamda Çarlık Rusya'da eğitim gören Türkiye'ye gelmiş bazı soydaşımız yazarlar, aydınlar sınıfı söylemini, yalnızca bilgili ve kültürlü kimseler için değil ayrıca siyasi ve sosyal konulara ilgi gösteren ve çözüm yolları bulmaya çalışan kişileri de entelektüel sözcüğünden aktarma bir sözcük olarak kullanmışlardır (Hilav, 2008: 11). Burada söylenilmesi gereken en önemli ilk konu hem kavramsal tanımı itibariyle ve hem de içinden çıkmış olduğu tarihsel oluşumu itibariyle entelektüelin "Batılı" olduğudur (Çağan, 2005: 11).

Entelektüel sözcüğünün, Ortaçağ skolâstik düşüncesinin kısılcacının akabinde Aydınlanma Dönemi'yle beraber meydana geldiğini söyleyebiliriz. Entelektüelin temel nitelikleri olan akıl, zekâ, bilim, mantık şüphesiz aydınlanma felsefesinin de temel unsurlarını oluşturmaktadır (Çağan, 2005b: 12). Entelektüel sözcüğü Batı'da, 20. yy'ın henüz ilk yıllarından itibaren ve tabî ki Aydınlanma Dönemi'nde de genel itibariyle bilginin üretilip dağıtılmasıyla ilişkilendirilmiş olan toplumsal merkeziliği ve küresel kaygılara yeni baştan ulaşmak ve yeniden vurgulamak gayesiyle ortaya çıkartılmıştır. Entelektüel sözcüğü o günden itibaren, toplumdaki sanatçılar, ressamalar, gazeteciler, şairler, romancılar, bilim adamları vs. oluşturdukları topluluğu anlatmak için kullanılmıştır. Toplumdaki pek çok kesimi içine alan bu karışık topluluk, toplumun bilincini etkileyip siyasal liderlerin davranışlarına şekil vermek yoluyla siyasal yaşama doğrudan etki etmeyi hem toplumsal bir hakları hem de ahlaki bir sorumlulukları olarak görmüşlerdir (Bauman, 2012: 7).

Entelektüel sözcüğünün kültür yaşamında kullanılmaya başlanması, 19. yy. Fransasında, Saint-Simon'un 1821'de, Stendhal'de 1835'te, Renan'da da 1845'te görülmektedir. Bu kullanımlarda entelektüeller düşün ve sanat işçileri olarak belirtilmiştir. 19. yy. sonlarına doğru sözcüğün kullanımının yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu sözcüğün kültür diline artık tamamen yerleşmesi ise meşhur Dreyfus

Olayı⁴ sırasında olmuştur. Mevzu şöyle gelişmiştir; Zola'nın yolundan ilerleyen bir grup düşünür, yazar, sanatçı, "Protestation" başlıklı bir bildiri yayınlamışlardır. Maurice Barres ise yayınlanan bu bildirin ardından kısa bir süre sonra bu çıkışı "entelektüellerin protestosu" olarak adlandırmıştır. Dreyfus Olayı'nda Zola'ya karşı konumda olan Barres "entelektüel" sözcüğünü bu bildiriye imza atan manifestocu kişileri küçültücü bir anlamda kullanmıştır. Fakat buna rağmen manifestocu grup bu kavramı benimsemiş ve grup adı olarak kullanmaya başlamıştır (Demiralp, 2002: 121). Fakat entelektüelin doğuşunun siyasi arzuların teşvik etmesi kaynaklı olduğunu düşünmek çok sığ ve sınırlı bir yaklaşım olur. Lakin yine de entelektüel genel bir toplumsal sorunun siyasal arzulara evrilmesiyle doğrudan ilişkilidir (Yanar, 2005: 201).

Geleneksel düzenden değerlendirildiğinde ise entelektüel, düşünür ve de hakikat arayıcısı rolündedir. Daha ilkel dönemlerde bu görev şamanlar, rahipler gibi kimselerken Avrupa'da özellikle Rönesans'tan itibaren filozoflar bu görevi üstlenmişlerdir (Marshall, 1999: 201). Entelektüel kavramının ve onun içinde bulunduğu toplumsal grubun her ne kadar modern dönemde ortaya çıkan bir şey olduğu söylenirse de, adı ister filozof, ister âlim, ister mütefekkir vb. olsun, ilim, kültür, felsefe, din gibi konularla ilgilenen kişiler tarih boyunca hep olduğu için (Tokat, 2017: 12) entelektüelliği modern sonrası döneme atfetmenin doğru olmadığını söyleyen görüşlerde vardır.

Entelektüel, olabildiğince geniş halk kitlelerine hitap edebilen kimsedir. Entelektüel seslendiği bu halk kitlesini küçümsemez zaten hitap ettiği halk onun doğal muhatabıdır. Entelektüellerin meselesi; kamuoyunu biçimlendiren, kamuoyunu konformistleştiren, iktidar kadrosunda bulunan çokbilmişlere güvenmeye yönelten uzmanlara, düzen adamlarına ve eş-dost gruplarıdır. Çünkü iktidarın yanında olan düzenin adamları belli çıkarları gözeterek çalışırlar fakat entelektüeller, şirketleşmiş düşünce müsveddelerini, şovenist milliyetçiliği, cinsel, sınıfsal ve ırksal ayrıcalıkları sorgulayan kimselerdir (Said, 1995: 13).

Entelektüel denildiğinde, bilgili olması onun en önemli vasfı olarak görülse de, bilgiyle ve bilimle uğraşan herkesi entelektüel saymak doğru değildir. Bireyin entelektüel sayılabilmesi için edinmiş olduğu bilgileri tam anlamıyla özümsemiş,

⁴ Dreyfus Olayı Batı'da Aydınların Tarihi Gelişimi bölümünde ayrıntılı açıklanmıştır.

bildiklerini belirli denetleme kurallarından geçirmiş olması gerekir. Bu nitelik çoğunlukla yaratıcı, yeni bir bilgi üreten bilim adamında görülen bir özelliktir (Batuhan, 2002: 96). Bilim insanlarının çoğu entelektüel sıfatıyla anılmaya layık görünmemektedir. Bu niteliği taşıyan insanın bir diğer özelliği de, o insanın yaşadığı dünyayı beğenmeyerek kendisi için başka ideal bir dünya tasavvur etmesidir. Bu bağlamda Batuhan entelektüel kişiyi reformatör ve revolüsyoner olarak görür. Ona göre, din, ahlak, politika gibi alanlarda olanları değiştirmek yani yeniden bir dünya yaratmaya çabasında olanlar birer entelektüeldir (Batuhan, 2002: 96-97).

Bütün bunların ardından artık entelektüeli bir bilen olmanın ötesinde edindiği bilgiyi eyleme dönüştürdüğünü de görmekteyiz. Böylelikle hem eyleyen hem de etkileyen olma entelektüel aktivitenin, bir entelektüel olmanın en temel niteliklerinden olmuştur. Böylece entelektüelin bir taraf ya da karşı taraf olduğunu görüyoruz (Çağan, 2005b: 13). Tam da şu noktada kimler entelektüel olarak nitelendirilebilir? Sorusu akla gelir. Bu bağlamda Raymond Aron, eğer entelektüel sanatkâr ve yahut yazar ise onu fikir adamı; âlim ve yahut mühendis ise onları da ilim adamı olarak tanımlamıştır. Aron'un, "entelektüel, insana ve akla inanır" sözlerinden mülhem, entelektüelin akli ve bilgisiyyle yaşamını idame ettirdiğini söyleyebiliriz (Özcan, 2012: 45).

Eğer bir kişi yaşamını akli öne alarak ve her şeyi melekelerine göre, bilgiye ulaşarak düzenliyorsa, bu onun yaşama metoduysa o kişi entelektüeldir. Entelektüel, sermayesi bilgi ve kültür olan; kültürün yaratıcısı ve taşıyıcısı olan kişidir. Toplumlarına eleştirel gözle bakan, mevcut kurumları, hâkim fikirleri ve değer yargılarını sorgulayan; eleştirel dolayısıyla özgürleştirici bir rol oynayan kesimdir entelektüeller.

Bütün bu vasıflara dayanarak toplumdaki bazı aydınları, yüksek öğrenimini tamamlamış hatta bazı teknik bilgilerde uzman olmuş mühendisleri, mimarları, hukukçuları, sosyologları entelektüel olarak tanımlamamız doğru olmayacaktır (Saybaşılı, 1995: 157).

Burada entelektüelin rolüne de değinmemiz gerekir. Entelektüel muhtelif siyasal ve sosyal konuları ortaya çıkarıp aydınlatmak, zorla kabul ettirilen ve nereden nasıl geldiği bilinmeyen düşüncelere, bu düşüncelerin karşısındaki sessizliğe her nerede ve ne zamanda olursa olsun karşı çıkmaktır (Said, 2002: 49). Keza entelektüelin ayrı bir diğer yeteneği de olaylara açıkça meydan okumasıdır çünkü meydan okumak bir

tavır almaz. Tavır alan kişi özgür bir şekilde tutumunu belirler ve bu tutumu karşısındakilere dayatmadan ortaya koyar (İlgaz, 2002: 109). Entelektüelin bir diğer görevi ise insanlar arası iletişimi ve insanların düşüncelerini kısıtlayıcı altına alan klişeleri ve indirgeyici kategorileri ortadan kaldırmaya çalışmaktır (Said, 1995: 11).

Çoğu meslek sahibi kişi herhangi bir belli probleme dair somut cevaplar almaya uğraşırken entelektüeller gerçeklerin, somut ve açık olmayan unsurların, ne anlama geldiklerini, değerlerini ararlar ve daha genel değerlendirmelerde bulunurlar. Entelektüeller için geleneklerin, alışkanlıkların, bulunduğu şekliyle olması tatmin edici değildir. Onlar başka türlü düşünerek her zaman bir üst gerçeği sorgularlar. Entelektüeller kendilerini ilgilendirmeyeni öğrenmeye uğraşırken kendilerini aşmayı da öğrenirler. Hakikat ve adalet gibi soyut düşüncelerin, ahlaki kaidelerin özel koruyucuları olarak addederler kendilerini. Uygulamada toplumu devamlı gözlemleyerek problemleri ortaya çıkarır, hatalara dikkat çekerek uyarır çözüm yolları önerirler. Sonuç itibarıyla entelektüellik, bireyin sahip olabileceği ortalamanın üstündeki biyolojik potansiyelin ve üniversal özelliklerden başka kültürlere göre değişebilecek şekillerde toplumsal olarak formlanması ve kültürel olarak donanması ile bir bilgi yaratma, kullanma ve koruma fonksiyonudur (Birkök, 2011: 100)

Entelektüellerin, bireylerin düşüncelerini ve bireylerarası iletişimi kısıtlayıcı altına alan klişeleri ve indirgeyici kategorileri parçalamak kamusal görevleridir. Diğer taraftan, konuşulması gereken bir yerde susmayı tercih etmesi, şovenist kabalıklara, tantanalı döneklilere, günah çıkarma törenlerine ilgi göstermesi, nabza göre şerbet vermesi onun bu kamusal görevine gölge düşürüyor olması bakımından doğru değildir. Entelektüelin asli görevi baskılara boyun eğmeden bağımsızlığını korumaya çalışmasıdır. Bu bağlamda, entelektüeli marjinal, iktidar karşısında hakikatleri söylemeye çalışan kişi, nitelmesini yapmak yerinde olacaktır (Said, 1995: 11-12-14). Keza Meriç de farklı bir bakış açısı getirerek, gerçek bir entelektüeli, düşmanca bakan dünyaya ülkesinin haklarını bağırarak görevli olduğunu, söyler. Ülkesinin bütünlüğünü savunmak, bütünlüğünü şu veya bu sınıfın ideologu-demagogu olmadan tüm dünyaya haykıran olmayı entelektüel bir nitelik olarak görür. Bu düşünce şairane bir ütopya olarak görülebileceğini belirtir ve ekler; “Fakat insan bünyesinde yetiştiği toplumdan sıyrılamaz eğer ki sıyrılırsa da ne okunur ne de anlaşılır” (Meriç, 1997: 58).

Entelektüellerin iki farklı grubu oluşturduklarını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, toplumda yaşanan herhangi bir şeye karışmadığını düşünen, fakat esasında resmi ideolojilerin ve fikirlerin eylemlerine isteyerek ve yahut istemeyerek, bilerek ya da bilmeyerek dâhil olan, katılmak durumunda kalan entelektüellerdir. Diğeri ise, içerisinde yaşadıkları var olan düzenin siyasal yapısını, iktidarını, ideolojisini, zorladığı kuralları, baskısını, haksızlıklarını, değer yargılarını reddeden, onlara eleştiri getiren yani “mevcut olan” yerine “olması gerekeni” tercih ederek onun üzerine düşünceler kuran, idealleri savunan ve bu doğrultuda eylemlerde bulunan kimselerdir (Hilav, 2002: 104). Ilgaz bu bağlamda bir entelektüeli “aklını kullanmayı meslek edinmiş olan kişi” olarak tanımlar (Ilgaz, 2002: 108).

Entelektüelin, insanları duygularını bastırmak ya da herhangi bir konuyla ilgili konsensüs oluşturmak gibi bir derdi yoktur. O, iktidar sahiplerinin ve uzlaştırmacıların, genel klişelerin, ucuz formüllerin olumlamalarını reddeden ve bunu istemezken de tüm varlığını ortaya koyandır. Hatta bunu pasif bir şekilde reddetmekle yetinmez aktif olarak da kamuoyu ile paylaşır (Said, 1995: 36).

Entelektüel dediğimiz kişi, adil yasaların evrenselliğini ortaya koyan, bunu adeta bir hukukçu gibi davranarak hatta mesleği hukukçu olan kişilere karşı yapan, adaleti savunarak ortaya çıkmıştır. Keza entelektüel, zenginliğin iktidarına, despotizme, suistimallere ve küstahlığa karşı durur. Bütün bunların karşısında da adaletin evrenselliğini ve ideal hukuk düzenini, yasaların eşitliğini ortaya koyan bir hukuk, adalet insanıdır (Foucault, 2000: 79). Buna rağmen entelektüeller çok sevilmeseler bile oldukça ciddiye alınan kimseler olmuşlardır (Furedi, 2014: 45).

Entelektüeller toplumun bireylerinin sorumluluklarını gönüllü bir uğraş olarak üstlenerek düşünsel bir ıstırapı yüklenir ve kamu vicdanının önemli bir temsilcisi olarak görürler kendilerini. Bir taraftan toplumun ve kültürün inşacıları olurken diğer taraftan da toplumun ve kültürün değişimi, gelişimi, dönümünde en önemli aktörlerdir (Sam, 2017: 333).

Entelektüel dar bir alanın uzmanı değildir. Entelektüel özgün düşünce üretebilen kişidir. Entelektüel olmak düşünce üretmeyi zorunlu kılar yoksa amelelik yapmak entelektüel işlevde yer almamalıdır (Kayalı, 2005: 144). Entelektüeller genel olarak bilgi ve hakikat sorununun birer temsilcileri olarak görülmüşlerdir. Bu bakımdan

despotik ve totaliter sistemlerdeki genel entelektüel karşıtlığı dikkate alınırsa bu durumun entelektüellerin tarihsel rol ve işlevleriyle alakalı olduğu anlaşılır (Konuk, 2005: 84). Entelektüel yazma, konuşma, öğretmenlik yapma, televizyona çıkma vs. herhangi biçimde olursa olsun temsil etme sanatını kendine görev edenmiş bir kişidir. Entelektüel herhangi bir bakış açısını görünür bir şekilde temsil eder, her türlü meşakkate rağmen muhatabı olduğu kamu adına bu işlevini yerine getirir (Said, 1995: 28)

Entelektüellerin bilginin çemberinde ayrı bir güç oluşturmaları, siyasi iktidarlarda olanlarla bir ilişki içinde olmalarına sebebiyet vermiştir. Toplumları yönetenler, siyasal iktidarlarını meşrulaştırmak, dayatmak, sürdürmek için bilgi ve bilgelere ihtiyaç duydukları ölçüde, entelektüelleri siyasi iktidarlarının çemberi içine alarak iktidarlarının denetimi altına almaya, tutmaya çalışmışlar fakat bu konuda tamamen başarılı olamamışlardır. Çünkü entelektüelin, peşinen kabul etmeyip her şeyi sorgulayan, tavır alan, meydan okuyan tavrı toplumun ve siyasetin geçirmiş olduğu değişimin her zaman daha ilerisinde olacak ve entelektüel bir şeyleri onaylamak yerine hep sorun çıkaran taraf olacaktır (İlgaz, 2002: 112).

Entelektüel idrakinin bir ürünü olarak doğruları ilan eden, bildiren ve duyuran bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır (İlgaz, 2002: 108). Entelektüelin iktidara hakikatleri söylemesi beklide onun en önemli rolü ve vasıfları arasında görülmüştür (Said, 1995: 28). Bununla birlikte, “Entelektüel, bakılmayana bakmak, incelenmeni incelemek, bir kereliğine saptanıp, bir daha dokunulması yasaklanmış ‘gerçeklere’ dokunmak ve deşmekle yükümlüdür” (Kertel, 2002: 275-276). Bütün bu özellikleriyle entelektüeller hiç şüphesiz yaşamış oldukları çağın ruhunu ve içinde buldukları toplumun kültürünü yansıtırlar (Furedi, 2014: 43) ve hatta onlar çağın onuru olarak bile görülmüşlerdir (Levy, 2001: 65) .

Bütün bunlara baktığımızda literatürde tek bir entelektüelden bahsedilmediğini görebiliriz. Çünkü farklı yaklaşımlarla farklı betimlemelerin yapılması, olgunun bütün hakikatlerle ele alınma çabası ve bu her yaklaşımın kendine özgü bir entelektüel tanımını ortaya çıkarmıştır. Fakat bütün bu tanımlamalarda ortak bir anlayışla entelektüel mutlaka bilgi kavramı ile ilişkilendirilerek tanımlandığı gözlenmiştir. Fakat pek tabi bilgi tek başına entelektüelin niteliğini ifade etmemektedir. Bilgi tabi ki

entelektüel için şarttır fakat yeterli bir şart olarak görülmemektedir. Entelektüel, edindiği bilgiyi dönüştürme şekliyle, ona bağlı olarak da tavır sergilemesiyle tanımlanmıştır. Entelektüel, entelektüel kimliğini de bu bağlamda almakta ve yahut almamaktadır (Çağan, 2005c: 156).

1.1.2.4. Aydın

Aydın sosyal bilimlerde kavramsal işlevselliği, toplumsal konumu ve kimliği itibariyle en çok tartışılan konulardan biridir. Aydın sözcüğünün tanımında bir mutabakat olmamakla birlikte genelde sosyal bilimciler tarafından ele alınıp farklı noktalardan çıkılarak açıklamalar yapıldığı görülmektedir.

Aydın sözlükte, “ genellikle öğrenim görmüş, çok okumuş, kültürlü, bilgili, görgülü, ileri ve açık düşünceli, kendisi aydınlanmış olduğu için çevresini de aydınlatabilecek nitelikte olan kişi, entelektüel, münevver” (Çakıroğlu, 2007: 59-60) ve “Bilgisi, kültürü ve tecrübesi engin olan; münevver” (Çağbayır, 2007a: 380) olarak tanımlanmıştır. Batı kültüründen Türkçeye geçen aydın kelimesi genel olarak, ‘bilgili, kültürlü, tahsil görmüş, ileri görüşlü kimseler için kullanılmıştır.

Cemil Meriç farklı bir yaklaşımla aydını, “yazı ve söz aracılığıyla toplumun şuurlanmasına yardım eden, yol gösteren, aydınlatan kişi” (Meriç, 1983: 130) olarak tanımlamıştır. Şerif Mardin ise batı kültür tarihinin çeşitli evrelerinde ortaya çıkmış “intellectuel-intellectuals, intelligentsia, literati ve les clerics” gibi kelimelerin her birinin farklı anlamları ifade etmesi dolayısıyla Türkçede bütün bu kelimelerin aydın kelimesine indirgenerek kullanılmasını yanlış bulur (Mardin, 2005: 251).

Oya Baydar’ın aydınla ilgili yaptığı tanımlama ise kanaatimizce aydın hakkındaki en kapsamlı tanım olma özelliği göstermektedir. Baydar’a göre aydın iyi okumuş iyi öğrenmiş bununla birlikte de okuduğunu ve öğrendiğini derinleştirmiş, içselleştirmiş bir kişidir. Aydın okudukları ve öğrendiklerini aklın aydınlığında sınamış ayrıca kendi doğrularını ararken başka doğrularında mümkün olabileceğini kavramış, kendi çerçevesinin, ülkesinin sınırlarını zorlayarak dünyaya bakmayı başarmıştır. Bundan dolayı aydın, çeşitlikten korkmayan, kendi doğrularını mutlaklaştırmayandır. Dünyayı, ülkesini, insanı, yaşamı dünyanın tüm renkleriyle ve çeşitliliğiyle anlamaya çalışır. Lakin sadece anlamakla kalmayıp kendine dert edinir, edindiği dertlere çözümler

düşünür, ürettiği çözümleri, bulmuş olduğu ışığı paylaşmaktan da kaçınmaz. Aydın, bütün bu fikirlerini dile getirmekten ve savunmaktan çekinmeyen kişidir (Baydar, 2002: 250-251) olarak tanımlıyor.

Aydın sözcüğü kişiye içkin bir sözcük olmaktan ziyade ona dışarıdan verilen bir özelliğe denir. Şöyle ki bireye aydın denilir keza o birey aydınlanmıştır. Adeta ona biri veya birileri ışık tutmuş ve böylelikle de aydınlanan bu bireye, tıpkı kendisinin aydınlanması gibi kendisine dışarıdan gelen bu ışığı yine dışarıya, başka bireylere yansıtmaya yani bir nevi ayna görevi görmesiyle görevlendirilmiştir (Gülalp, 2002: 125). Aydınların işlevini, kendileri gibi olmayan yani aydın olmayanlara karşı, onları tedirgin, rahatsız edecek bir şekilde doğruları iletmek ve de kendi rahatını bozmak pahasına bile olsa bu bedeli ödemek olmalıdır (Benda, 2011: 70). Aydınların görevi ilkin yakın çevresinden başlayarak genel olarak bütün bir toplumu bu noktada aydınlatma gayretinde olmaktır (Gülalp, 2002: 125).

Aydın denildiğinde akli ilkin “kültürlü insan” gelir. Yani çok şey bilen insan, her şeyi bilen insan anlamında aydına “bellek yükü bilgi taşıyan insan” tanımlaması, “ayaklı kütüphane” yakıştırması bile yapılmıştır. Hatta özellikle Osmanlıda ulemeden pek çok kimseye bu yakıştırmanın yapıldığı kaynaklarda mevcut (Yavuz, 2009: 176).

Bilgili ve erdemli insanlara her zaman saygı duyulması, bu kimselerin önemsenmesi dolayısıyla, aydınların her dönemde önemli kişiler olduklarını söyleyebiliriz. Aydınların günümüze gelinceye denk etkileri artmıştır keza pek çok modern sürecin aydınla işlediğini görüyoruz. Fakat bu etkili olma hususu geçmişte olduğu gibi daima saygınlık çerçevesinde ilerlememekte, bazı gerilimleri ve ikilemleri beraberinde getirmiştir. Bu durumun sebebi aydının yapısal ve işlevsel dönüşümüyle alakalıdır. Bu dönüşüm, aydının yeni işlevleri onu toplum nezdinde taraflı kılmış ve dahası onun saygın olan konumunu da tartışılır yapmıştır (Aydın, 2005: 45).

Burada aydının kim olduğunun yanı sıra aydın kim değildir sorununa da yanıt vermek konunun daha iyi anlaşılması bakımından yerinde olacaktır. Aydın kim değildir sorusunun birinci cevabı, aydın sadece bir uzman değildir ikinci cevabı ise aydın kendi bireysel çıkarları dâhilinde hareket eden biri de değildir. Bunları şu şekilde açacak olursak, ilkin aydının illa da herhangi bir alanın uzmanı olması gerekli değildir. Toplumdaki herhangi bir okumuşu-yazmış aydın yapan niteliklerinden ilki bütün

toplumu ilgilendiren, toplumsal hayatı da etkileyebilecek konular hakkında bir kez veyahut birden çok kez söz almış olmasıdır. Bazı kamusal konuların elbette teknik yönleri de söz konusu olabilir. Fakat şu da bilinmelidir ki bir konuyu kamusal kılan yönü onun teknik bağlamdaki özelliği değildir aksine konunun çözümünün mutlaka toplumdaki bireylerin bazılarının arzuları doğrultusunda ya da bazılarının arzularının aksine neticeler oluşturması bakımından siyasal özelliğidir. Aydını tamda burada, bu siyasal yapının yarattığı bir birey olarak görüyoruz yani teknik uzman olarak değil. Pek tabii aydın olan bir bireyin ayrıca teknik bir uzmanlığı da olabilir, bu uzmanlığı kamusal konularla ilgili olarak seferber edebilir fakat bütün o donanımları artık onu “teknik” bir vasfı olmaktan çıkararak aydın yapar. İkinci bir değilleme olarak da aydının bireysel çıkarları doğrultusunda hareket etmediğinden söz etmiştik. Bunu biraz açacak olursak kişi kendi çıkarlarının ötesindeki konular hakkında da söz alıp konuşmaya başladığı zaman işte aydın olma özelliğini belirginleştirmiş olur. Bu iki söylemimize şu şekilde özetleyecek olursak aydın, uzman değil ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmez. Buradan da şu sonucu çıkarabiliriz ki aydın, “aydın üstüne vazife olmayan işlerle ilgilenen kişidir” (Uğur, 2002: 134).

Pek çok toplum bilimci, aydınların ilişkide bulunduğu en önemli kurum olarak dini gördükleri için din adamlarını eski aydınlar olarak gördükleri gibi aydınları da yeni din adamları olarak görürler. Bu toplum bilimcilere göre dinsel kurumsal bugünün aydınlarının tarihsel kökenlerini teşkil ederler. Aydınlar bir toplumsal grup olarak eğilimleri ve toplumsal rolleri bakımından bu kurumlardan doğup bugünlere intikal etmiştir. Aydınları ve din adamlarını birleştiren önemli bir husus vardır, bu iki toplumsal grup da siyasal otoritenin meşrulaştırılmasını sağlayan düşüncelerin, söylemlerin, imgelerin ve eylemlerin yaratıcıları, savunucuları ve yayıcılarıdır. Shils’de geçmiş dönemlerde aynı grup içerisinde olan din adamları ve aydınların zamanla ayrılmaya başlamalarını gerilimlere ve siyasal bunalımlara yol açtığı düşüncesindedir. Shils’in aksine Coser aydınları, din adamları grubundan gelmediğini siyasal ve toplumsal değişimin gerektirdiklerini yapmak için kendilerine özgü bir grup halinde meydana geldikleri düşüncesindedir. Coser aydınların kendilerine özgü bir grup olarak 17. yy’da ortaya çıktıklarını düşüncesindedir (Alkan, 1977: 67). Sartre ise 19. yy’ın son çeyreğinde yaşanan Dreyfus olayından itibaren filozofların torunlarının aydınlar haline geldiğini söyler (Sartre, 1997: 19).

Toplumlarda ekseriyetle aydınların yeri ve rolü ya göz ardı edilerek çok önemsiz görülmüş küçültülmüş veyahut da gereğinden fazla bir heyecanla karşılanarak büyütülmüştür (Ülgener, 2006: 86). Aydınlar ahlaki değer ölçeğinin en üst noktasına somut olan yararları ve maddi anlamda bir güce sahip olmayı gerektirecek araçları koyarlar. Bununla birlikte de manevi faydaları, pratik olmayan, yansız değer arayışlarını da aşağılanmasını savunurlar. Bütün bu düşünceleri en çok da devlet için yaparlar. Geçmişten 20. yy'la değin aydınlar bütün dünyaya devletin adilliğinin gerekliliğini vurgulamış bunu vaaz etmişlerdir. Fakat daha sonra devletin güçlü olması gerekliliği ve adilliğin çok da ciddiye alınmaması gerekliliği üzerinde durmaya başlamışlar. Devletin asıl gücünün otoriteyle olması gerektiğini savunan aydınlar, otoriter sistemleri, otoriteye sorgusuzca itaat etmeyi, keyfi hükümetleri ve bunlara itaat etmeye yönlendiren dinleri savunurlar. Fakat bu düşüncelerle bile özgürlükleri ve tartışılması gereken kurumları da gereğince eleştirip kınayamazlar (Benda, 2011: 83).

Aydının asli işlevinin edebi konular hakkındaki arayışları olması gerektiği halde kendini devlet meselelerine vererek güçleneceği düşüncesi Benda'ya göre bir modern aydın bakışıdır (Benda, 2011: 40). Aydın Modern Dönem'de artık siyasetin hizmetindedir. Siyasetin hizmetinde ve siyasetin de en önemli aktörlerinden biri olarak görülür. Aydındaki bazı kavramlarda siyasetle birlikte değişmiş, başkalaşmış ve anlamını yitirmiştir.

Örneğin Machiavelli'de siyasete hizmet eden kötülük artık kötü olmaktan çıkar ve iyi olur. Hegel, Barres gibi çok ünlü aydınlarda bu düşünce özleşmiştir (Benda, 2011: 86). Geçmişten Modern Çağ'a, siyaseti belirleyen ahlaktır, sözünü sarfeden Platon'dan, ahlakı belirleyen siyasettir, diyen M. Maurras'a ahlak ve siyaset anlayışının bu bağlamda yer değiştirmesi modern aydınların işine yaramıştır en çok (Benda, 2011: 87-88). Aydınlardaki bu güçlü devlet merakı ve onu garanti altına alan ahlaki öğretiler aydınlar aracılığıyla siyaset arenasının çok uzağında daha genel bir düzlemde vaaz edilmektedir. Onların yaptığı bu öğreti tam olarak Avrupa'nın ahlak konusundaki kayda değer dönüm noktalarından birini teşkil etmiş olan pragmatizm düşüncesini oluşturmuştur (Benda, 2011: 100). Toplumdaki işlevlerinin toplumsal gerçekçiliğe karşı çıkmak ve milletleri galeyana getirmek için tüm güçleriyle yarım asırdır çaba sarfettikleri için onların bu tutumlarını Benda aydınların ihaneti olarak nitelendirmiştir (Benda, 2011: 126-127).

Türkiye’de ise sosyal, siyasal ve ekonomik konulara bakış açıları birbirinden farklı olan okuyup-yazan, eğitim görmüş kimselerin kendilerini birbirlerinden ayırt etmek için aydın-entelektüel-münevver gibi sözcükleri bilinçli bir şekilde farklı tanımladıklarını, kullandıklarını görüyoruz. Bu farklı tanımlamaların ardında, tanımlanmaya çalışılan nadide türün birer bireyleri olan kimseler aynı zamanda da mensup oldukları bu kimliklerin sınırlarını çizmeye yönelik bir girişimde bulunmuşlardır (Özcan, 2012: 44).

Türk düşüncesinde aydının Batı’da olduğu kadar kötümser bir yaklaşımla tarif edildiğini görmüyoruz. Aydın, Hoccoğlu’nun deyimiyle cemiyetin beyni olmalıdır. Bu bağlamda da her türlü siyasi düşünce ve de tekâmüllerden arınmış, uzak yalnız ve yalnızca hakikat peşinde durmalıdır. Cemil Meriç’in “Aydın kendi kafasıyla düşünen adamdır” sözlerinden mülhem, aydın diğer bildiği her ne varsa onu kökten sorgulamalı, devamlı kendi kendisiyle de hesaplaşmalı, bildiği, birikimi her ne ise kendi kendini de aşmaya çalışmalı, bunun yanında kesinlikle hakikat tekelciliği çalışmamalı, başkalarının düşüncelerine de açık olarak onların düşüncelerinin de doğru olabileceğini kabul etmeli, kendi düşüncelerine en sert şekilde karşı çıkanları dahi hükümsüz dinlemeli, onlara ithamlarda bulunmayı reddetmelidir (Hoccoğlu, 1991a: 68-69). Bununla birlikte;

“Kültür değişimine öncülük etmek, yüksek kültürü yaratmak ve yaymak, milli ve milletlerüstü modeller kurmak, ortak kültürler geliştirmek, sosyal gelişmeleri etkilemek, değişeni daha popüler ve yaygın hale getirmek, yeni bir zevkin ve üslubun öncülüğünü sürdürmek, halkın politik ve sosyal tercihlerini etkilemek, politik roller oynamak”, (Ülgener, 2006: 91) ve tabii ki ekseriyetle değişmeyen misyonları olarak “ses ve söz sahibi olmak” (Ülgener, 2006: 93) aydınlara atfedilen en önemli özelliklerdendir.

Köseoğlu’na göre de aydın öncüdür ve yol göstericidir. Aydının bilgi dağarcığının zengin olması hasebiyle problem sahası da geniştir, ufku açıktır. Bu özelliği ile pek çok zaman yabancı kültür karşılaşmalarının ilk muhatabıdır. Aydın heyecanının yüksek, yaratıcı olduğu dönemlerde bu karşılaşmalardan çekinmez aksine oldukça rahat ve ataktır. Kendisine yabancı olan dünyayı kendi dünyasından değerlerle kavrar, öğelerini değerlendirir ve lazım gördüklerini, ihtiyacı olanları kendi yorumu ile kültürüne aktarır. Aydın, yaşadığı kültürün bilgi, anlayış ve ahlaki şahsiyette seçkin bireyidir. İmanı güçlü, cesur, atak, diğergam, dürüst ve hak bildiğini her şartta savunandır. Bununla birlikte mensubu olduğu kültürün değerlerini iyi bilen ve güzel

gerçekleştirebilen kişidir. Kültürel yozlaşmalara, sapmalara karşı şahsiyeti ile kültürün haysiyetine, sözleri ile de şuurunu temsil edebildir (Köseoğlu, 1998: 146-150).

İlber Ortaylı'ya göre ise aydının temel özellikleri arasında eğitim almak ve eğitim vermekle birlikte, kendi bulunduğu konumu yargılaması, başkaldırması, çevresinde bulunan her şeyi özgün değerler ve araçlarla sorgulaması vardır (Doğan, 2014: 218). Diğer taraftan da toplumla birlikte olup onu etkime çabası esasında aydının bilenen en önemli fonksiyonudur (Ülgener, 2006: 132). İşte bütün bu fonksiyonları, rolleri ve vizyonlarıyla aydın, farklı dallara ve disiplinlere konu olmuştur (Ülgener, 2006: 91).

1.2. AYDIN TİPOLOJİLERİ

Kavramsal çerçevede de incelediğimiz üzere aydın ve ona ikame olarak kullanılan kavramların birbiri ile aynı anlamları taşıyor gibi görünse de, birbirlerinin yerine kullanılsa da bunun doğru olmadığını etimolojik, tarihsel ve sosyolojik verilerle sunmaya çalıştık.

Bilge, âlim, arif, ulema, mütefekkir, münevver, elit, seçkin, aydın, entelektüel gibi kelimelerin hepsi farklı anlamlara gelse bile toplumsal hafıza da onların birbiri yerine kullanıldığı görülür. Bunun nedeni, bu kimselerin teoride ve pratikte yoğunlaştıkları konular farklı olsa da hemen hemen hepsinin ortak noktasının ilim, felsefe, kültür, siyaset vb. gibi konularla ilgilenmiş olmalarıdır (Tokat, 2017: 12). Bu bağlam da aydın-entelektüel gibi kavramların aralarında epistemolojik bir farklılıktan ziyade ontolojik ve sosyolojik bir ayrışma-farklılaşma söz konusudur (Genç, 2007: 135).

Çalışmamızdaki incelemelerden de gördüğümüz üzere “aydın” kelimesinin tanımı üzerinde bir mutabakat bulunmamaktadır. Üstelik bu durum sadece Türk toplumu için değil, Türklerin kültür birlikteliği yaptığı, aynı coğrafyayı paylaştığı toplumlar ve diğer pek çok toplum içinde geçerlidir. Bu konuda bir ittifakın bulunmamasının nedeni farklı aydın tipolojilerinin söz konusu olmasıdır.

Esasında aydınları sınıfsal bağlamda tiplere ayırmak oldukça güçtür. Çünkü aydınların belirli bir sosyal sınıftan gelmeleri söz konusu değildir. Bu konuda özellikle Türk Aydınlarının durumunun çok daha karmaşık olduğunu görürüz. Şu nedenle ki,

ekonomi temelli bir sınıf ayrılığı sanayi inkılâbının bir sonucudur fakat Türkiye’de 1950’lere kadar burjuva sınıfı olmadığı ve bu tarihten sonra da Batı’da ki gibi faaliyet göstermemesi dolayısıyla aydınlar sınıfsal olarak kategorileştirilmeyip sadece bir grup olarak değerlendirilmiştir (Özcan, 2012: 49).

Pek çok aydınına göre aydınların ayrı bir homojen sınıf olarak oluşumu söz konusu değildir (Ülgener, 2006: 89). Fakat aydınlar rolleri ve fonksiyonları gereği büyük bir çeşitlilik gösterirler (Ülgener, 2006: 90). Bu çeşitlilikler bağlamında da aydınlar belirli tipolojilere ayrılmışlardır.

1.2.1. Yaratıcı Aydınlar- Tekrarlayıcı Aydınlar

Entelektüel rolleri ortaya çıkaran ihtiyaçlar, entelektüel yaratıcılığında aynı zamanda bir kaynağı olarak görülmektedir. Bu bağlamda bakıldığında yaratıcı aydınlar toplum içinde her ne kadar küçük bir azınlık olarak kalsalar da mevcut yapıyı değiştiren, zenginleştiren, yeni şeyler ortaya koyan kimselerdir. Yaratıcı aydınlar bir modeldir, bir model oluşturarak tekrarlayıcı aydınlara öncü olurlar. Daha önemlisi yaratıcı aydınlar yüksek bir kültür yaratarak milli ve milletlerarası modeller oluştururlar, ortak bir kültür değeri geliştirirler ve sosyal değişmelere etki ederek siyasal alanda da belirli roller oynarlar. Bu aydınlar bir taraftan geleneksel olana bağlıyken diğer taraftan da bu gelenekleri az veya çok değiştirme yolunu seçebilirler. Pek tabi bu değiştirme arzusu, gücü aydında kendiliğinden oluşan bir şey değildir. Bu değişim bir metot ve tekniği, bir geleneği gerekli kılar. Bu bağlamda da bilimsel teknikler yüksek seviyedeki entelektüel faaliyetlerin ortaya çıkmasına neden olan oluşumlardır. Yaratıcı aydınlar, günlük hayatın genel rutinlerini küçümserken diğer taraftan entelektüel faaliyetlere kutsal bir değer atfederek, siyasal ve dinsel otorite ile çatışmaya yol açan bir gelenek yaratırlar (Çağlar, 1989: 17).

Yaratıcı aydınların aksine tekrarlayıcı aydınlar var olanın somut veya soyut kademelerine direk ulaşan ve istenilen sonucu veren güç ve yeteneğe sahip olamayan kişilerdir. Tekrarlayıcı aydınların daha çok uğraşta ve ilişkide buldukları şeyler yaratıcı aydınlarca ortaya koyulan çalışmalardır. Bu aydınlar çoğu zaman yeni ortaya konulmuş eserlere eğilme özelliği göstermezler. Bazıları geçmiş zamanlardaki yaratıcı modellere bağlanma eğiliminde bulunurlar. Yani tekrarlayıcı aydınlar çoğunlukla modası geçmiş bir entelektüel kültüre sahiptirler. Lakin bu aydınlar ne kadar

uğraşırlarsa uğraşınlar geçmişteki bir geleneğe, kültürel unsura yeniden canlılık getiremezler (Çağlar, 1989: 17).

1.2.2. Gerçek Aydınlar -Sözde (Sahte) Aydınlar

Aydın, yaratıcı, araştırmacı, sorgulayıcı, gerçekliği açığa vuran, onu aşan ve gerçekliği koruyandır (Sartre, 1997: 13). Aydınlar bu düşünceden hareketle Gerçek Aydın- Sözde Aydın olarak iki şekilde açıklanmıştır. Gerçek aydın, kendini olduğu gibi kabul etmeyen aydındır. Araştırmacıdır ve araştırmacı özelliğiyle kendini etkileyen tutarsızlıkları uyumlu bir bütünlüğe dönüşmesi için kendi üzerinde de araştırmalar yapar lakin bu araştırmayı yaparken de kendini öznel ve basit bir tarzda sorgulamakla kalmaz. O, yaptığı araştırmayı içinde olduğu ve ürünü olduğu topluma, o toplumun sahip olduğu ideolojiye, toplumun yapısına, seçimlerine ve pratiğine uygulayarak yapmaktadır. Keza kendini böylelikle kavrayabileceğini düşünmektedir (Çağlar, 1989: 22).

Aydın pek çok zaman siyasal kötülüğün sorumlusu olarak görülür. Aydın “kendisini ilgilendirmeyen şeylere burnunu sokan“ kişidir. Aydın her ne kadar kültürü korumak, muhafaza etmek, aktarmak gibi görevlerle ilgili var olması gereken olarak görülse de, görev ve rol konusunda büyük yanılığa düşerek sürekli olumsuz ve eleştirel bir tavır içerisinde iktidara saldırmak ve ülkenin tarihini sürekli kötülüklerden ibaret olarak aksettirmekten başka bir şey yapmaz, diye bilinir. Nihayetinde her konuda yanılmış olan bu kimseler, oldukça önemli konularda halkı kandırmaya, aldatmaya kalkışmamış olmasalardı durum vahim olmayabilirdi. Aydını “üstüne vazife olmayan şeylere kalkışan biri” olarak tanımlayan Sartre, aydınların çalışma alanları dolayısıyla farklı alanlarda yaptıkları çalışmalarıyla belirli bir üne sahip olduklarını, fakat daha sonra kendi alanlarından çıkarak küresel bir insana dönüşerek toplumu ve kurulu düzeni eleştirmek, yermek için bu ünü kötüye kullanan insan topluluğu haline dönüştüklerini söyler. Genel bir açıklama ile aydına bir örnek verilmesi gerekirse: atom silahlarının daha mükemmel bir hale gelmesi için atom üzerine çalışmalar yapan bilim insanı aydın değildir o sadece bilim adamıdır. Fakat bilim adamlarının bu yöndeki çalışmalarına göz yummayan, silahların yıkıcı güçleri karşısında duran bir grup bilginin kamuoyu karşına geçerek atom bombasının kullanılmasına karşı çıktıkları bir bildiri imzalamaları onları aydın yapar (Sartre, 1997: 9-12). İşte bu tutum onu gerçek aydın yapar.

Sartre aydınların hep “pratik bilgi uzmanlarının” içinden çıktıklarını söyler. Peki, pratik bilgi uzmanı kimdir? pratik bilgi uzmanları ile ilgili bilgi verecek olursak şunları söyleyebiliriz; “pratik bilgi teknisyeni tepeden seçilmiştir” (Sartre, 1997: 19) yani orta sınıftan çıkmaktadır. Fakat onların nasıl, ne şekilde yetiştirileceğine, ne iş yapacaklarına egemen sınıf karar verir. Bu karar vericiler onlara uygun gördükleri ideolojileri, görevleri için lazım olan bilgileri, pratikleri onlara öğretirler. Bu kimseler araştırma uzmanları, hegemonya taraftarları ve geleneğin güvenlikçileridir. Bu özellikleri bağlamında bakıldığında, “toplumsal işçiler” varoluşsal çelişkiler yaşarlar. Bu çelişkiler yaşadıkları ve kendilerine öğretilenler arasındaki farkla ilgilidir. Çünkü mesela kendilerine öğretilen, “bütün insanların eşit olduğu inancı” gerçek hayata bakıldığında doğru olmadığı görülür. Bu durumda da o artık kendi inanmadığı ereğin basit bir amacı haline gelerek yaptıklarında, yazdıklarında evrensel olanı tikel olanın hizmetine koşar ve artık siyaset dışı bilinemezci haline gelir. Hatta bir baskı uygulayarak iktidar onu sindirebilir ve böylece kendine gittikçe yabancılaşır. Ya da bu baskılara, kendine dayatılan ideolojinin partikülarizmini görerek bu ideolojiye alet olmamayı ister. Zaten bu ideolojiyi sorgulama yoluna girerse o zaman işte gerçek aydın olur (Çağlar, 1989: 22-23).

Farklı bir çerçeveden Benda ise gerçek aydın olarak nitelendirdiği kişileri “devletin yasalarının kendi ruhunu incitmesine izin vermeyen, boyun eğmeyen aydın” olarak tanımlar. Yani işin sonunda aydının ölümü de olsa aydın, Sezar’ın hakkını Sezar’a vermeli, düşüncesindedir. Benda bu tarz aydınlara da nadiren rastlandığını belirtir (Benda, 2011: 127).

Bu tanımladığımız aydının karşısında ona düşman olarak karşı çıkan, gerçek aydının karşısında duranlar ise sahte aydınlardır. Sahte aydınların özellikleri ise daha önce bahsettiğimiz gerçek aydını niteliklerinin tam tersidir. Sahte aydınlar egemen sınıf tarafından pozitif yöntemlerin bir ürünü gibi sunulan kanıtlar ve gerçeklerle, ayrımcı ideolojiyi savunmak için yetiştirilmiş kişilerdir (Sartre, 1997: 40). Bunlar egemen sınıfın ideolojisini kesin ve evrensel olarak tanıtır (Çağlar, 1989: 23). Sahte aydınlar da gerçek aydınlar gibi köken olarak pratik bilgi teknisyenliğinden gelmektedirler. Sahte aydınların, yani sözde aydınların “satılmış” olduklarını düşünmek oldukça basit kaçar (Sartre, 1997: 40). Sahte aydınların uzlaşmacı, maslahata bir yapıları olduğunu söyleyebiliriz. Gerçek aydınların karşısında olan sahte aydınlar egemen sınıfa muhalif

gibi gözükseler bile egemen sınıfa hizmet eden kimselerdir. Sahte aydınların bu tutumu gerçek aydınları bir zorunluluk olarak devrimci olmaya iter (Çağlar, 1989: 23).

1.2.3. Geleneksel Aydınlar- Organik Aydınlar

Aydınlar rolleri bakımından geleneksel ve organik aydınlar olmak üzere de ikiye ayrılır. Aydınlar hâkim zümreye organik bağlarla bağlı olma ve egemenliğin memurları olarak da görülmüşlerdir. Her siyasi ve toplumsal zümre bu aydın zümreye sahiptir veya yaratmak ister. Çünkü iktidarı eline alan her zümre hâkimiyetini meşrulaştırmak için aydınlara ihtiyaç duyarlar. Eski tip yani geleneksel aydınlar ise, köylü ve zanaatkar bir toplumun örgütleyicisi konumundadır. Tarımın halen önemini yitirmediği toplumlarda bu aydınlar önemlerini korumaktadırlar. Bu aydınlara geleneksel aydın denilmesinin nedeni ise söz konusu kişilerin hem bir önceki üretim tarzına bağlı ve hem de artık kaybolmaya yüz tutmuş bir sınıfın yanında olmaları ile yükselmekte olan sınıfla da herhangi bir organik bağlarının bulunmamasıyla alakalıdır (Bağla, 1977: 84-85).

Özellikle Gramsci'nin yaptığı bu kategoriyi anlayabilmemiz için “tarihsel blok, sivil ve politik toplum” kavramlarını açıklamamız gerekir. Tarihsel blok, bir toplumdaki egemenliği belirleyen tarihi durumu ifade etmek için kullanılır. Tarihi bloğu, doğrudan üretim ilişkilerinin belirlediği sınıfların, ideolojik ve politik özellikli üst yapının organik anlamda birleşmesiyle, bütünleşmesiyle olur. Tarihi bloğun oluşmasında bu bütünleşme önemli bir nedendir. Bunu da aydınlar sağlamaktadır. Tarihsel bloğun üst yapısını politik ve sivil toplum oluşturur. Egemen sınıf da iktidarını, sivil ve politik toplumdaki aydınların oluşturduğu egemenlik sistemi vasıtası ile uygulamaktadır. Burada sivil toplum denilen kavram, “Egemen sınıfın toplum üzerinde kurduğu kültürel ve politik egemenliktir. Hukuk, partiler, sendikalar, sanat, bilim, ideoloji, ahlak, din vb. kurumlar içerir.” Politik toplum (devlet) dediğimiz kavram ise, toplumdaki üst yapının bütün baskı işleriyle ilgili yaptıklarını kapsar. Bu baskı işlerini yürütenler ise bürokratik aydınlardır. Söz konusu iki kavram ve olguya bakıldığında görülür ki bu iki toplum birbiriyle bütünleşmiş ve asla ayrışamaz bir hale gelmiştir. Bu toplumsal yapıların içerisinde aydınlar önemli bir yer tutar. Gramsci bu bağlamda aydınları tarihsel blok içinde işlevleri bakımından da üçe ayırmıştır. Bunlar: “a) Aydınla temsil ettiği grup arasındaki organik bağ ve aydının üst yapı içindeki işlevi b) Tarihsel Bloğun

Aydınlarıyla (organik aydınlar) eski egemen sınıfın aydınları(geleneksel aydınlar) arasındaki ilişkiler c) Tarihsel blok içindeki entelektüel blok'un örgütlenmesi". Toplumda aydınların ne bir sınıf olduğunu ne de sınıflar üstü bir tabakada yer almadıklarını düşünen Gramsci, her toplumsal sınıfın kendi aydınını kendi doğurduğunu savunur. Bu bağlamda, bütün toplumsal gruplar, ekonomik üretim yapılarındaki başlıca işlevin kaynağı üzerinde kuruluşunu gerçekleştirirken, diğer taraftan da organik olarak yeni aydın grupları yaratır. Bu aydınlar onlara, ekonomik, toplumsal ve siyasi alanlarda homojenlik ve de kendi işlevinin bilincinde olmayı sağlayarak, ekonomik-politik teorisyeni, kapitalist girişimci sanayi teknisyeni, yeni bir kültür ve hukuk örgütçüsü vb. var etmeyi sağlar. Bütün bunlardan dolayı da Gramsci aydını üst yapının memurları, egemen sınıfın komileri olarak niteler. Aydınlar temsil ettikleri sınıfın edilgen parçaları değildir Gramsci'ye göre ve sosyo-ekonomik yapıya bakıldığında kısıtlı olsa bir özerklikten yararlanırlar. Fakat temsil etmiş olduğu sınıf eğer egemen sınıf olma özelliğini kaybetmişse işte o zaman aralarındaki bu bağ tamamen kopar (Çağlar, 1989: 23-25).

1.2.4. Sivil Aydınlar - Bürokratik (Kamusal) Aydın

Sivil aydınlar devlet işlerinden uzakta çoğunlukla gazetecilik, yazarlık gibi mesleklere yönelmiş, devlet memuriyetinde oldukları dönemlerde ise düşüncelerini genel olarak edebi eserlerle veyahut gazete yazılarıyla halka ulaştırmaya çalışmışlardır. Bürokratik aydınlar, ekseriyetle devlet görevinde çalışmayı tercih eden, devlet yönetiminde yapılacak olan yeniliklere danışman olan kimseler olarak karşımıza çıkar. Bürokratik aydınların devlet işlerinden görece uzak oldukları dönemler genelde onların bir darbeye devleti ele geçirme planları için çalıştıkları zamanlardır. Bürokratik aydınlar devletteki bir dönüşüm için çabalarken, sivil aydınların daha çok toplumu değiştirmeye öncelik verdikleri, bunun için uğraştıkları görülmektedir (Özyurt, 2014: 3).

1.2.5. Milliyetçi Aydınlar

Modern aydınların vatanperver fanatikliğinin yolunu Alman aydınlarının açtığını belirten Benda "milliyetçi aydın esasen bir alman icadıdır" der (Benda, 2011:

48). Milliyetçi aydınlar kendi düşünce şekillerini milli düşünce şekli ile ilişkilendirirler ve bu düşüncelerini de diğer düşünce şekillerine karşı öne sürerler (Benda, 2011: 51).

Milliyetçi aydınların ekseriyetle milli kimlik ekseninde üretim yaptığı ve milli kültür, dil, tarih vb. milli değerler odaklı çalıştıkları görülür. Milliyetçi aydınlar özellikle milletlerin bağımsızlık savaşı verdiği dönemlerde toplumsal ve siyasal anlamda çok önemli aktörlerdir. Yazdıkları, söyledikleri ve eylemleriyle halkı etkileyip harekete geçirmede önemli rolleri vardır.

Milli bağımsızlık hareketlerinin fikir öncüleri genel olarak milliyetçi aydınlardan oluşur. Bu kişiler halkı etkileme ve örgütleme konusunda da oldukça başarılıdır. Her toplumun, milli değerlerini savunan, kendi milli değerlerini dış güçlere karşı muhafaza etmeye ve sürdürmeye çalışan milliyetçi aydınları muhakkak vardır.

Türk toplumunda özellikle 19. yy milliyetçi akımın temsilcileri olan aydınlar değişen sosyo-politik ortamda genellikle düzenden yana tavır takınmışlar, düzene karşı olan oluşumlar ve hareketler içerisinde yer almamışlardır. Pek çok toplumda bağımsızlık hareketlerinin milliyetçi aydınların destekleri olmadan başarıldıkları görülmemiştir ve zaten buna da imkân yoktur (Ülgener, 2006: 104).

1.2.6. Devrimci Aydınlar

Aydın tipolojileri sınıflandırmaları bağlamında Sosyolog Alvin Gouldner devrimci aydınları da bir kategori olarak görür. Devrimci aydınları Gouldner, “sosyalist ülkelerin yöneticileri” ile “az gelişmiş ülkelerdeki modern aydınlar” diye iki sınıf olarak incelemektedir. Devrimci aydınlar genellikle yurtdışı olmak üzere modern yükseköğrenim eğitimi almış kişilerden oluşur. Bu aydınlarda Avrupalı bir akılcılık ve tartışma üslubu söz konusudur. Meslekleri ise genel olarak avukatlık, gazetecilik, yazarlık, siyasetçilik, mühendislik vb. gibi mesleklerdir. Bu aydınlar, savaştı mizaçları ağır basan ve bohem yaşamayı sevmeyen kimselerdir. Marksizm düşüncesi bu kişilere yerel düzeydeki sorunları yorumlamasında önemli araçlar ve imkânlar sağlamışsa da bu kimseler hangi sınıf adına veya hangi amaç için savaşırlarsa savaşırlar ilkin kendi çıkarlarını öncelerler. Gouldner, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki devrimci aydınları güçlü bir kanat olarak görür. Bu kişiler genel olarak seküler nitelikleri olan kimselerdir,

özgürlükçüdürler. Geleneksel otoritenin kullandığı resmi dil yerine bölgesel dilleri kullanmayı yeğlerler. Sahip oldukları yerel kültür değerleriyle evrensel değerlerin bir dengesini kurmaya çalışırlar ve bu iki kültürel değeri sentez yapmak için uğraşırlar. Lakin yine de devrimci aydınlar batı kültürünün birer temsilcileridir ve batı kültürünü halka aşılamaaya çalışırlar fakat bu hususta çok da başarılı olamazlar. Onların bu tutumları halk ile yabancılaşmalarına neden olur (Çağlar, 1989: 26).

1.3. AYDINLARIN TARİHİ GELİŞİMİ⁵

Aydınlar ya da başka bir deyişle bilgi ve yetenekleri itibariyle halktan ayrılmış kesim, ilk çağlarda şaman veyahut büyücü, ortaçağ kilisesinde bir rahip, yeniçağda ise bir medya mensubu olarak gazeteci veya üniversitede bir profesör olarak karşımıza çıkmaktadır. Aydınlar çoğu kez mevcut yönetimin yanında durmuş ve idarecilerin yaptıklarını büyüsel işlemleri meşrulaştırma gayretinde olmuşlar, kimi zaman ise iktidara karşıda muhalif konumda durmuşlardır. Doğu'daki hükümdarların yanında bulunan şamanlar, antikitelelerdeki kralların saraylarında olan büyücüler, Batı'da yöneticilerin yanındaki filozoflar tam da bu işlevi yerine getirenlerdir. Orta Çağ'daki din adamları zümresi kimi zaman yakın, kimi zamanda uzak kalmıştır (Aydın, 2005: 46). Fakat her nerede kiminle olurlarsa olsunlar aydınlar her çağda, her dönemde her yerde tarih boyunca hep seçkindirler (Baydar, 2002: 257) .

Aydınların soy ağacına dair bilgileri şöyle hülasa edebiliriz. Entelektüel kavramının tarihine baktığımızda karşılaştığımız ilk kimseler sofistlerdir. Sofistlerden sonraki basamağı ise rahipler oluşturur. 18. yy'da ideologlar gelene kadar ise meydana "önyargılardan kurtulmuş" diye bilinen libertenyenler vardır. Sonrasında ise sahneye filozoflar çıkmış ve bu kişiler entelektüellerin öncüleri olmuştur. 19. yy'da gelindiğinde ise artık sahnede tamamen entelektüeller bulunur (Akıncı, 2012a: 301). 19. yy'da tarih sahnesinde siyasal ve toplumsal anlamda daha belirgin olmaya başlayan aydınlar sonraki yıllarda da sosyo-politik alanın en popüler aktörleri haline geleceklerdir.

---

⁵ Bu başlık altında aydınların tarihi gelişimi verilirken aydın ve ona ikame olarak kullanılan diğer kavramlar bütünsel olarak ele alınmıştır.

1.3.1. Batıda Aydınların Tarihsel Gelişimi

Entelektüel kavramı her ne kadar çok eski olmasa da entelektüel kişilerin batı tarihi boyunca hep var oldukları bir bilindir. Batı kültürünün Sokrates'ten Pierre Bourdieu'ye kadar köklü bir entelektüel geleneğinin olduğunu söylenmektedir. Bunun en önemli nedeni Batı kültürünün bizzat kendisidir. Keza, Gramsci, “İnsanların hepsi entelektüeldir” demiştir. Fakat insanların hepsi entelektüel işlev görmezler. Burada şu ifade edilebilir, entelektüellerin işlevinden ziyade entelektüel bir işlev söz konusudur batı kültüründe. Söz konusu bu işlevlerde düşünmek ve eleştirmektir. Pek çok konuda olduğu gibi bu da Batı kültüründe Eski Yunan Uygarlığı'nın kalıntılarından birisidir (Demiralp, 2002: 122).

Entelektüellerin önemli bir işlevi yerine getiren belirgin topluluklar oluşturmaya başlamaları ise kentlerin gelişmeye başlamasıyla alakalı bir durumdur. 12. ve 13. yy'lar için Le Goff, “Başlangıçta kentler vardı. Ortaçağ'da Batı'da entelektüeller onlarla doğdu “ demiştir. Bilginin ve düşünce üretiminin artık kilisenin dışına çıktığı görülür bu çağda (Demiralp, 2002: 122). Kilise eğitiminden ayrı olarak üniversite eğitiminin ortaya çıktığı gelişmelerin özünde entelektüellerin akla dayan ve yenilikçi düşüncelerinin olduğunu söyleyebiliriz. Fakat üniversitelerin gelişip bir dizge içine yerleşmiş olması entelektüellerinde gelişmesini sağlamamıştır. Üniversitelerdeki güç ve çıkış meseleleri, üniversitedeki hocaların bir tür Aksoylular sınıfına dönüşmeleri yenilikçi, akla dayanan bilginin ve eleştirel tavrın gerilemesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda da 14. ve 15. yy'da entelektüellerin işlevsel manada ortadan kalktıklarını fakat 15. yy. sonlarına doğru hümanistler olarak geri döndükleri görülmüştür. Robert Mandrou, Batı'nın gelişmesiyle entelektüelin gelişiminin iç içe seyrettiğini, ifade eder. Her ne kadar dönemin güç odakları kendi işlerine ters düştüğünde entelektüelleri her türlü yola başvurarak durdurmaya yeltenseler de entelektüeller, insan aklında, ruhunda, doğada sürekli yeni fetih yaparak geleceğin önünü açmışlardır (Demiralp, 2002: 123).

Ortaçağ'a gelindiğinde ise entelektüeller, dogmalarla kendilerine dayatılan inancı, özgür akıllarıyla kavramanın doğruluğuna inandıklarından dolayı siyasal iktidarlarla çatışmışlardır. 18. yy. entelektüelleri, özgür aklın bu işlevini tüm topluma yaymak istemelerinden ötürü siyasal iktidarlarla anlaşamamışlardır. Ortaçağ'daki entelektüeller, kilise, üniversite kürsüsü ve öğrencilerinden oluşan bir üçgen içerisinde

iletişim kurmuş ve eylemlerini burada gerçekleştirmişlerdir. 18. yy. entelektüeli ise kitaplar ve süreli yayınlarla yayılan bir iletişim ağı içerisinde kamuoyu oluşturarak iletişim kurmuş ve söylemlerin, eylemlerini bu şekilde gerçekleştirmişlerdir. Bu yüzyıla gelindiğinde entelektüeller artık bireysel edimciler değil toplumsal bir kategori oluşturmuş seçkinler grubu olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Fakat entelektüellerin bu bağlamdan sonra inişe geçtikleri söylenebilir. Keza artık modern çağda toplumsal iş bölümü yaygınlaşmış, taraflar çoğalmış çıkarlar çeşitlenmiştir. Bütün bunlar entelektüelleri de bir tercih yapamaya itmiştir. Entelektüeller artık ya toplumun seçkinleri olarak mevcut düzeni sorgulayacak, gerektiğinde tavır alıp verilen kararlara meydan okuyacak fakat bütün bunları fazla sorun çıkarmadan yapacaktır ve yahut sorun çıkarma pahasına da olsa marjinalliğe razı gelerek toplumda avangart bir yapıda konumlanacaklardır (İlgaz, 2002: 114).

Batı tarihindeki entelektüeller için önemli dönüm noktalarından birisi de Fransız Devrimi'dir. Çünkü entelektüellerin kültürel hazırlığında önemli bir aktör olarak yer aldıkları en büyük toplumsal dönüşümdür Fransız Devrimi. Fransız Devrimi akabinde düşünürler, yazarlar, sanatçılar artık toplumsal yaşam içerisinde daha fazla belirgin bir küme oluşturmuşlardır. Bu dönemde eğilimi, siyasal görüşü ne olursa olsun, fikir ve sanat alanında üretim yapanların ortak bir tutum oluşturdukları, kendilerini toplumda öncü bir role soktukları görülür. Onlar artık ürettikleri yapıtları, eylem ve söylemleriyle toplumun gidişatını yönlendirebilecekleri düşünmektedirler (Demiralp, 2002: 124-125).

Batıda aydınlarla ilgili ses getiren en önemli olay Dreyfus'un yargılanması olayıdır. Tarih sayfalarında Dreyfus Olayı olarak bilinen olayda, 1894 yılında Yüzbaşı Alfred Dreyfus casusluk yaptığı iddiasıyla müebbet hapis cezasına çaptırılıp cezasını çekmesi için Guyan'da bulunan Şeytan Adasına sürgüne gönderilmiştir. Dreyfus'un suçsuz olduğunu gösteren kanıtların çıkmasıyla pek çok yazar davanın yeniden görülmesini istemiştir. Bu yazarların sayısı zamanla artar. O dönemin güçlü kalem sahiplerinden biri olan Emile Zola da bu yazarlar arasındadır. Dreyfus Davasında yazar, akademisyen, avukat, doktor, sanatçı gibi pek çok farklı mesleğe mensup kişiler Dreyfus için bir araya gelmişlerdir. Bu aydınların hep birlikte adalet talep etmesi ve bu bağlamda kamuoyu oluşturmaları önemli bir milat olarak görülmüştür. Bauman aydınının Batı'da 18. Yüzyılın son çeyreğinde Modern Dönem aydınlarının öncüleri olarak

görülen “les philosophes” grubu ile sahneye çıktığını fakat asıl Dreyfus Olayı neticesinde aydınların görünür hale geldiğini belirtir (Çelik-Yıldız, 2012: 271-272). Bu bağlamda aydınlar tarihi için Dreyfus olayının önemli bir yeri vardır.

19. yy’la gelindiğinde, cismi olan fakat ismi henüz tam olarak konulmamış bir topluluğa Dreyfus olayıyla bir ismin de konulmuştur. Dreyfus olayı entelektüeller arasında bir grup ruhu oluşturmuştur. Entelektüeller ilkin kendilerini ilgilendirmeyen bir olaya dâhil olmaları dolayısıyla karşı çıkılan kimseler olarak görülse de olayın neticesinde haklı çıkmaları onların meşrutiyet kazanmasını sağlamıştır. Böylece entelektüeller, çağdaş batı toplumsal hayatının, 20. yy. itibariyle de toplumsal yaşamın ve günlük yaşantının en önemli aktörlerinden biri haline gelmişlerdir. 20. yy. entelektüelinin en önemli işlevlerinden birinin iktidar eleştirisi olduğunu görüyoruz. Siyasal bakımdan kurulu düzeni eleştiren muhalif entelektüeller ve onlara karşı görüşte olup veryansın eden entelektüeller. Bir diğer taraftan 20. yy’da entelektüel neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda kararsız ve entelektüelin savunduklarında her daim doğru çıkmadığı gözlemlenmiştir (Demiralp, 2002: 126).

Batıda aydınlara karşı ilk kapsamlı eleştiri Julien Benda’dan 20. yy. başlarında geldiğini görüyoruz. Benda, aydınların gerçeklik algı ve duygusunun artık zayıfladığını ve aydınların siyasi ihtirasların yönetiminde olduklarını belirtir. Aydınların, siyasi iktidarın muhalif gibi görünen sözcüleri olduğunu söyleyen Benda gerçekte ise onların kendi çıkarlarını korumak için kin ve nefretle dolu olduklarını, dile getirir. Hâlbuki ki gerçek aydınlar Benda’ya göre “kazığa bağlanıp yakılma, sürgüne gönderilme, çarmığa gerilme” gibi riskleri göze alabilen kişilerdir. Dolayısıyla sayıları azdır ve zaten de çok olamaz. Bu yüzden de Benda için, kafasındaki o tasarladığı aydın son derece çekici ve güçlü bir imgedir (Said: 1995). Aydınlar batıda özellikle post modern dönem itibariyle siyasi ihtirasların yönetiminde olmaları bağlamında daha da çok eleştirilmeye başlanmışlardır.

1.3.2. Türk Toplumunda Aydınların Tarihsel Gelişimi

Türk toplumunda, kendisini batının bir temsilcisi olarak gören kişilere batı orijinli bir kelime olan “entelektüel”, geleneksel değerleri temsil ettiklerini söyleyenlere Osmanlı kökenli bir sözcük olan “münevver” denildiğini biliyoruz. Aydın kavramının ise, konulara içinde yaşamış olduğu toplumun bireyleri ve onların sorunları açısından

bakan, kimi zaman Batılı kimi zaman da Osmanlı kaynaklı düşüncelere ve hatta Cumhuriyet düşüncesine dahi eleştirel bir şekilde bakan kimseler için kullanıldığını görüyoruz (Saybaşılı, 1995: 158). Bu kavramların öncesini ve tarihi gelişmesini ise bu başlıklar altında irdeleyeceğiz.

Aydın tipolojileri başlığı altında bürokratik-sivil aydın, devrimci aydın, milliyetçi aydın, yaratıcı-tekrarlayıcı aydın, gerçek-sahte aydın vb. gibi aydın sınıflandırmasını ele aldık. Bu sınıflandırmayı Türk toplumu bağlamında da Tanzimat Aydınları, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Bürokrat Aydınlar, Sol Aydınlar, Sosyalist Aydınlar, Muhafazakâr Aydınlar, Kemalist Aydınlar, Liberal Aydınlar ve Türkçü\ Milliyetçi Aydınlar gibi kendi düşünceleri ekseninde üretim yapan pek çok aydını belirli özellikleriyle sınıflamaya tabi tutabiliriz. Hatta Murat Belge bunlara ek olarak Türk toplumu için “Kır Kökenli Aydınlar- Şehirleşme Sürecinin Ürettiği Yeni Aydınlar” gibi aydın gruplarından da bahsetmiştir (Belge, 1985: 126). Böyle bir sınıflandırma elzemdir. Çünkü bütün bu saymış olduğumuz aydın tipleri bazı nitelikleri ve düşünceleri bağlamında birbirinden ayrılmaktadır.

Türk toplumunda aydınlar yalnızca tarihsel süreçte konumu bakımdan farklılaşmakla kalmamış, içinde bulunduğu ve temsil ettiği düşünce akımları açısından da değişmiştir. Bu çerçevede yine tarihi süreç itibarıyla aydınları ilk olarak Türkçü, İslamcı, Osmanlıcı, Batıcı gibi (Saybaşılı, 1995: 159) çeşitli fikir oluşumlarında aktör olarak görüyoruz. Yukarıda bahsettiğimiz çeşitli aydın tipleri de zaten bu fikir hareketleri neticesinde oluşmuştur. Bunlardan bahsetmeden önce Türk toplumdaki aydının tarihçesini ele alalım ilkin.

1.3.2.1. İlk Türk Toplumlarından Tanzimat Dönemi’ne Aydınlar

İlk Türk toplumlarında aydın yapısıyla ilişkilendirebileceğimiz kişilerle ilgili maalesef çok az bilgiye rastlanmaktadır. O dönemlerde şamanı bir aydın tipi olarak görürüz. Bu kimseler, devlet yöneticileriyle halk arasında bir denge görevi görmüş ve zaman zaman da devlet siyasetine meylederek hakanların saraylarında bulunmuştur (Aydın, 2005: 66). Şamanların hem toplumsal alanda hem de devlet idaresinde önemsenen kişiler oldukları bilinmektedir. Bu kişiler, toplumsal hayatının şekillenmesinde etkin, çeşitli törenleri yöneten, halka şifa veren bilge kişilerdir.

İlk Türk topluluklarındaki bilgelere dair kaynaklarda çok bilgi olmasa da, bilgi sahibi olmanın, bilgeliğin ilk Türk topluluklarından da önemli olduğunu görmekteyiz. Keza ilk Türk topluluklarından kalma yazıtlarda bilge, bilgece gibi sıfatların devlet büyüklerine verilecek kadar kıymetli nitelikler olduğu bilinmektedir. Bilge Kağan, İbilge Hatun, Bilge Tonyukuk Türklerin ilk yazılı belgelerinden olan Orhun Abidelerinde geçmektedir.

İlk İslami toplumlarda aydın diyebileceğimiz kişiler yani âlimler, İslamı daha iyi bilen ve temsil eden kişilerle özdeşleşmiştir. Kuran ve sünnet gibi asli İslami kaynaklara bakıldığında onlara dair atıflara sıkça rastlanır. Ulema, fukuha, rasihub vb. kelimelerle tanımlanmış kişiler, Allah'ın hüküm ve hikmetlerini ilmen bilip uygulamada da yaşayan kişilerle sıradan halktan ayrılan kimseler için kullanılmıştır. Bu kişilerin halktan ayrıldıkları çizgi sadece ilmi konularla ilgili olmadığı gibi yalnızca siyasal da değildir. İslam'ın ilk dönemlerinde ve özellikle Hz. Muhammed döneminden sonraki 4 halife zamanında, bilgin olan sahabeler, uygulamada dini daha iyi biliyor olmaları dolayısıyla sıradan halktan bir derece farkı göstermiş olsalar da, bu kimselerin bir grup olarak siyaset karşısında ayrıcalıklı bir konuma erişemedikleri, siyasetle yerine göre ve dini bir kaygı doğrultusunda alakadar oldukları söylenebiliriz (Aydın, 2005: 54).

İslam toplumlarında batı toplumlarındaki gibi bir entelektüel işlevin olduğundan bahsetmek mümkün değildir. İslam kültürünün en parlak olduğu dönemlere bakıldığında İbn-i Rüşd, Uluğbey, Ömer Hayyam gibi isimlerin duruşları bakımından entelektüel olduklarını söylenebiliriz lakin o dönemlerde entelektüel işlevin kurumsallaşması söz konusu değildir (Demiralp, 2002: 130).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlik Türkler bilgeliğe önem vermeye eskisi gibi devam etmişler hem de kabul ettikleri yeni dinin öğütleri gereği ilmi ve bilgeliği yüceltmişlerdir. Türklerin İslami Dönem ilk yazılı metinlerinden biri ve siyasetname türündeki ilk çalışma olarak kabul edilen Kutadgu Bilig adlı eserde Yusuf Has Hacıp, genel olarak bilgi kişileri överek devlet adamının da bilgili olması gerekliliğini savunur. Hacıp eser de özellikle devlet adamlarının mutlaka bilge kişilerle birlikte olmaları gerektiğinin üzerinde durur ve Kün Toğdı Beyi kastederek şunları söyler;

“ Akıllı kim varsa çağırıldı onu

Bilgili kim varsa yüceltti onu

Dünyadaki diğer seçkin beyler

Akıllı ve bilgili, yanına geldiler

Kendi düzenledi il gün işini

Yanına almak istedi seçkin kişileri

(...)

Destek gerek beye, yardımcıları

Akıllı, bilgili, bilge ilçiler” (Hacip, 2018: 52-53).

Hacip eserin bu dizelerinde ve pek çok yerinde devletin uzun yaşaması için hem devlet erkânının bilge olmasını ve hem de bilge kişilerle birlikte hareket etmenin önemini vurgulamıştır.

Emevi ve Abbasi Dönemleri için ise o günün aydınları olarak görülen ulemanın genel olarak eğilimi halkın yanında halkla birlikte olmalarıdır. Ünlü sosyologların merkez-çevre denklemi düşünülecek olursa bu dönemin aydınları merkezi temsil eden devletin yanında olmak yerine çevreyi temsil eden halkın yanında yer almışlardır. Aydınların ayırıcı özelliği dini temsil ediyor olmasından gelmektedir. Buradaki aydınların dini temsil ediyor olması halk ile yegâne ortak yönüdür ve aydınların siyasal öğelerle arasında belirgin bir gerilim söz konusudur. Ulema olabildiğince siyasi işlerinden uzak durmakta ve kendisine verilen devlet işlerini almamaya özen göstermek ve böylelikle de politize olmamayı tercih etmektedir. Ulemanın bu tutumunun gerisinde özellikle devletin işleyişindeki meşrutiyet sorunu vardır. Çünkü ulema siyasal olumsuzlukların din ile aklanmasına alet olmayı reddetmektedir. Keza siyasal iktidarlar genel olarak meşrutiyet sorununu hep yaşamışlardır. Örneğin Emeviler, Hz. Ali iktidarını, Abbasiler ise hâlihazırdaki İslam Devleti olan Emevileri kanlı bir biçimde ortadan kaldırarak var olmuşlardır. Bunlardan dolayı da kendi politikalarını meşrulaştırabilmek için başta din olmak üzere her şeyi bir araç olarak kullanmak istemişlerdir. Fakat takdir edilesi bir şekilde âlimler dönemin siyasilerinin bu tutumlarına alet olmamışlardır (Aydın M. , 2005: 54-55).

Büyük Selçuklu Devleti'nin önemli devlet adamlarından Nizamül-mülk Siyasetname isimli önemli eserinde devlet meseleleriyle ilgili padişahın âlimlerle istişare etmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Padişahın devletin işleri görüşeceği âlimin üstün görüş sahibi olması gerektiğini belirten Nizamül-mülk:

“Herkesin bir uzmanlık alanı vardır, bir kişinin çok iyi bildiği bir işi diğeri bilmez. Bir insanın bilgisi vardır pratiği yoktur. Fakat bir diğerin bilgisi de, pratiği de, yeterli tecrübesi de vardır. (...) Padişah önemli bir olay karşısında bilginlere danışıp bilgisini alması gerekir. Herkesin ve özellikle uzman kişilerin o konuda bildiklerini söyleyerek görüşlerini açıklamaları, her âlimin aykırıda olsa fikrini ortaya koyması, doğrunun ortaya çıkması için gereklidir. Âlimlere danışmadan icraatta bulunan hükümdarlar bencil ve zayıf görüşlüdür” sözlerini sarf etmiştir (Nizamül-Mülk, 2014: 139-140).

Nizamül-mülk Siyasetname’de, ilme ve âlime önem verilmediği takdirde devlet yönetiminde de çeşitli başarısızlıkların yaşanacağına örnekler verir. Bu başarısızlıkların neticesinde devletlerin yıkılmasının nedenlerinden birisi de âlim kişilere akıl danışılmamasını gösterir (Önder, 2014: 66).

Osmanlı Devleti’nde ise ulema denilen grup yine dini temsil eder. Fakat ilk Türk İslam Devletlerindeki aksine bu sefer ulema çevrenin yani halkın yanında değil merkezin yani devletin yanında yer alır. Ulema bu dönemde devletle ve siyasal öğelerle birlikte hareket eder. Ulema artık, devleti, iktidarı, farklı toplumsal grupları bir arada adaletle yönetme misyonunu üstlenmiş, bu bağlamda siyasal olguya destek vermiş ve “ilmiye” adı altında siyasetinde bir öğesi olmuştur (Aydın, 2005: 55).

Osmanlı Dönemi’ndeki aydınlar olarak nitelendirebileceğimiz grubun üç ayrı oluşumla belirdiğini görülmektedir. Bunlar sarayda ve okullarda yetişenler, medresede yetişenler ve de tekkede yetişenlerdir. Bu üç gruba bakıldığında hepsinin yetişme tarzları ve dünya görüşlerinin birbirlerinden farklı olduğu gözlemlenmektedir (Mardin, 2005: 254).

Osmanlı Dönemi’nde aydın tabakasını ilkin devletin yarattığını söyleyebiliriz. Aydınla yüklenen görev bellidir, batının ilmini, tekniğini, ışığını getirecek, devleti ve toplumu geri kalmışlıklardan kurtaracaktır (Demiralp, 2002: 131). Batılılaşma çalışmalarıyla birlikte Türk toplumunda da içsel bir değişim yaşanmaya ve bunun sonuçlarından biri olarak da entelektüel işlev artık Türk kültür yapısına da girmeye

başlamıştır (Demiralp, 2002: 132). Bu bağlamda toplumunu aydınlatmak adına uğraşlar veren Türk aydınlarını tarihin ilk zamanlarından itibaren iki eğilim dâhilinde değerlendirmek onları, takındıkları tavrı ve bütün bunların sonuçlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Türk aydınlarını genel anlamda iki kategoride değerlendirmek doğru olacaktır, bunlardan ilki Batıcılar ikincisi ise gelenekçilerdir (Günay, 1995: 508). Bu hususun bir noktadan sonra daha çok belirginleştiği özellikle Tanzimat Dönemi'yle birlikte görülmektedir.

1.3.2.2. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydınlar

Türk toplumunda Batılı anlamda bir aydın kategorisinden bahsetmek için Tanzimat'tan öncesi ve sonrası ayrımı yapılması doğru olacaktır. Burada Tanzimat öncesi aydınını, dini bürokrasi içerisinde örgütlenmiş, dini kurumlar içerisindeki ulema ve saray bürokrasisi içinde yapılanmış, Enderun'da yetişmiş olanlar oluşturmuştur. Osmanlı'nın devlet hizmetine ve eğitimine hizmet edecek kadroları yetiştiren Enderun, devlet için devlet aydınları yaratmıştır. Buradaki aydın devlet işleri için geleneğe bağlı olarak çeşitli görevleri yerine getirmiştir (Şan, 2005: 276).

Osmanlı Devleti'nin 17. yy itibariyle toprak kaybetmeye başlaması ve 19. yy'la geldiğinde ise devletin sınırlarının Tuna Nehri'ne kadar daralmış olması Osmanlı aydınlarının endişelenmesine ve onları, bu gerilemenin nedenleri ve engelleme yollarının bulunmasına yöneltmiştir. 19. yy başlarında burada sözünü ettiğimiz aydın ile devletin idari işlerinde bulunan bürokratın arasında bir fark yoktur. Devleti kurtarmak için artık yenileşmenin elzem olduğuna inanan ve buna dair çalışmaları yürürlüğe koyan bürokratlar ile aydınlar aynı insanlardır. Yani bir nevi kendileri devlet olan bu kişiler, bürokrat-aydın modernleşmeciler, 19. Yüzyılın ilk yarısına damga vurmuş ünlü sadrazamlar ve nazırlardır. 19. yy ilk yarısı böyle iken son yarısında daha farklı bir aydın tipolojisiyle karşılaşırız. Bu aydınlar ise Tanzimat reformlarıyla yetişmiş kişilerdir ve devleti temsil etmezler. Söz konusu aydınlar daha çok “devlet aygıtının” dışında kalmaya özen gösteren bürokratik yapının içinde yer almayan ancak yaşamlarının devamını da devletin idamesinde gören ve bu bağlamda da “devleti kurtarmak” uğruna çaba sarf eden kişilerdir. Türk aydını ve bürokratinin değişmeksizin 19. yy'la kadar gelen süreklilik ögesi “devlet nasıl kurtulur” suali ile ifadesini bulan ilkedir (Aydın,1993: 130). Burada Türk aydını için iş zordur. Keza Türk aydını artık

hem kendi gibi kalmak ve hem de batıyı içselleştirmek gibi zor bir işe kalkışacaktır (Belge, 1995: 126).

Osmanlı 19. yy ikinci yarısından itibaren Avrupa'yı kendilerine örnek alarak yeni bir eğitim yöntemi izlemeye başlamıştır. Askeri, tıp, mühendislik ve çeşitli yönetim dalları batı tarzı açılan okullar vasıtasıyla oluşturulmuştur. Fakat eğitim alanında yapılan bu reform Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını önleyememiş ama ilerde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuracak yeni devrimci bir aydın kesimini yaratmıştır (Alkan: 1977: 12).

Tanzimat Dönemi'nde yönünü tamamıyla batıya dönen, Batı ile ilişkilerini geliştiren Türk aydınının artık kendini batılı ve entelektüel sayması onu entelektüel ve batılı kılmaya yeterli olmamıştır. Keza hâlihazırdaki toplumsal ve zihinsel yapının her şeye rağmen kendini, içinde yaşadıklarına aksettirmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu bağlamda da içinde bulunduğu toplumsal ve zihinsel yapı içerisinde bu zümrenin ne tamamen ulema gibi ne de tastamam entelektüel gibi davrandığını söyleyemeyiz. Kesin olan şudur ki Osmanlı'da artık radikal bir toplumsal değişim yaşadığıdır (Çağan, 2005a: 310-311). Bu değişiminde en önemli aktörleri olarak bu dönemin aydınları görülür.

19. yy aydınlarını incelediğimizde genel bir kanat olarak bu dönemin aydınlarını bir araya getiren, onları bir grup olarak toplumsal hayatta gösteren konunun belirli fikir paylaşımlarının ve iletişim araçlarının etrafında o güne kadar hiç olmamış bir şekilde toplanmış olmalarına bağlayabiliriz. Bu aydınlar genel olarak kitap, gazete, dergi gibi iletişim araçları çevresinde fikir üretirken görülür. Aydınların bu bağlamda toplanmaları onlara bir kimlik bilinci kazandırmıştır (Mardin, 2005: 262).

Tanzimat Dönemi'yle birlikte kıblesini daha sonra hiç değiştirmeyecek şekilde Batı'ya çeviren Osmanlı, tepeden tırnağa radikal bir hal değişimine girişmiş, hatta başkalaşma evresine girerek yeni bir entelijansiya toplumunun oluşmasını da sağlamıştır. Bu yeni doğuş hareketi, entelijansiyanın kendi değerleri, kendi dinamikleri ile var ettiği yeni bir safha olmaktan çok uzaktır. Bu değişim daha çok siyasi iktidarın zorunluluklar çerçevesinde gerçekleştirdiği tepeden inmece reform ve ıslahatlardan kaynaklı zorunlu bir doğuş olarak gözükmektedir. Bütün bunların neticesinde de Osmanlı entelijansiyası Garpcılar-İslamcılar-Türkçüler olmak üzere üç ana grupta birleşmişlerdir. Böylelikle Osmanlı entelijansiyası yetersiz de olsa kendi dışındakilerle

de ilgilenmek zorunda kalmıştır. Bu arada da kendi homojen ve üniform yapısını bir daha toparlayamayacak şekilde yitirmiştir (Hocaoğlu, 1991a: 72).

Tanzimat Dönemi başlı başına bir geçiş dönemi olarak görülür (Ülken, 1966a: 63). Tanzimat ile birlikte aydın, ulemadan farklı olarak belirli bir statünün adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık o, bir gazeteci-yazar, devlet memuru(bürokrat), bir parti temsilcisidir. Onu ulemanın tersine kalemini kullanarak yeni şeyler söyleyen kimse olarak görürüz artık. Tanzimat'la aydın yenilikçi olduğu için ilk kez halk ile karşı karşıya gelmiştir. Bu karşı karşıya gelme durumunda aydın halkı değiştirme zorunluluğu gereğini duymuştur. Fakat Tanzimat ve sonrasındaki aydınlarının hepsi, saray ve Babiâli dışında yazdıklarını okuyan, kendi seviyelerinde diyalog kuracak muhatap halk kitlesi bulamamıştır. Halk ve aydının birbirinden ilk kez bu denli ayrılmıştır (Yıldız, 1995: 362-363) ve pek tabii halk ve aydın arasındaki bu ayrılık çok daha uzun zamanlara yayılarak devam edecektir.

Türk toplumunda tarihsel ve sosyolojik bağlamda belirgin bir grup olarak aydınlar, ortaya çıkıp artık bir misyon üstlenmeye başladıkları dönem Tanzimat Dönemi olarak bilinir (Genç, 2007: 136). Türk toplumunda Tanzimat sonrası (Yeni Osmanlılar-Genç Osmanlılar) aydınlar ve pek tabii Cumhuriyet Dönemi de dâhil olmak üzere ekseriyetle bürokratik aydındır. Bu aydınlar kafalarında soğuk bir batılılaşma modeliyle anlaşılabilir bir dil ve davranış kalıbı içinde olmuşlardır. Yabancılaşmanın dışına çıkamadıkları için de tabana yani halka gidecek yolu bulamamışlardır. Bu kişiler kendi gibi aydınların dışındaki insanlarla diyalog kuramamışlardır (Ülgener, 2006: 100-101).

Tanzimat Dönemi hareketleri düşünce ve toplumsal hayata ikililik olarak yansımıştır. Aynı devirde eski ve yeni bir çatışmaya girmeksizin yan yana durumdadır. Bu alaturka-alafranga ikililiğinin en bariz göstergelerinden biri ve hatta en önemlisini eğitim, ilim kurumlarında görürüz (Ülken, 1966a: 51). Ülken, modern Türk düşüncesinin Tanzimat'tan itibaren iki safhadan geçtiğini söyleyerek ilkin medrese ve tekke ile karşılaştığını onlarla mücadele ettiğini, uzlaşmaya çalışsa da nihayetinde galebe çaldığını belirtir. İşte Türk düşüncesinin de asıl gelişim gösterdiği, açığa çıktığı zamanın tam da bu zaman olduğunu düşünür (Ülken, 1933: 23).

Geleneksel Osmanlı Dönemi'nde medrese ile Arap kültürü ve tekke, konakta Fars kültürü ile yetişmiş bir aydın tabakası vardır. Tanzimat sonrası ise medrese ve

konak aydınına Babıâli aydını da katılmıştır (Saybaşı, 1995: 158). Bu bağlamda Berkes de özellikle Abdülhamit Dönemi'nde dört farklı okumuş tipinin olduğundan bahseder. Bunlar, “Kapıkulu Okumuşlar- Bireyci, Hayalci, Sanatçı Okumuşlar,- Köksüzleşmiş Yabancı Kuklası, Züppe, Alafranga Okumuşlar- Ciddi Aydınlar’dır. Ülgener’de göre Tanzimant Dönemi’yle birlikte ve sonrasında da ise Tanzimant Aydın- Yeni Osmanlılar-Genç Türkler-Bürokrat Aydın- ve Sol Aydın gibi aydın tipolojilerinin ortaya çıktığını söyler (Saybaşı, 1995: 159).

Cumhuriyet Dönemi aydını ise, Türkiye’deki yenileşme düşüncesinin ve sürecinin yarattığı bir gelişmenin ürünü olarak görülebilir (Karakoyunlu, 1995: 118). 1800’lü yıllardan 1945’lere kadar yaşanan her şeye damgasını vuran konu öncelikle aydın sınıfı ve modern bir bürokrasinin doğuşu, akabinde de elitlerin, siyaset, bürokrasi, eğitim gibi alanlarda etkilerinin tabana git gide yayılması, hem siyasetin ve toplumsal yapının hem de aydın sınıfın bir dönüşüm yaşamasına sebebiyet vermiştir. Eğitim aracılığıyla kentte yaşayan grupların, eşrafın ve köyde yaşayan yüksek tabakadan kimselerin çocukları elitlerin arasına katılabilmişlerdir. Bu bağlamda bir dikey hareketliliğin yoğunlaşmasının söz konusu olmasına rağmen, elitler halkla olan mesafeli ilişkilerini değiştirmemişlerdir. Hatta halkla araları daha da keskin farklarla ayrılmış, aydınların benimsedikleri değerler, mensubu oldukları, içinden çıktıkları toplum tarafından değil, sonradan dâhil oldukları siyasal elitlerce belirlendiği için topluma yabancılaşma duygusu daha da artmıştır (Karpat, 2008: 64).

Bu bağlamda bütün bunlara bakıldığında Türklerin modernleşme ve batılılaşma hususunda uzun süreler başarılı olamamaları şarklı olmaktan bir türlü kurtulamamalarıyla alakalı, olarak görülmüşse de (Maraş, 2018: 23) batılılaşma hareketleri toplumun her alanına gidemediği ve sadece aydınlar ile siyasal elitler arasında kalması toplumda büyük problemlere neden olmuştur. Keza bu kadar değişimin ve dönüşümün yüzeysel yapılması ve devlet erkânı ile aydınlar arasında kalması, halka gitmemesi hem başarıya ulaşamamasında hem de halkla aydınların, siyasal elitlerin aralarının açılmasına sebebiyet vermiştir.

Buradaki temel sorunun arkasındaki düşüncüyü anlamak için aydınların devlet, siyaset ve milli irade, demokrasi hakkındaki düşüncelerini irdelemek konunun anlaşılması bağlamında gerekli olacaktır.

1.4. TÜRK AYDINININ DEVLET-SİYASET-DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİ

Türk siyasi düşüncesinde ve hayatında en önemli dönem hiç şüphesiz 19. yy'dır. Esasında bu durum yalnızca Türk siyasi düşüncesi ve hayatı için değil bütün dünya toplumları için de geçerlidir. Batı'da geleneksel sistemden kopuş ve modern sisteme geçiş uğraşları Türk toplumdaki daha önce başlamış olsa da bu süreçte bir siyasal, toplumsal, ekonomik dönüşümün yaşanması genel olarak 19. yy'da gerçekleşmiştir. Avrupa'da yaşanan bu gelişmelerden Türk siyasi sisteminin etkilenmemesi, geleneksel niteliğini hiçbir değişiklik yaşamadan koruması imkânsızdır. Osmanlı Avrupa'ya göre biraz geç kalmış olsa da değişmeye ihtiyaç duymuş ve yenileşme sürecine girmiştir (Dursun, 2014:581).

Hemen hemen bütün toplumlarda değişim, gelişim süreçlerinde olumlu veyahut olumsuz rol oynayan bir grup muhakkak vardır. Bu grup ekseriyetle toplumdaki okumuş aydın kişilerden oluşur (Berkes, 2018: 204). Sanayi Devrimi ile başlayarak özellikle son 200-300 yıllık bir dönemde, aydınların siyasetteki rolünün çok daha fazla oranda arttığı bilinir. Bu dönemlerde toplumsal ilişkilerin artarak karmaşıklaşması ve kitlelerin aydınlanması, siyasetin yürüyebilmesi için daha çok aydın gereksinimini doğurduğu görülür (Ergün, 1995: 516). Fakat aydınlar ve siyaset kavramlarının bir arada barış içerisinde bulunması, yaşaması oldukça güç olarak addedilmiştir. Pek çok toplumda aydınların siyasete karışıp karışmamaları bir tartışma konusu olmuştur (Alkan, 1977: 86). Bu bağlamda aydınların siyasete katılıp katılmamaları konusunda geniş fikir ayrılıklarının söz konusu olduğunu görüyoruz. Özellikle 19. yy sonları ve 20. yy'la hâkim olan bu tartışmada pek çok aydının siyaset arenasında söylemleri ve eylemleriyle önemli figürler oldukları da görülmektedir.

Tarihsel süreç boyunca aydınların pek çok zaman önemli siyasi roller üstlendiklerini bilinmektedir. Aydınların, siyasal alandaki etkilerinin en çarpıcı ve yoğun olduğu zamanlar, toplumsal değişimin hızlandığı, devrimlerin neredeyse kurumsallaştığı dönemlerdir. Siyasal anlamda aydınların önem kazandıkları dönemlerde, içinde buldukları ülkelerin siyasal ve toplumsal anlamda genel olarak birbirine benzedikleri görülür. Siyasal ve toplumsal alanlarda yaşanan büyük değişimlerde aydınların da güç kazandıkları görülmüştür. Bu ülkelerde genel olarak eski

toplumsal yapılar çözülmeye başlamış ve yerlerine henüz yeni bir düzen kurulamıştır (Alkan, 1977: 1-2).

Türk toplum yapısında aydın sınıfı ise bir organizmadaki beyin konumunda görülür. Beyin nasıl ki bir canlı için yaşam şeklini sürdüren en güçlü şey ise toplumdaki aydın sınıfa da buna benzer role atfedilmiştir (Türkdoğan, 2014: 39). Keza bu bağlamda aydınların tarih boyunca bu idrakte hep çok önemsendiklerini biliyoruz. Söz konusu durum hemen hemen bütün toplumlarda da böyledir. Yani Türk toplumundaki gibi pek çok toplumda da aydın toplumun beyni gibi görülmüştür. Fakat durum böyle iken bir noktadan sonra (aydınların yüzünü batıya dönmesiyle) toplumdaki algı değişmeye başlamış, Türk toplumdaki aydınların, topluma, toplumsal rol ve değerlere saygısını yitirmeye başlaması ile artık toplumla aydının arası açılmaya başlamıştır (Türkdoğan, 2014: 10). Hatta halk-aydın arasında artık ciddi bir yabancılaşmanın olduğu da çok açıktır (Ülgener, 2006: 102).

Türk toplumunda aydın ve türevleri tarih boyunca hep önemli olsa da özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemleri itibariyle tartışma haline gelen bir konu olmuştur. Bu tartışmanın asli nedeni, modernleşme süreci yaşamış pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi aydınların özellikle siyasi rollerinin önem kazanmasıdır (Doğan, 2014: 215) ya da aydının ağırlıklı olarak muhalif eğilimli tarafları (Ülgener, 2006: 103).

Devlet ile ilgili düşünceler çoğunlukla devletin ilgili birimlerini temsil eden yöneticiler üzerinden oluşmaktadır. Devlet ve toplumla ilişkin sorunların çoğunluğu bu yöneticilerden kaynaklanmaktadır. Devlet yönetiminde bulunan yöneticilerin kişisel hırsları, çıkar esaslı hesapları, yönettikleri toplum hakkındaki bilgisizlikleri bu sorunlardan başlıcalarıdır (Bıçak, 2016: 296). Aydınların, devlet yönetimindeki kişisel hırs, mevki, hesapları, devletin varlığından daha ağır basması, aydınlara olan bakış açısının olumsuzlanmasına neden olmuştur. Devleti kurtarmak ve iyileştirmek, yönetmek için ehliyetli olan aydınlar, kendilerinden beklenen devlet yönetme şuurunu gösterememişlerdir.

Devleti kurtarmak esasında doğrudan doğruya devlet ile özdeşleşen yönetici sınıfların, bürokrat elitlerin daha çok kendileriyle ilgili bir meseledir. Kendi yönetici konumlarını, statülerini kaybetmek istemeyen bürokrat elitlerin meşruiyetlerini pekiştirme çabasıdır. Tanzimat ile birlikte devlet erkanına ve memurlara getirilen görel

mülk ve can güvencesi modern bürokrasinin inşası ile birleşmiş ve bu zümrede yeni bir seçkin bilinci ve buna bağlı olarak da yeni bir devlet ideolojisi ortaya çıkmıştır. Bu zümrenin içinde yer alanlar Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e ve hatta daha da ilerisine Cumhuriyet'e kadar yalnızca devletin sahipleri olarak değil onların yönetici elit tabakadan gelen muhalifleri de yine bu yine bu sınıf bilinciyle hareket ettikleri görülür (Bora, 2017: 32).

19. yy'da Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi değişmelerin en önemlilerinden bir tanesi de devlet ve iktidarla ilgili düşüncelerin değişmesi ve bu neticede de örgütlü muhalefet hareketlerinin ortaya çıkmış olmasıdır. Bu döneme kadar Osmanlı aydınları siyasi iktidar, devlet yönetimi ile ilgili olan hususları, sorunları geleneksel ölçüler dâhilinde tartışırken yürürlüğü konulan yenilikler ve uygulanan politikalar toplum ve aydın arasında da çeşitli tepkilerle karşılanmıştır. Özellikle gücü giderek artan ve siyasi iktidarın kullanılmasında padişahın önüne geçen Babiâli'nin Tanzimat döneminde yürüttüğü politika büyük bir muhalefet cephesi oluşmasına etki etmiştir. Türk aydınlarının iktidara karşı ilk örgütlü hareketi Islahat Fermanı'nın yayınlanmasının ardından üç yıl sonra yaşanan (1859) Şeyh Ahmet Efendi önderliğindeki Kuleli Vakası'dır. Harekete geçmeden henüz teşebbüs halinde iken haberdar olan devlet yetkililerince önüne geçilen, kendilerine Fedaliler Cemiyeti denilen hareket hükümetin uygulamaları ve yönetimi değiştirmeyi hedeflemiştir (Dursun, 2014: 589). Bu bağlamda Osmanlı da Tanzimat ile ilk önemli kırılmaların olduğunu görülmektedir.

Tanzimat bürokratlarının politikalarına ve idare tarzlarına muhalif olan bir diğer örgütlü aydın hareketi de Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarıdır. Bu cemiyet mensupları özellikle dönemin en önemli haberleşme aracı olan gazetelerde yazılar yazmışlar ve muhalif düşüncelerini ve politik eleştirilerini bu yazılar aracılığıyla iletmişlerdir. Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan aydın kesim bu muhalefetlerini sürdürebilmek için Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu aydınların hedefi meşrutî idareyi getirmek, batılı güçlere teslim olmamaktır. Yeni Osmanlılar daha sonraları ülkeye dönmüşler ve düşüncelerini burada savunmaya çalışmışlardır. Yeni Osmanlılar zamanla Devlette görev almaya başlamışlardır. Anayasal bir düzeni savunan Yeni Osmanlılar anayasa ve meclisle birlikte tesisi edilecek parlamenter sistemin bürokrasinin işlerliğini, konumunu da güçlendireceğine, sorunların çözümüne katkıda

bulunacağını savunmuşlar ve Avrupa Devletlerinin ilgisini bu bağlamda çekebileceklerini düşünmüşlerdir (Davut, 2014: 590).

Tanzimat ile uluslararası kültür ve fikir akımlarının etkisinin giderek arttığı, yayıldığı görüşmüştür. Tanzimat aydınları, Avrupa kaynaklı düşüncelerle yakından ilgilenmişler, oldukça etkilenmişlerdir. Bu etki zamanla devlet kademelerinde görevli olan aydın kadrosunun pek çok farklı düşünceyi devlet bünyesinde uygulama istediğini de beraberinde getirmiştir. Örneğin Tanzimat'ın önde gelen bürokratik aydınlarından Ali Paşa, Avrupa'daki otoriter yönetimlere karşı başlayan mücadeleleri tespit etmiş ve bunları raporlayarak padişaha sunmuştur. Bu raporda "fertlerin hürriyeti ile devlet işlerinde oy hakkına sahip olunması" gerektiğine dair sözler ifade etmiştir (Eriş, 2014: 601).

Tanzimat ile başlayan Türk Modernleşmesi Dönemi, özellikle dönemin bürokratik aydınları önderliğinde devlet anlayışında da çeşitli kırılmaların olması meydana getirmiştir. Bu dönemin aydınları artık Batı'da konuşulan demokrasi, haklar, hürriyetler gibi konuları devlet bünyesinde de konuşulur hale getirmişlerdir. Bu bağlamda Batı'nın hem siyasi kültürüne hem de sosyal kültürüne öykünen Türk aydınları zamanla devlet ve toplumsal yapıda başkalaşmaların öncüsü olmuştur. Fakat bu başkalaşmalar zamanla aydını içinde bulunduğu toplumdan uzaklaştırmış, yabancılaştırmıştır.

Türk toplumunda aydınların batıya nazaran kendi toplumlarına daha çok yabancılaşmasını Ülgener, aydın-bürokrat karışımında aramanın doğru olduğunu belirtir. Toplumda devlet idaresinde bulunan, halka üstten bakan ve yanlarına kolay kolay yaklaşmayan idareci takım aynı zamanda da memlekette diplomalı aydının en başta gelen örneğini teşkil etmiştir. Batıda aydın-entelektüel denildiğinde akla ilk yazar, şair, gazeteci fikir ve edebiyat adamı gibi kimseler gelse de Türk toplumunda okur-yazar birlikte, idarede üst kademedede yer alan bürokratla kaynaşmış kişi olarak temsil edilir (Ülgener, 2006: 102). Bu bağlamda bakıldığında aydın devlet yönetiminin bir parçası olduğu için devleti temsil eder. Fakat aydınların devletin modernleşme hareketlerine öncü olmaya başlamasıyla devlet kademelerindeki rollerinde değişmelerin olduğu gözlemlenir. İlk devleti kurtarmak için uğraşlar veren aydınların sonrasında devlete ve millete karşı bayrak açan bir tutumda görmeye başlarız.

Dündar Taşer, Osmanlının kuruluşundan Tanzimat Dönemi'ne kadar ki süreçte devlet yönetimindeki müesseselerde herhangi bir sorun olmadığını fakat Tanzimat'tan sonra kurulan müesseselerin Türk milletinin tarihi köklerine bağlı olmadan direk batıya benzemek için Türk milletinin menfaatlerine, inançlarına, itikadına uymayan gelişmelerin takip edildiğini söyler. Ona göre, bu müesseselerin mensupları yani bürokrat aydınlar, kendilerini milletin üstünde görmüşlerdir, onlara hizmet etmek yerine ıslah etmek için vazifeli gibi davranmışlardır. Böylece ortaya merkeze bağlı ama milletten kopuk bir zümre ortaya çıkmıştır. Bu zıtlama Cumhuriyet Dönemi'ne dek sürüp gitmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde ise halk ve bu müesseselerin temsilcileri aydınlar ayrılığı çok daha belirgin bir hal almıştır (Nur, 1974: 62).

Türk toplumunda aydının yerine getirdiği önemli fonksiyonlar söz konusudur ve bu bağlamda aydının yerine getirdiği en önemli fonksiyon iktidar misyonu olarak nitelendirilir. Çünkü Türkiye'de aydın, hiçbir zaman içinde yaşamış olduğu halkla anlaşamamış, kendini geniş halk kitlelerine açamamış ve halkla hep bir çatışma halinde olmuştur (Şan, 2005: 271). Türkiye'de aydınlar ekseriyetle gericilik yerine ilerencilik tarafını tutmuşlardır (Berkes, 2018: 204). Genel bir kanaatle Türkiye'deki aydınların çoğunlukla devlet kadrolarında olmalarına rağmen bir sorumluluk duygusuyla hareket etmeyip ya sadece devlet işlerinde ortak ve yahut da batı taklitçisi olmalarından yakınılır (Mardin, 2005: 256).

Aydınların siyasal ve demokrasi düşüncelerine gelecek olursak şunları söyleyebiliriz. Modern çağ aydınları kapitalizme karşı durmuştur ve hatta bunu entelektüel olmanın da bir gereği olarak görürler. Peki, aydınlar neden antikapitalist olmuşlardır? Ülgener bunu şuna bağlamıştır, kapitalizmle birlikte gelir seviyesinin yükselişi, buna bağlı olarak yüksek öğretimin yayılması, modern haber alma araçlarının ve teknolojinin de geniş kitleler tarafından kullanılıyor olması kapitalizmle birleşir. Kapitalizm, Batı Avrupa'da demokrasi ve liberalizm ile yeşermiştir. Kapitalist düzenin yerleştiği dönemler burjuvazi ile demokrasinin ve insan haklarının artık kök saldıği dönemler olarak görülür. Kapitalizmin bütün bu getirileri özellikle demokrasinin topluma kazandırdığı nimetler, herkese açık ve yaygınlaşan eğitim, kamuoyu vs. aydını biraz hırçınlaştırmış gibi gözükmektedir. Keza öncesinde tek ve münferit bir kişiye, hükümdar, vezir, senyör vs. dayanıp gerisini takmayan, boş veren aydının rahatlığı bu düzenle birlikte yok olmaya başlamıştır. Aydın artık demokrasi ile birlikte bir sınırı

olmayan geniş kitle ile karşı karşıyadır. Bu kuvvet pek tabii aydının rahatını bozan başına iş çıkararak bir durum olmuştur. Esasen aydın için olumsuz olan bu husus direkt olarak kapitalizmden değil demokrasiden gelmektedir. Fakat kapitalizm kaynaklı bu durum kapitalizmin kolay vuruluyor olması bakımından hedef alınmıştır. Keza demokrasi soylu tarihi, yerleşen geleneği ve değerleri olan bir kuvvettir. Yıkarak zor gözükmemektedir. Fakat kapitalizm geçmişi olmayan maddeleşen bir hayat düzeni ve kültürel değerleri ile saldırılmaya çok daha olanaklıdır (Ülgener, 2006: 110-115) .

Demokrasi lügat manası olarak “halkın yönetimi” olarak tarif edilmiştir (Bostancı, 1997: 708). Fakat bu durum aydının konumunu, yerini, önemini sarsacak mahiyette olduğu için aydınlar tarafından çok da hoş karşılanmamaktadır. Halkın aydınlardan beklentisi, aydının halkı bilgisiyle kucaklaması, aydının halkın değerlerine saygılı olması, halkla ilerlemesi, yükselmesi, devletin istikbalini de halkla koruması ve kollamasıdır. Lakin aydın bütün bunların aksine demokrasiyle birlikte toplumdaki konumunu, devletteki, siyasal iktidardaki yerini halk ile paylaşmak istememektedir.

Türk toplumunda aydın, gerek kişisel özellikleri, gerek eğitilmişlik düzeyi ve gerekse de düşünme tarzı, düşünce üretme vasfıyla toplumda önemi bir yeri olan, toplumun kendisinden çok şey beklediği, istediği, sahip olduğu duygu ve düşünceleriyle kendisine toplum tarafından “kurtarıcı” olarak bakılan kimsedir. Keza geleneksel bağlamdaki ulema veya âlimden münevveri, bilim insanından ve uzmandan da aydını ayıran nokta tam da budur (Günay, 1995: 508). Lakin özellikle Modernleşme Dönemi ile birlikte aydının bunun aksine davranışlarda bulunması toplum ve devlet adına tam bir hayal kırıklığı yaşatmıştır.

Türk aydınlarının “Devleti Nasıl Kurtarıyoruz?” sorusuna yanıt aramaya başladığı günlerden sonra Avrupa’nın etkisi altında kalarak devletin istikbalini tehlikeye düşürecek düşünceler ve hareketlerde bulunması ayrıca bu bağlamda devletin yıkılma sürecini hızlandıran şüursuz siyaset yürütmeleri, aydınlara olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Üstelik aydınlar devletin kurtarılması için halkla birlikte mücadele etmeleri gerekirken, halkı ıslah etme idrakiyle halka tepeden inme değişimler, dönüşümler uygulamaya başlamışlardır. Bununla birlikte milli irade, eşitlik, demokrasi gibi kavramları sıkça telaffuz eden aydınlar, söz konusu kavramları uygulama noktasına

gelince iktidarlarını kaybetmemek adına halka yüz çevirmiş olmaları toplumsal yaşamda aydına olan güveni tamamen yıkmıştır.

1.5. TÜRK AYDININA ELEŞTİRİLER

Aydın eleştirisi ve özelinde de Türk aydınlarına dair yapılan eleştirilere öncelikle aydın kavramının kendinden başlayarak bakmak yerinde olacaktır. Çünkü aydının zamanla bir halk-aydın düalitesi yarattığını söyleyeceğimiz yerde bu karşıtlığın ilkin pratikten önce söylemde yani aydın kavramının özünde olduğunu görmemiz gerekir. Aydın kavramı başlı başına bir karşıtlığı çağırıştırır. Hem aydın hem de kavramın Osmanlıca da kullanılan karşılığı olan münevverin, ikisi de öyledir. Bu iki kavramda kendi dışında olan insan kitlelerini daha ilk baştan aydınlanmamış, nurdan nasibini almamış, karanlıkta kalmış gibi nitelendirmelerle kendi gibi olmayanı dışlamayı, ön yargıyla aşağılamayı içerdiğini görürüz (Günay, 1995: 507). Modernleşme Dönemi'yle birlikte daha sık dile getirilmeye başlanan aydın eleştirisi, gitgide toplumun her kesimine sirayet etmiş ve aydınlar artık halka karşı olan tutumlarından dolayı dışlanmışlardır.

Cemil Meriç Türk aydınının Tanzimat'tan beri adeta bir alın yazısı olarak iki sözcükle düğümlendiğini söyler; aldatmak ve aldatılmak (Meriç, 1997: 51). Aydınlar yüzlerini batıya dönmüş ve batıdan alması gereken asıl şeyleri almakta aldanmış ve tekrar halka döndüğünde de halkı başka değer yargılarıyla aldatmaya çalışmıştır. Bütün bunlar sonrasında aydın Ülgener'in de ifade ettiğine göre "güvenilmez, hırçın ve kaprisli (Ülgener, 2006: 87)" bir insana dönüşmüştür. Bu bağlamda Hoccoğlu Türk aydınlarının birbirine de katlanmadığını ve birbirlerini anlama noktasında da çok geri kaldıklarını ifade eder (Hoccoğlu, 1991a: 69). Aydınların bu tutumu zamanla pek çok aydının, devlet erkânının ve tabii ki halkın da eleştirisini, tepkisini alacaktır.

Türk aydınlarını eleştiren kişilerin başında Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk gelir. Hatta Azra Erhat (Erhat, 2002), Osmanlı münevverlerinin düşünsel anlam içinde ilk eleştiren kişinin de Atatürk olduğunu söyler. Mustafa Kemal Atatürk'ün Konya ziyaretleri sırasında (1923) Konya Türk Ocağı'nda gençlere verdiği bir söyleşide şunlar kaydedilmiştir:

İslam âlemi iki sınıf ayrı heyetlerden mürekkeptir. Biri ekseriyeti teşkil eden avam⁶, diğeri ekalliyeti teşkil eden münevveran. Bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyeti azime başka hedefe, münevver denen sınıf başka zihniyete maliktir. Bu iki sınıf arasında zıddiyeti tamme, muhalefeti tamme vardır. Münevveran kitlei asliyeyi kendi hedefine sevk etmek ister; kitlei halk ve avam ise bu sınıfı münevver tabi olmak istemez. O da başka bir istikamet tayinine çalışır. Sınıfı münevver telkinle, irşadla kitlei ekseriyeti kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca, başka vasıtalara tevessül eder. Halka tahakküm ve tecebbüre başlar; halkı istibdatla bulundurmağa kalkar. Artık burada asıl tahlili noktaya geldik halkı ne birinci usul ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olmadığımızı görürüz. (...) muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabii bir intibak olmak lazımdır. Yani sınıfı münevverin halka telkin edeceği mefkûreler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Hâlbuki bizde böyle mi olmuştur. O münevverlerin telkinleri milletimizin umku ruhundan alınmış mefkûreler midir? Şüphesiz hayır (...) (Erhat, 2002: 18).

Atatürk bu konuşmasında, münevverlerin içlerinde iyi düşünen kimselerin de olduğunu söyler lakin bununla birlikte genel itibariyle bazı hatalarını da dile getirir. Münevverlerin kendi değerlerimizi, özelliklerimizi, tarihimizi, memleketimizi, ihtiyaçlarımızı ele alması gerekirken, onların neredeyse tüm cihanı, pek çok diğer toplumu bilmelerinin aksine kendi milletlerine yabancı olduklarını söyler (Erhat, 2002: 18-19).

Milletimizin tarihini, ruhunu, ananatını⁷ sahih, salim, dürüst bir nazarla görmeliyiz. İtiraz edelim ki, hala ve hala münevveranımızın gençleri arasında halk ve avama tetabuk muhakkak değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeğe başlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki tetabuku tevlietmek lazımdır. Bunun için de biraz avam kitlesinin yürümesini tacil etmesi, biraz münevverlerin çok hızlı gitmesi lazımdır. Lakin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok ve daha ziyade münevverlere teveccüh eden bir vazifedir (Erhat, 2002: 19).

Azra Erhat, münevver sözcüğüyle Atatürk'ün burada aydın kavramından daha kapsamlı bir anlamı ifade etmiş olacağını belirtmektedir. Atatürk'ün konuşmasında sıkça kullandığı “münevveran” sözcüğüyle Osmanlı devlet ricalini yani yüksek makamdaki devlet adamlarını, yönetici sınıfını anlatıyor olacağını, söylemektedir. Çünkü bu alanda gerçekten de bir Osmanlı toplumsal yaşamında aydın-halk birbirlerinden çok farklı düşünce ve menfaatleri olan iki karşıt zümre olarak ifade

⁶Avam, halkın cahil tabakasını tanımlamak için kullanılan bir kelime.

⁷Ananati, gelenekler.

edilebilir. Bu bağlamda yönetimi elinde bulunduran devletin üst tabakalarının, sivil, asker veyahut ulema sınıfına mensup olsun alt tabakaları kendi hedeflerine göre yönetmek hatta sömürmek için halkın üzerinde zorla egemenlik kurmaya çalıştıkları görülür. Bu kimseler saraya muhalif olsalar bile, Osmanlı seçkini, okur-yazarı, halktan tamamen kopuk, yaşantısı, konuşma dili, düşünceleri, zevkleri itibariyle halkla arasında aşılmaz bir uçurum bulunur. Atatürk'ün de sözlerinden mühlhem münevver – halk düalitesi için hülasa şunlar söylenebilir. İlkın çoğunluk halk kitleşi karşısında duran azınlık münevver zümresinin arasında bir çıkar ve görüş farklılığı çatışması bulunur ve bu durum da münevver halka kendi görüşlerini benimsetmek için zorlar. Halk ve münevver arasındaki bu gerilimin iki önemli nedeninin olduğu göze çarpmaktadır. İlki, münevverin görüş ve düşüncelerinin kaynağı halk değildir. İkincisi de münevver çok şey bilse de kendi milletini bilmez, kendi milletinin özelliklerini gerçekte tanımaz. Münevver ile halk arasında bir uyum yaratmak ise şöyle mümkün olabilir: ilkin dünyanın bütün ilim ve birikimi öğrenilmeli, onlardan yararlanılmalı fakat onları uygulama noktasında ise esas olarak öz benliliğimiz alınmalıdır. İkinci olarak da münevverlerle halkın bir uyum içerisinde harekete geçmesi, halkın eğitilmesi ve münevverlerin çabucak halka yaklaşarak onlarla kaynaşması gerekir (Erhat, 2002: 25-27).

Atatürk bu konuşmasında, aydınların ve ulemanın kendi kendilerine toplanıp halka düşman olamayacaklarını, onlara düşen vazifenin, halkın içine girerek halkı uyarmak, yükseltmek ve halkın ilerlemesinde, uygarlaşmasında onlara önder olması gerektiğini belirtir (Erhat, 2002: 49). Atatürk, kurulan yeni devletin düzeninde, aydın-münevver gibi ayrı bir zümrenin varlığının söz konusu olmadığını belirtir. Yeni düzende aydınlardan Osmanlı münevverinin yaptığı hataları görmek istemez, aydını, halk ile kaynaşmış halkla uyumlu bir bütün olarak görür veyahut görmek ister (Erhat, 2002: 51).

Aynı vatan coğrafyasında yaşamalarına rağmen birbirine düşmanca bakan, yaşayan bu zümre için Hacıeminoğlu, aynı vatanda oturmanın dışında artık onları birbirine bağlayacak ortak bir bağ kalmamıştır, der. Ona göre; zaten bu iki zümreyi birbirine bağlamak konusunda artık ortak vatan coğrafyası da tek başına yetmemektedir. Kültürü, idealleri, inançları aynı olmayan insanları toprak veyahut bayrak birlikteliğiyle kaynaştırmak olanaksızdır. Eğer ki mümkün olsaydı “azınlık “diye bir mesele

oluşmazdı. Oysaki toplumdaki gruplar ve zümreler arasında millet bütünlüğünü sağlayan gerçek bağlar bu bahsettiğimiz manevi ve ruhi öğelerdir. Eğer ki toplumdaki fertler ve gruplar arasındaki bu bağlar zayıflamış veyahut kopmuşsa, artık o cemiyette bir millet bütünlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki Türkiye’de aydın ve halk yan yana olsa da iki ayrı millete mensupmuş gibi varlıklarını sürdürmektedirler. Ayrıca bu iki topluluk birde birbirine karşı ilgisiz ve yahut barış halinde de değildirler. Bu iki grubun arasında daima bir çatışma söz konusudur. Şu rahatlıkla söylenilebilir ki Türkiye’nin son 150 Yıllık tarihi aydın-halk zümresinin mücadelesinden ibarettir. Bu mücadele açık veyahut gizli olsun, isimler ve görünüşler değişse de yalnızca bir konu etrafında toplanmaktadır. Bütün sosyal ve siyasal problemlerin temelindeki neden bir asırdır şudur: Aydın halka hitaben, milli kültürünü, inançlarını ve töresini bırakıp batılılaşmasını, ister. Halk ise aydına cevaben, milli kültürümü, inançlarımı ve töremi terk etmeyeceğim lakin çağdaşlaşacağım, demektedir (Hacıeminoğlu, 2004: 102-103). Bunlar bize Türk toplumundaki “değişimci” unsurların karşısında duran “değişime karşı direnen” unsurların diyalektiğini (Bilgin, 1997: 26) gösteriyor.

Türk aydınları yıllardır bazen ilim ve fikir adamı, bazen siyasetçi ve bazen de kurtarıcı kimliğiyle belirse de hepsinin düşüncesi ve tavırları aynıdır. Getirmek istediği sisteme onlar bazen Tanzimat, bazen Meşrutiyet ve bazen de Cumhuriyet, demokrasi demişlerdir. Lakin halka karşı olan tutumları hiçbir zaman değişmemiş ve halka karşı ezici, hükmetme tavırları her dönemde devam etmiştir. Ayrıca bu saydığımız bütün dönemleri de halka hiç danışmadan yapmışlar, tepeden inme bir şekilde yapmışlardır. Yapmak istedikleri yeniliklere kimi zaman reform kimi zaman ıslahat ve kimi zaman da inkılâp olarak adlandırmışlardır. Bütün bunlar tabi ki de görünüşte ve soyut olarak kalmıştır. Halka kabul ettirmeye çalıştığı yabancı kültürü bazen batılılaşmak bazen asrileşmek ve bazen de medenileşmek olarak tanımlamışlardır. Fakat bütün bunlara karşı milli bünyenin direnişi ile karşılaşmışlardır. Hâkimiyeti altına girmekte herhangi bir sakınca görmediği Avrupa kültürüne kimi zaman yenilik kimi zaman hümanizm ve kimi zaman da ilerericilik demişlerdir. Bunlardan dolayı da sürekli halkın tepkisini almıştır. Netice de aydınların bütün bu yaptıkları, yapmak istedikleri, “teklifleri” Türk halkı tarafından reddedilmiştir. Aydınlar halkın bu tutumuna çok kızarken, halkı anlamaya ona güven duygusu vermeye çalışmaktan ziyade aksine yaptıkları hatalarda

ısrar etmişlerdir. Bu bağlamda da dünden bugüne aydın ile halkın arası giderek açılmış ve son kertede de keskin bir şekilde birbirini karşısında durmuşlardır (Hacıeminoğlu, 2004: 104).

Gökalp Türkiye’de halk-aydın düalitesini bir yabancılaşma hali olarak görür. Bu durumu bir kültür ikililiği olarak da tarif eden Gökalp’e göre bu durum, Tanzimat Dönemi’nin akabinde açılan batılı modellen eğitim kurumlarıyla batılı kültürel ilişkilerin artırılması neticesinde meydana gelmiş elitlerle ilişkilidir. Yani ona göre, batılı kültürle ilişki içerisinde olan aydının kendi kültürüne yabancılaşma süreci kendi toplumundan kopması, aydının halktan uzaklaşması sürecini meydana getirmiştir. Bir sosyolog olarak toplumla çok önemli bir alakası olan bu konu üzerinde büyük hassasiyetle duran Gökalp’e göre, halk milli kültüre sahip olan aydın ise medeniyetten pay almış olandır. Medeniyet kültür unsurunun maddi yönünü oluştururken, kültür de medeniyetin manevi inşasında rol oynar. Bu bağlama toplumun güçlü olabilmesi, istikrarlı kalkınabilmesi için, aydınların hem maddi kültüre açık olmaları hem de manevi kültüre sahip çıkmaları gerekmektedir. Dolayısıyla bu iki kesim mutlaka bir diyalog içerisinde bulunmalıdırlar. Bu düşünceleri bağlamında Gökalp, aydınların milli kültürlerine yabancılaşmamaları ve onların milli olmaları gerektiğini ifade eder. Bununla birlikte aydınların, halkın içinde yaşayan kültürel değerleri öğrenmeleri ve incelemeleri gerektiğini de belirterek, medeniyeti halka götürecek olan aydının ayrıca halktan da milli kültürü alması gerektiğini söyler. Çünkü Gökalp’e göre halk “milli kültürün canlı müzesidir” (Erkal, 2012: 282-283).

Türk aydınları ise yıllardır halka götürüp ret cevabı aldığı yabancı kültürü, yabancı töreyi, tereddütsüz sahiplenmiş ve halka ait olan, milli olan her şeyi de topyekûn terk etmiş ve unutmuştur. Bundan dolayı artık aydının halktan çok daha farklı bir dünyası vardır. Değer yargıları, inançları, bakış açısı, zevkleri, hayalleri halkın düşünce ve yaşayışlarından çok farklıdır. Halk da artık aydına karşı şimdiye kadar yürütmüş olduğu “pasif direnişi” aşmıştır. Halkta artık ülke iradesinde söz söyleyebilme hakkını sahip olmakla yetinmeyecektir. Bununla birlikte inançlarına, kültürüne, milli ve manevi değerlerine, töresine sahip çıkacaktır. Pek tabi bununla birlikte de kendi bağrında, kendi değerlerine sahip çıkan, zıtlaşmayan, kendisine yabancılaşmayan yeni ve sağlam aydınlar yetişinceye kadar mücadele etmeye devam edecektir. Keza Türk

aydınının aydınlar ile barış içinde bir arada bütünleşerek yaşaması olanaksız görünmektedir (Hacıeminoğlu, 2004: 104-105).

Alparslan Türkeş, Türk aydınlarının yabancı kültürlerin emperyalizmine yenildiklerini ve bundan dolayı da onlardan umulan ürünü veremediklerini söyler. Düşünce ve tavırda taklitçiliği aşamayanlar aydınlardan yaratıcı ve büyük hamleler beklemenin mümkün olmayacağını dile getirir. Türk aydınının sağlıklı görebilmesi için dünyaya kendi gözüyle bakması gerektiği görüşündedir. Türk aydınları Türkeş'e göre, yabancı kültürün baskısından kurtularak, Türk gibi düşünmek alışkanlığına kavuşmalı, meselelere bu açıdan çıkış yolları göstererek milletine öncü olmak vazifesinin idrakinde olmalıdır (Türkeş, 2018: 145).

Gökalp bu bağlamda halka doğru dönülmesini, halka doğru gidilmesini önceleyerek, aydınların ilkin halkı bilmeleri gerektiği düşüncesindedir ve bu düşünceden hareketle şunları söyler; “Halkın bilinmesi için cemiyet ilmine ihtiyaç vardır, ilmi, içtimai dil, meslek vb. ayrılıklardan ileri gelen kötü bertaraf ederek onların yerine sağlam fikirler konulacaktır (Ülken, 1966b,: 495)”. Aydınlardan beklenen; “sağlam fikirlerle” halka gidecek, halk-aydın düalitesi sona erecek, demokrasinin önü açılacak ve siyasal-toplumsal düzen önündeki tehdit ve tehlikeler kalkacaktır. Gökalp, Ülgener, Güngör gibi sosyal bilimcilerin zihniyetleri bağlamında eleştirdikleri ve devşirme elitler olarak tanımlanan bu aydınların özellikle Türk modernleşmesi ile birlikte Türk toplumunu büyük bir uçuruma sürükledikleri (Gemuhluoğlu, 2012: 13) görülmektedir.

Aydının toplumsal konularda olduğu kadar siyaset ve devlet meselelerinde de ne denli önemli bir özne olduğu aşikârdır. Onlara toplum ve devlet tarafından yüklenen muhtelif misyonlar olsa da aydınların bu misyonların aksine davranışlar sergiledikleri görülür. Aydınlar, topluma kendilerinden beklenileni yani, halkın ihtiyaç duyduğu ilmi bilgileri vermek ve sağlam fikirlerle topluma yol göstermenin aksine, elitist, halka yukarıdan bakan, anti demokratik tavırlarda bulunmuş ve halk ile arasını açmıştır. Bu durum toplumsal bütünlüğe zarar verdiği gibi siyasal yapıları da zedelemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
BİR TÜRK AYDINI OLARAK EROL GÜNGÖR: HAYATI, AKADEMİK
YAŞAMI, FİKİRLERİ VE ESERLERİ

“Erol Güngör edip bir âlim ve münevver idi. Edip olmak için lisan ve üslup gereklidir. Âlim olmak için usul ve ilim. Münevver olmak ise irfanı ve imanı gerektirir. Demek ki, Erol Güngör’n lisanı vardı, üslubu vardı, usul vardı, ilmi vardı, irfanı vardı, imanı vardı. İmanıyla hissetti, irfanıyla sezdi, usulüyle tahlil etti, ilmiyle terkip etti, lisanı ve üslubuyla ifade etti...”⁸

Türk ilim, irfan, fikir ve entelektüel yaşamında, ismi telaffuz edilmeden geçilmemesi gereken önemli simalardan biridir Erol Güngör. O, sosyolog, sosyal psikolog, akademisyen, aydın, fikir ve dava adamı gibi hviyetlerle, fikirleri ve çalışmalarıyla gerek entelektüel hayatta gerekse de mensubu olduğu fikir camiası içerisinde müstesna bir yere sahip olmuştur. Erol Güngör’n bu müstesna yere sahip olmasında, kimseye benzemeyen orijinal ve özgün fikirlerinin rolü büyüktür (Türkmen, 2017: 49). Bu başlık altında Türk fikir hayatının yetiştirdiği önemli bir isim olan Güngör’n hayatı, eğitimi, birikimleri ve fikirleri ile bunlar ışığında ortaya çıkmış eserlerini tetkik edeceğiz.

2.1. EROL GÜNGÖR’N HAYATI

Türk ilim, fikir ve irfan hayatında kendisinden sonraki nesillere ilham olacak nitelikte olan Erol Güngör (etin, 2016: 77), Ahi Evran, şık Paşa, Süleyman Trkmani, Gevheri gibi meşhur isimleri çıkar mış güzide bir kültür merkezi olan Anadolu şehri Kırşehir’de (-, 2017: 9), Kırşehir adliyesinde zabıt ktibi olarak uzun yıllar görev yapan Abdullah Sabri ve ev hanımı olan Zeliha Gülşen’in üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (zarslan, 2010: 14).

Erol Güngör’n ailesi Kırşehir’de Hacı Hafızoėulları⁹ namıyla tanınmıştır. Ailenin çıkar mış olduğu şecereye göre Erol Güngör’n büyük dedeleri 1800’l yıllarda Irak Kerkük-Musul yöresinden Kırşehir’e gelmiş ve Kırşehir’deki Kayabaşı Mahallesiine yerleşmişlerdir (Güngör, 2020).¹⁰ Erol Güngör’n dedesi Ahi Evran Camiinde imamlık vazifesi yapmış Hafız Osman Efendidir. Hafız Osman Efendinin çeşitli camilerde görev yaptığı ve Ahi Tekkesinin de son şeyhi olduğu kaynaklarda geçmektedir.

⁸ Mehmet Tayfun Amma, *rnek Bir Akademisyen ve Türk Aydını Olarak Erol Güngör*, s. 275

⁹ Hacı Hafızoğlu Hidayet Efendi Erol Güngör’n büyük dedesidir.

¹⁰ Erol Güngör’n kuzeni Emekli ğretim Görevlisi Burhan Güngör ile yapılan kişisel görüşme çalışmanın sonunda ekler kısmında verilmiştir.

Erol Güngör'n nüfus kayıtlarında 25 Kasım 1938 tarihinde dünyaya geldiği yazılsa da Güngör'n Eği Şeyma Hanımefendinin aileden edindiği bilgilere göre bunun tam olarak doğru olmadığı not edilmiřtir¹¹. Güngör'n ailesinden alınan bilgiye göre, Onun nüfusa olduğundan büyük kaydedildiği ve dolayısıyla doğum tarihi ile ilgili net bilginin olmadığı bilinmektedir. Erol Güngör ailenin cnc çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve kendisinden başka  kardeşi daha bulunmaktadır. Ailenin ilk çocuğu olan Hidayet Güngör, 1933 yılında Kırşehir'de doğmuş yüksek öğrenimini Kara Harp Okulu'nda tamamlayarak subay olmuş, tümgeneralliğe kadar yükselmiş, emekli olduktan sonra 1989 yılında vefat etmiştir. Ailenin ikinci çocuğu olan Dirayet Güngör ise 1936 yılında Kırşehir'de doğmuş, PTT'de başmüfettiş olarak çalışıp buradan emekli olmuştur. Güngör ailesinin son çocuğu olan Aysel Güngör ise, 1943 Kırşehir doğumlu olup İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirmiş, uzun yıllar çalışıp Edebiyat ğretmenliğinden emekli olmuştur (zarslan, 2010: 14-15). Erol Güngör'n, babası görevi gereği başka adliyelerde görev yaptığı için kardeşleri ile birlikte dedesi Osman Hamdi Efendinin yanında yaşamışlardır (Güngör, 2006: 68).

Erol Güngör geleneklerine bağlı yaşam süren bir aileye mensuptur. Çocukluğundan itibaren de ailesinden aldığı geleneklerini devam ettirmeye çalışmıştır. Bu hususta Erol Güngör'de Dedesi Hafız Osman Hamdi Efendi'nin rolü büyüktür. Güngör henüz küçük yaşlarında resmi tahsiline ek olarak hususi derslerde almıştır. Ortaokul sıralarındayken eski yazıyı öğrenmiş, henüz lise talebesiyken eski eserleri okuyabilmiştir. Lise yıllarında Mehmet Ltfi İviz'den Arapça eğitimi almıştır. Henüz o dönemlerde Türk- İşlam kültür tarihinden temel eserleri okumaya başlamıştır. Güngör, yaşadığı çevrenin manevi atmosferiyle tarihi ve edebi konuların ana kaynaklarına yönelip onları okurken diğer taraftan da Ziya Gökalp, Hilmi Ziya lken gibi önemli fikir adamlarının eserlerini de yönelerek fikri ve ilmi hayatının temellerini atmaya başlamıştır. Bu okumalar O'nun ilerideki ilim ve fikir hayatında da önemli bir yeri teşkil edecektir. Erol Güngör hem dedesi Osman Hamdi Efendi'nin teşvikleri ve yönlendirmeleri hem de kendi çabalarıyla dini ve milli konularda pek çok Şey ğrenmiştir. Onun yetişmesinde önemli etkenlerden birisi de anne tarafından, dayılarından gelir. Güngör, Batı kültürüne olan hkimiyyetinin temellerini dayıları

¹¹ Ayrıntılı açıklama için bkz: Erol Güngör'n Hayatı, Türkiye'de Erol Güngör Anısına, *Türkiye'de Değişim Sempozyumu*, Gazi niversitesi

sayesinde atmıştır. GÜNGÖR, Batı kültürü ile ilgili eserlere, dayıları Osman ve Hakkı Demirsoy'ların oldukça zengin olan kütüphanelerinden ulaşmış, batı kültürünü bu kütüphanedeki seçkin eserler aracılığıyla öğrenmiştir (Özarslan, 2010:17 -Güngör, 1996: 305).

Erol Güngör ilk ve orta öğrenimini Kırşehir'de tamamlamıştır. Akabinde Kırşehir'de lise olmadığı için Sivas'a giderek Sivas Lisesi'nde okumaya başlasa da barınma ve geçinme konularında sıkıntı çektiği için lise eğitimini yarı da bırakarak Kırşehir'e tekrar dönmüştür. Kırşehir'de bir süre karayollarında çalıştıktan sonra yeni açılan Kırşehir Lisesi'ne kaydolarak lise eğitimini burada tamamlamıştır. Kırşehir Lisesi mezuniyeti akabinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydolmuştur. Burada öğrenimine devam ederken tanıştığı Fethi Gemuhluoğlu'nun sohbetlerinden çok etkilenmiş ve onun yönlendirmesiyle Mümtaz Turhan'la tanışmış, o dönemde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hoca olan Mümtaz Turhan'ın teşvikleriyle hukuk fakültesinden ayrılarak edebiyat fakültesi felsefe bölümüne kaydını aldırılmıştır. Burada aldığı eğitim sonrası "Kültür Temaslarının Atitüdler Üzerindeki Etkisi" başlıklı lisans bitirme teziyle bu bölümden mezun olmuştur. Güngör, lise de ünlü şair İlhan Berk'ten aldığı Fransızca eğitimini üniversitede geliştirmiş, hocası Mümtaz Turhan aracılığıyla dekanlık tarafından memur olarak atanmış, o dönem bölümde misafir öğretim üyesi olarak ders veren Prof. Hains'in yardımcılığını yaparak dersleri Türkçeye çevirmiştir. Güngör burada yine, Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken'in "Türk Düşünce Tarihi" isimli dersinde verdiği bilgileri, eksiksiz olarak kaydetmiş ve Ülken'in meşhur eseri "Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi", Güngör'ün derslerinde tuttuğu notlarla vücuda gelmiştir (Özarslan, 2010: 19).

Güngör vatani görevini yerine getirmek üzere 1960 Ekiminde Piyade Okulu'nun 4. Bölüğünde görev almış, kıta hizmetini yerine getirmek için de Karamürsel'e yedek subay olarak tayin edilmiştir. Akabinde 1. Ordu Karargâhı'na çift yabancı dil bilen birine ihtiyaç duyulması üzerine, İngilizce ve Fransızca bilen Güngör Karargâh bünyesinde istihdam edilmek üzere İstanbul'a gönderilerek Selimiye'de görevlendirilmiş, askerlik vazifesi burada tamamlanmıştır. Askerlik vazifesinin bitimi akabinde Güngör tekrar üniversitedeki görevine geri dönmüştür (Özarslan, 2010: 25).

Güngör öğrencilik yıllarında, felsefe, sosyoloji, psikoloji, pedagoji ve psikiyatri gibi ilim dallarında uzmanlaşmıştır. Bunlara ek olarak ise hukuk formasyonu ve terminolojisine de hâkim olduğu bilinir (Vayni, 2014: 21). Erol Güngör ileri derecede İngilizce ve Fransızca ile Arapça ve Farsça da bilmektedir. Ayrıca Türk musikisi ile de yakından ilgilidir. Tambur çaldığı ve Türk musikisini makamlarıyla icra ettiği kaynaklarda geçmektedir (Vayni, 2014: 18). Bununla birlikte taklit kabiliyeti de oldukça yüksek bir insandır. Özellikle vatani görevini yaparken bu vasfı ile dikkat çekmiştir (Alptekin, 2008: 434).

Erol Güngör’de pek çok ilim adamı gibi çalışmaları dolayısıyla evliliğini geciktirmiştir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Edebiyat bölümü mezunu olan Şeyma Taşçıoğlu Hanımefendiyle kurucularından olduğu Türk Edebiyatı Cemiyeti’nin Topkapı Sarayı’ndaki bir toplantısında tanışmışlar ve akabinde de tanıdıklar vasıtasıyla görüşüp nişanlanmışlardır. 19 Temmuz 1973 yılında Fethi Gemuhluoğlu’nun şahitliğinde evlenmişlerdir (Özarlan, 2010: 25). Şeyma Hanım bu evlilikle ilgili şunları söylemiştir: “Ben kocam olsun diye evlenmiyorum, ben bir dâhinin kalbini kazanıyorum (Başak, 2010: 111)”.

Şeyma Güngör, Sivaslı Taşçıoğulları ailesine mensuptur, İstanbul’da 1946 Yılında doğmuştur. Beşiktaş Kız Lisesinin ardından İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ile İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsünden mezun olmuştur. Şeyma Hanım bir süre Koç Holding bünyesinde Halkla İlişkiler alanında çalıştıktan sonra Galatasaray Lisesi ve çeşitli eğitim kurumlarında edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Daha sonra akademiye geçerek İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne önce asistan olmuş, ardından Eski Türk Edebiyatı alanında doktora eğitimini tamamlamıştır. Uzun yıllar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Edebiyatı anabilim dalında öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Şeyma Hanımın Erol Güngör ile evliliğinden Güngör’ün çok sevdiği hocası Mümtaz Turhan’ın soyadını taşıyacak bir erkek evladı dünyaya gelmiştir. Turhan Güngör ise Bilkent Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun olmuş, Ohio Üniversitesinde de yüksek lisans eğitimini ve İstanbul Üniversitesinde doktora eğitimini tamamlamıştır (Özarlan, 2010: 25-26).

Erol Güngör üniversitede verdiği dersler ve ilmi yayınları ile üniversitede sosyal psikoloji disiplinini önemli bir alan haline getirmiştir. Fakat Güngör’ün

akademik başarıları yalnızca akademi sıralarında kalmamış, üniversite dışına da çıkmıştır. GÜNGÖR üniversite hocalığı ve çeşitli yayınlarının yanı sıra Başbakanlık Planlama Teşkilatı'nda, Milli Eğitim Bakanlığı'nda ve Kültür Bakanlığı'nın komisyonlarında da çeşitli görevleri ifa etmiştir (GÜNGÖR, 1996: 305).

Erol GÜNGÖR tayin edildiği Selçuk Üniversitesi'nde henüz rektörlüğünün sekizinci ayında 24 Nisan 1983 tarihinde İstanbul'dan Konya'ya gitmek için çıktığı yolda, evinin önünde arabasına binmek üzereyken ani bir kalp sektesi üzerine ebediyete intikal etmiştir. Henüz 45 yaşında hayata gözlerini yuman GÜNGÖR'ün naaşı, uzun yıllar ilim öğrenip öğrettiği İstanbul Üniversitesi'nden kaldırılıp Zincirlikuyu mezarlığına defnedilmiştir (Özarslan, 2010: 26). Erol GÜNGÖR Konya'da çok kısa bir süre görevde kalmasına rağmen, Konya halkıyla kaynaşmış ve onun bu süreçte kurduğu ilişkinin izleri bugün bile hala Konya'da canlılığını korumaktadır.

2.2. EROL GÜNGÖR'ÜN AKADEMİK YAŞAMI

Erol GÜNGÖR, çok eski dönemlerden beri ilim ve irfanın merkezi olarak bilinen ve geleneğin, adeta eski kültür öğelerinin bir toplanma ve işlevine devam ettiği bir mekân olan Kırşehir'de, böyle bir potada yetişmiş olmasının katkısını ömrü boyunca ve tabii ki akademik yaşamında da görecektir. Erol GÜNGÖR'ün hem öğrencilik yıllarında hem de hocalık ve idarecilik yaptığı dönemlerde bir bütün olarak oldukça başarılı bir akademik yaşamı olmuştur. 45 yıllık hayatında ardında bıraktığı yığınla eser bu söylemimizi kanıtlar niteliktedir.

GÜNGÖR'ün akademik yaşamını talebelik ve üniversite hocalığı olarak ikiye ayırmamız yerinde olacaktır. GÜNGÖR gerek talebelik yıllarında azimli uğraşları ve gerekse de üniversitede çalıştığı, hoca olduğu dönemlerde yaptığı değerli araştırmalarıyla oldukça önemli çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Onun bu başarısında çevresinden aldığı birikimlerin rolü de şüphesiz çok büyüktür.

Erol GÜNGÖR, başarılı bir ilk-orta ve yüksek öğrenim geçirmiştir. GÜNGÖR, üniversite mezuniyeti akabinde akademik hayatına 1961 yılında Tecrübi Psikoloji Kürsüsüne asistan olmasıyla başlamıştır. Akabinde Hocası Mümtaz Turhan gözetiminde hazırladığı “Kelamı Yapılarda Estetik Organizasyonu” başlıklı teziyle doktor unvanı almıştır. GÜNGÖR buradan sonra 1966 yılında Amerika'daki Colorado Üniversitesi

Davranış Bilimleri Enstitüsü Başkanı Sosyal Psikolog Dr. Kenneth Hammond tarafından davet edilip, milletler arası bir toplulukça gerçekleştirilen bir çalışmaya dâhil ettirilmiştir. Burada Güngör'ün Fransızca ve İngilizceye hâkimiyeti ve tercümeleri büyük ilgi çekmiştir. Güngör buradan tekrar yurda döndüğünde (1968) İstanbul Edebiyat Fakültesi Tecrübi Psikoloji Kürsüsünde Sosyal Psikoloji alanında dersler okutmaya başlamıştır. Akabinde askerlik dönemi esnasında hazırladığı “Şahıslar Arası İhtilaflarda Lisanın Rolü” adlı tez çalışmasıyla 1970 ‘de sosyal psikoloji alanında doçent olmuştur. Bundan 8 yıl sonra hazırladığı “Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar” adlı teziyle de sosyal psikoloji profesörü unvanı almıştır. Güngör Profesör olmasından sonra Yüksek Öğrenim Kurulu'nun isteği üzerine, yüksek öğrenim kurumlarının yeniden yapılandığı ve yeni üniversitelerin kurulması aşamasında, YÖK Başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın, Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi Rektörlüğü teklifini çeşitli endişelerle kabul etmemiştir. Fakat Sayın Doğramacı'nın Konya Selçuk Üniversitesi rektörlüğü teklifini geri çevirse de ısrarlar neticesinde kabul ederek Konya'ya gitmiş ve kısa bir süre burada görevini ifa edebilmiştir (Özarlan, 2010: 20).

2.3. EROL GÜNGÖR'ÜN ESERLERİ

Erol Güngör, kendisine bahşedilen çok kısa bir ömre, pek çok kitap, tercüme eser, gazete ve dergi yazısı sığdırmıştır. Güngör milliyetçi muhafazakâr fikir camiasının önemli düşünürlerinden, ilim ve fikir adamlarından biri olarak halen okunan, fikirleri, yazdıkları tartışılan ve takip edilen biridir. Onun şahsı ve eserleri üzerine de pek çok çalışma yapılmıştır (Görgün, 2014).

Erol Güngör ilkyazın hayatına henüz lise yıllarında bir mahalli gazetede başlamıştır. Onun yazıları ile ilgili şunları söylediğini görüyoruz:

“İlkyazımı lisede öğrenci iken mahallî gazetede yazmışım. Konusunu tam hatırlamıyorum, ama bir fikir yazısı idi. İçinde bazı siyasî temalar da bulunduğu için takma adla vermiştim. Lisede hocalar okumuşlar, üslubumu ağır buldukları için beni (yazarı) yaşlı başlı biri zannetmişler. Bunun bende bir heyecan yarattığını hatırlamıyorum. Çünkü bir taşra gazetesiydi.”

Güngör'ün daha sonra İstanbul'da çeşitli gazete ve dergilere yazılar gönderdiğini bilinmektedir. Güngör'ün ilk yazıları T. Buğra ve E. Kırşehirlioğlu

isimleriyle yayınlanmıştır. Akabinde Diriliş, Türk Yurdu, Hisar, Türk Birliği Dergisi gibi dönemin önemli dergilerinde yazmaya başlamıştır. Güngör'ün, Tarık Buğra'nın yönetiminde çıkan ve hocası Mümtaz Turhan'ın da aralarında bulunduğu "Yol" mecmuasında da yazıları neşrolur. Sonraları ise kendi ismiyle yüksek bilgi birikimi, kültür ve fikir yüklü yazılar kaleme almaya başlamıştır. Güngör, yayınlanan bu yazılarıyla büyük ilgiye mazhar olmuştur. Daha sonraları yazılarını Töre, Türk Edebiyatı, Milli Eğitim ve Kültür, Düşünen Adam, Ülkücü Öğretmen, Klinik Sempozyum, Ticaret Odası Dergisi, Tecrübî Psikoloji Çalışmaları Dergisi, Milli Kültür, Yeni Düşünce, Türk Kültürü, Toprak, Çakıl, Yeni Hamle, Yeni Sözcü gibi dönemin önemli yayın organlarında yayımlatmıştır. Bunlardan Töre Dergisi adeta Erol Güngör'ün yazılarıyla döneminin eğitim yeri olmuştur (Özarlan, 2010: 26-28). Güngör'ün çalışmalarına, yazılarına bakıldığında Onun hüküm cümleleri değil, tahlil cümleleri kullandığını görürüz. Herhangi bir konuyu yargılamaktan ziyade anlamaya çalıştığı açıktır. Güngör yazılarında herhangi bir söylemi ne tamamen yere batırır ne de büsbütün yüceltir (Ersal, 2011).

Erol Güngör yaşamının ardında, telif, tercüme, makale, ders kitabı, gazete ve dergi yazıları gibi muhtelif konuların ele alınıp yazıldığı pek çok eser bırakmıştır. Eserlerinin pek çoğunda, bir sosyolog-sosyal psikologun gözünden, Türk toplumunun problemleri ele alınıp işlenirken diğer taraftan da batı toplumundaki önemli eserler çevirilerle yine Türk toplumuna kazandırılmıştır. Erol Güngör'ün özellikle dergi ve gazete yazıları yaşadığı dönemin Türkiye'sini gösteren birer tarihi belge gibidir.

Erol Güngör eserlerinde akademik çalışma alanı olan sosyo-psikolojik konulara yönelmiştir. Sosyolojik bağlamdaki pek konuyu ele almıştır. Bunlar ağırlıklı olarak, kültür, medeniyet, dil, din, tarih, milliyetçilik, aydınlar vb. gibi konulardır. Bu konularda hazırladığı telif ve tercüme eserlerinin yanında dergilerde yazdığı yazılarda da bir toplumu yakından ilgilendirecek hemen hemen her konuya değinmeye çalışmıştır. Bunlar dışında gazete yazıları, özellikle Ortadoğu Gazetesi'ndeki başyazıları da oldukça önemlidir. Güngör bu yazılarında dönemin toplumsal ve siyasal konularını açıklamış, yorumlamış ve konulara farklı bakış açıları getirmiştir. Bu konular çoğunlukla güncel siyasi meselelerle alakalıdır. Özellikle 1980'li yılların kargaşa ortamında bir ilim adamı hüviyetiyle kaleme aldığı yazıları dönemin tansiyonunu düşürecek niteliktedir.

Erol Güngör yazılarında ağırlıklı olarak milliyetçilik temasını işlemiştir. Amacı milliyetçiliğin siyaset alanında daha güçlü temsilini sağlamaktan ziyade milli kültür unsurlarının tahribatına dikkat çekmektir. Erol Güngör'n yaşıadığı dönem fikri açıdan sağı-sol ayrışmasının yoğun yaşandığı yıllardır. Bu dönemde milli kültür unsurları, din, dil, tarih gibi aslında uyuşmazlıkların olmaması gereken ortak değerler konularında, hiç de akli olmayan adeta bir kördğşnde tartışılmaktadır ve hatta bu bağlamda bir siyasal mücadelede verilmektedir. Bu önemli değerler sol cenah tarafından aşığılanmış, sağı cenahta da bir savunma mekanizması geliştirmiştir. Sağı cenahtaki bu müdafaa hali pek az istisnanın dışında Erol Güngör'e kadar ilmi bir oluşumdan uzak kalmıştır. Erol Güngör bu fikri tartışmada ilmi yaklaşımı tercih eder (Alkan, 2000, 158-159). Bütün çalışmalarının da bu minvalden çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Türk akademisindeki sosyoloji çalışmaları ve sosyal felsefenin gelişiminde önemli bir yeri olan Erol Güngör, yaptığı çalışmalarla bu alanların çok ötesinde etkiler meydana getirmiştir (Zorlu, 2018:323). Erol Güngör'n yaşamının ardında bıraktığı o çok kıymetli çalışmalar ise şunlardır.

2.3.1. Tezleri

1. Mezuniyet Tezi: Kültür Temaslarının Atittler zerindeki Tesirleri
2. Doktora Tezi: Kelami Sahada Estetik Yapı Organizasyonu
3. Doçentlik Tezi: şahıslararası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rolü
4. Profesörlük Takdim Tezi: Değerler Psikolojisi zerine Araştırmalar

2.3.2. Telif Eserleri

1-Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri

Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri adlı bu eser Erol Güngör'n ilk çalışmasıdır ve 1963 yılında yayınlanmıştır. Güngör eseri kaleme aldığında henüz 19 yaşındadır. Eser esasında Güngör'n 1957 Yılında İstanbul Milliyetçiler Derneği'nde verilmesi planlanan bir konferans için hazırlanmış bir metindir. Bu çalışma Güngör'n kaleme almasının ardından altı yıl sonra üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan E. Kırşehirlioğlu takma ismiyle yayınlanmıştır (Güngör, 2007).

Güngör bu eseri kendi ifadesi ile ülkemizdeki yabancı kültür egemenliğinin bir kısmını yani Hıristiyanlık düşüncesinin aşılması ve propagandası üzerine yapılmış bir araştırmanın ürünü ve hatta Türkiye’de bulunan Hıristiyan misyonerlerin çalışmalarının tarihçesine dair alınmış notlar, olarak nitelendirir. Güngör’e göre daha önce Türkiye’deki Hıristiyanlaştırma faaliyetleri çok az ele alınmış fakat önemli bir konudur. Bu konu zaman zaman çeşitli gazete ve dergilerde sadece din değiştirme meselesi olarak bazı yazılarla işlenmiştir. Lakin bu yazıların pek çoğu konuya bir kültür problemi olarak bakılması gereken yerde, İslamiyet ve Hıristiyanlık arasındaki gereksiz öğretileri kıyaslamaktan ibarettir (Güngör, 2007).

Güngör bu eseri, ilmi bir çalışma yapmaktan daha çok konuyla ilgili bir fikir vermek amacıyla hazırlamıştır. Keza eser Türkiye’deki misyonerlerin tarihçeleri ve faaliyetleri hakkında tarafsız geniş bilgiler vermektedir. Türkiye’deki misyonerlerin açmış oldukları okullar ve çeşitli kurumlarda gösterdikleri faaliyetleri ve neticelerini tarihi olmaktan ziyade toplumsal ve kültürel bir bakış açısıyla ele alıp sunmuştur. Eserde genel olarak misyonerlerin Hıristiyan dinini yaymaktan ziyade Hıristiyan kültürünü yaymaya çalışmalarının gaye edinildiği üzerinde durulmuştur (Güngör, 2007).

2-Türk Kültürü ve Milliyetçilik

Erol Güngör’ün yazmış olduğu ikinci kitap ilki ile arasında tam 12 yıl vardır. Güngör ilk eserinin ardından uzunca bir süre akademik çalışmalarıyla ilgilenmiştir. Güngör, altı bölümden oluşan bu önemli eserde adından da anlaşılacağı üzere milliyetçilik başta olmak üzere özellikle kültür, din, tarih, eğitim, aydınlar gibi önemli pek çok toplumsal ve siyasi konuya değinmiştir. Halkçılık, milli kültür, halk kültürü-münevver kültürü, din meselesi, eğitim meselesi konularının üzerinde bir sosyal bilimci hassasiyetiyle durup söz konusu kavramları açıklamış ve Türkiye bağlamında değerlendirmelerde bulunmuştur (Güngör, 1999a).

Güngör eseri merhum hocası Mümtaz Turhan’ın hatırasına ithaf etmiştir. Bu eserde özellikle milliyetçilik fikri üzerinde yeni bir teori ve siyasi program ortaya koymadığını Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan’ın başlattığı sosyal ilimlere dayalı milliyetçilik anlayışını işleme geleneğini devam ettirdiğini söylemiştir. Ayrıca onları bazı noktalarda eleştirerek konulara farklı bakış açıları getirmiştir. Milliyetçilik fikrini

bu bağlamda siyasi bir çizgiden ziyade bir kültür meselesi olarak ele alıp işlemiştir. Bu çalışma onun diğer eserlerinin arasında en çok baskı yapan eseridir (Güngör, 1999a).

3-İslam'ın Bugünkü Meseleleri

İslami meseleler hakkında ciddi konuları ele aldığı bu çalışmayı Güngör Hicret'in 15. Yüzyılına armağan etmiştir. Eser ilk yayınlandığında büyük bir ilgi görmüştür. Eserde, yakın dönem “İslami uyanış” hadiselerinin meydana getirdiği nedenleri, görünümünü ve karşılaştığı çeşitli sebepleri konu edinmektedir. Yeni Bir Dünya, Zihnin ve Hayatın Düzeni, Bocalamalar, Allah'ın İpine Sarılmak, Geçmişin ve Geleceğin Kurucuları, gibi başlıklarla ele alınan konular ilgili ayetlerle ve bilinen büyük şahsiyetlerin sözleriyle de bir bütünlük halinde verilmiştir (Güngör, 1981).

Güngör bu eserde, İslami uyanışın İslam dünyasında karşılaştığı problemlerin, siyasi ve iktisadi olmaktan öte kültürel bir mesele olduğunu savunur. Eserde İslam ülkelerinin incelenmesi ile birlikte ağırlıklı olarak konunun Türkiye'deki görünümü ele alınıp bir sosyal bilimci gözüyle değerlendirilmiştir. İslam ülkelerinin ve pek tabii Türkiye'nin de batılılaşma ve modernleşme tutkusuyla içine girdikleri problemler dile getirilmiştir (Güngör, 1981).

4-Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik

Eser Erol Güngör'ün 1973 ve 1982 Yılları arasında muhtelif dergilerde yayınlanmış olan 16 makalesinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Eser bir bütün halinde yazılmadığı için çeşitli kopuklukların olduğu düşünülse de genel olarak tarih-kültür ve milliyetçilik üzerine birbirini tamamlayan nitelikte bir çalışma ortaya çıkmıştır. Başlıklar konu bütünlüğünün sağlanması açısından üç bölüme ayrılıp oluşturulmuştur (Güngör, 1990).

Eserin “Tarih üzerine” başlıklı birinci bölümde, genel olarak tarih meseleleri hakkında, Türkiye'nin yakın tarihi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e tarihi meseleler sosyal bilimler bağlamında ele alınıp değerlendirilmiştir. Güngör burada tarih ilminin objektif bir bakışla araştırılmasının üzerinde durur. “Düşünce ve Kültür” başlıklı ikinci bölümde ise kültür, dil, eğitim, din, kadın, siyaset, ordu gibi muhtelif siyasi ve sosyal meselelere değinmiştir. “Yabancı Kültür – Milli Kültür” başlıklı son bölümde ise Cumhuriyet Dönemi kültür meseleleri, kültür politikaları, milliyetçiler ve özellikle Güngör'ün

şahsına ve fikirlerine çok değer verdiği, Dündar Taşer'in fikirleri ve hareketlerinin önemi üzerinde durmuştur (Güngör, 1990).

5-Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik

Kültür Değişme ve Milliyetçilik'te Erol Güngör'ün büyük ilgi çeken eserlerinden bir diğeridir. Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik eseri ile aynı istikamette yazılar bekleyen okuyucusu için böyle bir çalışma hazırlamıştır. Mesleki bilgileri ve metotları Türkiye'nin hali hazırdaki meselelerine uyarlayarak Türk aydınlarının dikkatine sunmak amacıyla bu eser ortaya çıkmıştır. Yazılar muhatabı oldukları aydınlardan çok genç nesil tarafından ilgiyle okunmuş, takip edilmiştir (Güngör, 1982).

Eserde kültür değişmesi, teknoloji, aydınlar meselesi, milli tarih meseleleri, milliyetçilik, örf ve adetler vb. gibi Güngör'ün diğer eserlerindeki gibi pek çok tarihi, sosyal mesele önemli açıklamalarla değerlendirilmiştir. Bununla birlikte eserin son kısmına doğru "Notlar ve Açıklamalar" kısmıyla okuyucuların faydalanması açısından oldukça önemli olan bahsedilen konularla ilgili farklı kaynak önerilerinde bulunulmuştur. Güngör bunlara ek olarak yine bu bölümde daha önceki bölümlerde verdiği bilgilerle ilgili ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur (Güngör, 1982).

6-İslam Tasavvufunun Meseleleri

Erol Güngör'ün daha önce kaleme aldığı İslamın Bugünkü Meseleleri adlı eserdeki tasavvuf konusunun eksikliğinin giderilmesi bağlamında yazdığı bir eserdir. Bu açıdan İslamın Bugünkü Meseleleri adlı eserin bir tamamlayıcısı olarak da düşünülebilir. Keza bu eserde yaşadığımız çağdaki İslami meseleler ele alınırken tasavvuf meselesi eksik kalmıştır. Erol Güngör bu eksikliği İslam Tasavvufunun Meseleleri adlı eserde gidermiştir. Güngör bu eserin hazırlanmasında gerek literatür taraması ve gerekse de şahsi araştırmalarla edindiği bilgi ve birikimi yine bir sosyal bilimci gözüyle aktarmıştır (Güngör, 2008).

Güngör eserde, tasavvuf hakkında bilgi vermekten ziyade genel olarak tasavvufu ilgili bazı tartışma konularındaki suallere yanıt aramış ve Türkiye'deki tasavvufi meseleleri ele alınmıştır. Yani eserde tasavvufun meseleleri üzerinde durulmuş, tartışılmıştır. Doğuda ve batıda tasavvufun meseleleri tarihi ve sosyolojik olarak değerlendirilmiş ve günümüz tasavvufi tartışmalara değinilmiştir. Eserin son

kısmına doğru G6ng6r, Notlar ve Açıklamalar kısmı vermiş ve burada eser içerisinde verdiği bilgilere ek olarak ayrıntılı açıklamalar ve notlar aktarmıştır. Yine konuyla ilgili okuyucuya faydalı olacak başka kaynak 6nerilerinde bulunmuştur. Eserin Ekler başlıklı son kısmında da Eflatun, Plotinus, Bazeyid Bistami, Gazali, İbn-i Farid gibi d6ř6n6rlerin g6r6şlerine yer vererek, daha 6nceki yaptığı açıklamaları bu 6rneklerle de pekiştirecek bilgilere değinmiştir (G6ng6r, 2008).

7-Tarihte T6rkler

Erol G6ng6r'6n sağlığında yazdığı fakat 6mr6 vefa etmediği için 6l6m6n6n ardından ancak beş yıl sonra yayınlanabilen bu eser T6rk tarihinin ana hatlarının bir sosyal bilimci g6z6yle yeniden aktarılmasıdır. Eser yeni bir tarih tezi ortaya atma iddiasında ve gayesinde değildir. G6ng6r eserde T6rk tarihi ile ilgili tarihçilerin ittifak ettiği konuları kendi bakış açısıyla sunmuştur (G6ng6r, 1990).

G6ng6r eserde T6rklerin tarihini bir b6t6n olarak ele almıştır. 6 b6l6m olarak sınıflandırma yaptığı tarihte birinci b6l6mde “İslamiyet 6ncesi T6rkleri” anlatmıştır. Burada T6rklerin kurdukları ilk devletleri, devlet d6zenleri, toplumsal yapıları ve edebi 6r6nleri hakkında bilgiler vermiştir. İkinci b6l6mde ise “İslamiyet ve T6rkler” başlığı ile T6rklerin İslamiyet'i kabulleri ve ilk M6sl6man T6rk devletleri hakkında bilgiler verilmiştir. Burada da yine İslamiyet'i kabul eden T6rk toplumunun toplumsal yapısındaki değişimler, devlet işleri, ordu, dil, k6lt6r, edebiyat, sanat ve din hayatları hakkında da geniş bilgiler vermiştir. Eserin son kısmında ise “Osmanlı Devleti” hakkında 6nemli tarihi bilgiler verilmiştir. G6ng6r eserin yazım aşamasında ani vefatı dolayısıyla eseri tamamlanamadığı için Osmanlı D6nemi sadece bir siyasi tarih olarak not edilmiş, maddi ve manevi m6esseseler hakkındaki bilgiler eksik kalmıştır (G6ng6r, 1990).

Eser bir tarih kitabı niyetiyle yazılmamış olsa da bir tarih kitabı kadar 6nemli nitelikte bilgiler içerir. Okuyucu eseri, G6ng6r ile bir tarih sohbetini yapıyor havasında samimi ve akıcı bir 6slupla okur. G6ng6r T6rk tarihinin b6t6n d6nemlerini b6y6k ilgi ve heyecanla anlatır. Bu alışma T6rklerin devlet ve millet anlayışını sosyolojik olarak veren 6nemli eserlerden biridir (G6ng6r, 1990).

8-Sosyal Meseleler ve Aydınlar

Eser Erol Güngör'ün vefatının 10. Yılı münasebetiyle daha evvel yazdığı Yol, Yeni Sözcü, Türk Edebiyatı, Hisar, Töre gibi muhtelif dergilerde yayınlanmış olan yazılarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Eserde ağırlıklı olarak toplumsal meseleler, milli kültür konuları, tarih, edebiyat, siyaset ve aydınlarla ilgi pek çok yazı ve Erol Güngör ile yapılmış mülakatlar bulunmaktadır. Yirmi beş makale ve dokuz mülakat, sohbetten oluşan eser, ilgili yazılardan oluşturulan dört bölüm halinde sunulmuştur (Güngör, 1993).

Milli Kültür Meselelerimiz başlıklı ilk bölümde, kültür meseleleri ve onu ilgilendiren politika, iktisat, tarih, din vb. gibi konularla ilgili yazılmış yazılara yer verilmiştir. Edebiyata Bakış adlı ikinci bölümde ise Türk ve Dünya edebiyatındaki pek çok mesele üzerine bazı değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Üçüncü yani Meselelerimiz ve Aydınlar bölümünde ise yine Türkiye ve dünya ile ilgili dönemin önemli konuları ve aydın eleştirisi üzerinde durulmuş ve bu bağlamlardaki pek çok mesele özgün bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Eserin son bölümünde de Güngör'ün bu konularla ilgili görüşlerini beyan ettiği sohbetler ve mülakatlara yer verilmiştir. Eser genel olarak Güngör'ün fikri gelişimini takip etme imkânı sunarak, onun şahsi düşüncelerini anlamada da önemli bilgiler barındırmaktadır (Güngör, 1993).

9-Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar (Aynı eser Değerler Psikolojisi ismiyle de yayınlanmıştır.)

Erol Güngör'ün en önemli akademik mahsulü, dört yıl süren bir çalışmanın ürünü, profesörlük tezinin yayınlaştırılmış halidir. Psikoloji alanında teorik ve tecrübî bilgileri içeren bu çalışma iki bölüm halinde yazılmıştır. İlk bölümde, Ahlaki değerlerle ilgili başka kişilerin ilgili görüşleri ve teorilerle geniş bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise Güngör'ün değerler psikolojisi üzerine teorik ve tecrübî yönleri ele aldığı kendi araştırması işlenmiştir. Değerleri ele aldığı çalışmada Güngör özellikle ahlaki değerler üzerinde durmuştur (Güngör, 1998a).

10-Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak

Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak adlı eser Güngör'ün 1973-1974 yıllarında yazmış olduğu fakat yayımlanmadığı iki çalışmasının birleştirilerek kitaplaştırılmış halidir (Güngör, 2008).

11-Kelami Sahada Estetik ve Yapı Organizasyonu

Erol Güngör'ün Tecrübî Psikoloji alanında yaptığı doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir. Akademik bir çalışmanın ürünü olduğu için diğer eserlerinden biraz farklı bir muhtevaya sahiptir. Eser giriş ile birlikte Kelami Malzemelerde Estetik Yapı Organizasyonu, Mizah Sitüasyonlarında Yapı Organizasyonu, Hikâye ve Romanda Yapı Organizasyonu, İzah Denemeleri, Umumi Hülasa ve Neticeler Başlıklarıyla ilgili konular ayrıntılı bir şekilde verilmiştir (Güngör, 1999b).

Eser küçük hacmine rağmen edebiyattaki estetik yapının yapısı hakkında önemli bilgiler veren, ilgili alan açısından oldukça değerli bir eserdir. Mizah, hikâye, roman gibi edebiyatın önemli ürünleri olan çalışmalarla ilgili yaptığı alan araştırması okuyucuya farklı bir perspektif getirmiş olması açısından da önemlidir (Güngör, 1999b).

12-Şahıslar Arası İhtilaflarda Lisanın Rolü

Erol Güngör'ün doçentlik tezi olarak 1970 yılında yazdığı bu çalışma ilkin fakültenin ilgili bölümünün yayın organında hülasa yayınlanmıştır. Akabinde 1998 yılında Ötüken Neşriyat tarafından bir kitap haline getirilerek basılmıştır. Eser akademik bir çalışma olmasına rağmen toplumsal yapıdaki sorunlara dair önemli çözüm yolları sunar. Kitabın giriş kısmında, psikoloji alanının yenice önem vermeye başladığı ihtilaf meseleleri hakkında teoriler verilir. Eserin asıl kısmını oluşturan ikinci bölümünde ise söz konusu teorilerdeki öznel ve nesnel kavramların bir ihtilafın oluşmasında ve gelişmesindeki etkileri üzerinde durulur. Eserin son kısmında ise Güngör'ün konuyla ilgili yaptığı alan araştırması verilmiştir (Güngör, 1998b).

2.3.3. Tercüme Eserler

- 1) *Türkiye'de Psikoloji (Fred McKinney), (Doğan Cüceloğlu İle)*
- 2) *Sosyal Psikoloji- Nazariye ve Problemler (David Krech ve Richard S. Crutchfield)*
- 3) *Yirminci Asrın Manası (E. Kenneth Boulding)*
- 4) *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri (W. Whitman Rostow)*
- 5) *Sanayileşmenin Kültür Temelleri (John U. Neften)*
- 6) *Sınıf Mücadelesi (Raymond)*

- 7) *Batı Düşüncesinde Büyük Değişme (Paul Hazard)*
- 8) *Dünyayı Değiştiren Kitaplar (Robert B. Downs)*

2.3.4. Ders Kitapları

- 1) *Ahlâk (Dersleri) Orta I, (Emin Işık, Yaşar Erol ve Ahmet Tekin ile birlikte)*
- 2) *Ahlâk (Dersleri) Orta II, (Emin Işık, Yaşar Erol ve Ahmet Tekin ile birlikte)*
- 3) *Ahlâk (Dersleri) Orta III, (Emin Işık, Yaşar Erol ve Ahmet Tekin ile birlikte)*
- 4) *Ahlâk Lise I, (Emin Işık ile birlikte)*
- 5) *Ahlâk Lise II, (Emin Işık ile birlikte)*
- 6) *Ahlâk Lise III, (Emin Işık ile birlikte)*
- 7) *Psikoloji -Lise II, (Sabri Özbaydar ve Belma Özbaydar ile)*
- 8) *Psikoloji -Lise III, (Sabri Özbaydar ve Ayhan Songar ile)*
- 9) *“Interpersonal Conflict Reduction: The Effects of Language and Meaning”, (Carl E. Kuhlman ve Monroe J. Miller ile birlikte) Human Judgement and Social Interaction, Amerika Birleşik Devletleri, 1973, s. 229–237*
- 10) *“Kültürde Eski ve Yeni”. İstanbul. Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1974. (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübî Psikoloji Çalışmaları, XI (1974)'den ayırtım.)*
- 11) *“Denotative and Connotative Meaning Interpersonal Conflict”, Leadership and Management Appraisal, London, 1974, s. 361–374.*

2.3.5. Makaleleri ve Ayrı Basımları

- 1) *“Kültür Temaslarının Atitütler Üzerindeki Tesirleri”, Tecrübî Psikoloji Çalışmaları, III (1961) 21–32.*
- 2) *“Kelâmî (Verbal) Yapılarda Estetik Organizasyon”, İstanbul. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1966. (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübî Psikoloji Çalışmaları, IV (1966) 9–40'dan ayırtım.)*
- 3) *“Şahıslar Arası İhtilaflar ve Sübjektif Mânâ Sistemleri -The Role of Differential Connotations in Interpersonal Conflict” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübî Psikoloji Çalışmaları, VII (1968) 25–50.*

2.3.6. Yazılarının Yayınlandığı Gazete ve Dergiler

- 1) *Türk Edebiyatı* (1972-1987) -28 Yazı
- 2) *Töre* (1971-1980) - 39 Yazı
- 3) *Yol* (1966- ...) 32 Yazı
- 4) *Yeni Sözcü* (1981- ....) 12 Yazı
- 5) *Hamle* (1983) 3 Yazı
- 6) *Millet* (1982) 8 yazı
- 7) *Türk Yurdu* (1959) 2 Yazı
- 8) *Düşünen Adam* (1964) 4 Yazı
- 9) *Milli Eğitim ve Kültür* (1979-1982) 2 Yazı
- 10) *Hisar* (1964-1971) 5 Yazı
- 11) *Yeni Düşünce* (1981) 7 Yazı
- 12) *Diriliş* (1969-1971) 7 Yazı
- 13) *Ayrıntılı Haber* (1979) 83 Yazı
- 14) *Toprak* (1955-1957) 3 Yazı
- 15) *Yeni İstanbul* (1979) 103 Yazı
- 16) *Ortadoğu* (1974-1977) 848 Yazı

Erol Güngör, çalışmalarında, sürekli başkalarının söylediklerini tercüme ederek veya değiştirerek tekrarlayan bir aydın değildir. Ayrıca o çalışmalarında yalnızca problemleri göstermekle yetinmez çözüm yolları da öne sürer. Vayni Güngör'ün bu uğraşlarıyla ilgili şunları söylüyor: “O, sanki sadece okumak, düşünmek ve yazmak için dünyaya gelmişti. Uyku haricindeki zamanını okumak, yazmak ve düşünmek biçiminde üçe ayırmıştı” (Vayni, 2014: 23-24).

Erol Güngör'ün mütefekkir niteliği akademik vasıflarının önüne geçmiştir. O kurduğu kürsüde verdiği dersler, yetiştirdiği öğrencilerden ziyade eserleri ve fikri mücadelesiyle toplum içinde sevilen, seçkin bir insan olmuştur (Ersal, 2011: 198). Güngör'ün eserlerinin ikna edici yönünün oluşunun nedenlerinin ilki, ele almış olduğu konuları bir metot dâhilinde öncelikle, insanı ve fikri anlamak, bunları önceliklerle ve yahut başka fikirlerle mukayese etmek ve sonrasında da tahlil ve terkip ederek açık ve de güvenilir bir yol izlemesidir. Güngör'ün mensubu olduğu fikir camiasını mensuplarını dahi eleştirmesi bu inandırıcılığını destekler (Güngör, 1996: 306).

2.4. EROL GÜNGÖR'E DÖNEMİN AYDINLARININ BAKIŞI

Erol Güngör, hiç şüphesiz Türk milletinin 20. Yy. da yetiştirdiği çok önemli ilim ve fikir adamlarından birisidir. O felsefi akımlardan, Türk milletinin tarihi meselelerine kadar sosyal bilimlerin pek çok alanında geniş bir bilgi dağarcığında çalışmalar yapmış, büyük bir kültür birikimine sahip seçkin şahsiyetlerden biri olmuştur (Vayni, 2014: 23). Yaptığı çalışmalarla yaşadığı dönemde hem mensubu olduğu camianın içinde hem de akademik hayatta ve dışarıda pek kişiye örnek olmayı başarmıştır.

Güngör'ün doğup büyüdüğü dönem Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve toplumunun yeni bir oluşuma girdiği ve çeşitli tartışmalara yeni konuların eklendiği bir döneme tekabül eder. Özellikle 1970'ler, Türk düşünce hayatında yeni fikirlerin, yeni bakış açılarının ve yeni farklı tartışmaların yoğun bir şekilde yaşandığı yıllardır. Bu yıllar aynı zamanda soğuk savaş döneminin gerçekleştiği yıllardır. Bir taraftan entelektüel arayışlar olsa da diğer taraftan ideolojik ve politik literatürün büyük bir hızla tercüme edilerek siyasal unsurların emrine sunulduğu bir dönemdir. Yaşanılan bu durumun Türkiye pratiğine indirgenmesi ise imkânsız görülmüştür keza daima tercümelere mahkûm, fikir hayatına yapılacak bir katkıdan çok politik çatışmaları besleyen bir ortam yaratmıştır. Diğer taraftan ise gelenekleriyle bağ kurmaya uğraşan, millilik ve modern yerlilik gibi ihtiyaçlar doğrultusunda köprüler kurmaya çalışan bir çaba da meydana gelmiştir. Bu çabayı, uğraşı verenler arasında Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinde üç tarzı siyasete kadar giden milliyetçi çizginin mensupları çok önemlidir. Milliyetçilik son iki yüz yılda her türlü engellemeye, saldırıya, eleştiriye rağmen bu yüzyıla damga vurmuş en önemli fikirdir. Bizde de bu fikrin önemli entelektüelleri vardır ve Erol Güngör bu isimlerin en önemlilerindedir. Erol Güngör Türkiye'deki milliyetçi fikir sisteminin en önemli halkalarından birini oluşturmuştur (Ayhan, 2010: 4). Çalışmalarıyla Türk milliyetçiliği fikir sistemine de önemli değerler ve bakış açıları katmıştır. Bu bağlamda onun milliyetçi camiada da saygın bir yeri vardır.

Güngör, yaşadığı çağın ve mensubu olduğu camianın mesuliyet duygusuna sahip bir mütefekkeri ve münevveridir. O, kütüphanesine hapsolarak soyut kavramlara takılan, gereksiz meselelerle uğraşan ve sosyal hayattan, cemiyetten uzak yaşam süren

bir ilim adam olmamıştır. Bunların tersine, kendisine bahşedilen kısa ömrünü, kendi alanındaki bilgi birikimini, tecrübesini, Türk toplumunun muhatap olduğu meseleler için kullanan, onlar için kafa yoran, uğraş veren ve çözüm yolları üreten bir ilim adamı olarak geçirmiştir (Özarslan, 2006: 297).

Ayvazoğlu'nun da ifade ettiği üzerine, Erol Güngör, “*Üniversite dışına çıkarak sokaktaki adamlar ve kahvedeki entelektüelle iç içe yaşamayı seven, bu yolla toplumun kulcal damarlarına kadar yayılan yeni fikirleri, yeni eğilimleri ve yeni heyecanları asıl kaynağında yakalayabileceğini bilen bir kişidir*” (Ayvazoğlu, 1996: 124).

Güngör'ün yaşadığı dönemde özellikle akademik camianın dışında da çok sevilen ve saygı görülen bir kişi olmasının önünde Ayvazoğlu'nun bu söyleminin yeri vardır. Keza Güngör akademide, üniversite binasına hapsedilmiş, sosyal hayatla bağları çok zayıf, sosyal konularla ilgilenmeyen, toplumun sorumlularına duyarsız, çağının problemlerine kayıtsız bir ilim adamı olmamıştır. Bunun aksine akademinin dışına çıkarak halkla birlikte, halkın yanında, halkın sorunlarıyla ilgilenen bir ilim adamı olmayı yeğlemiştir. Güngör'ün bu tutumuyla ilgili Çetin şunları söylüyor:

(...) Erol Güngör Türk milletinin değerlerine bağlı, aynı zamanda çağının farkında ve şuurunda bir ferdiydi. Bu itibarla O, milletimizin sadra şifa gördüğü ve yetişmesini beklediği münevver tipidir. Hocanın tefekkür dünyasının kökleri çok geniş bir sahaya yayılmıştır. Türk milli kültürünün modern çağda düştüğü meseleleri kendi gelişim ve değişim yönleriyle tarihi arka planlarıyla ele almıştır. Aynı zamanda modern dünyanın anlayışlarıyla kendi değerlerimizi mukayese etmiş ve zamanımıza uyarlama mevzularında ciddi bir imal-i tefekkür eylemiştir. Doğu ile batı arasında muallâkta kalan bir millete ne idüğünü, ne hale geldiğini ve ne olabileceğini anlatmaya çalışmıştır. Türk milletinin tarih defterine düştüğü kültür notlarını bugünkü durumla karşılaştırarak meselelere atıfta bulunmuştur. O, kökü mazide olan atıydı dense sezadır. Onun mazideki kökleri anlama usulüne ve tefekkürünü değerlendirmek bu köklerle doğru ilişkinin de istikametini gösterecektir. Bu istikameti ortaya koyan şeylerin başında onun ilim metodu gelir. Erol Güngör, zihinleri karıştıran sosyal olayların sosyal ilim metoduyla tahlilini yapan bir ilim adamı ve münevverdi. Güngör, günü birlik heyecanları işleyen, kalem kavgalarıyla uğraşan bir münevver olmadı. (...) Türk milli kültürü kurmanın gereği ve bunun yolları üzerinde kültür meselelerindeki derin tecessüsü, hocanın tefekkür dünyasının önemli meselelerindedir. Türkiye’de yıkıcı akımlara karşı milli bünyeyi kuvvetlendirici tedbirler üzerinde çalışmayı mefkûre haline getirmişti(...) (Çetin, 2016: 78-79).

Erol Güngör'ün çağının içinde nasıl bir aydın olduğunu anlatan en iyi söz Çetin'in de ifade ettiği üzere “ Kökü mazide olan ati” sözü olsa gerek. Keza Güngör pek çok çağdaşı aydının aksine modern değerleri amansızca sahiplenip mazisine, geleneklerine, kültürüne sırtını dönen bir aydın olmamıştır.

Servet Kabaklı bu bağlam da Güngör'ün nasıl bir aydın olduğunu şu sözleriyle ifade ediyor:

Erol Güngör hocamız ilim adamlığıyla, insanlığıyla etrafına güven aşıl原因, az ve öz konuşan, konuştuğunda sohbetini dinleten, yazdığında okunan bir tevazu abidesiydi. O, “ yumurtadan çıkıp kabuğunu beğenmeyenlerin”, halka rağmen halkçılık yapmaya kalkınların, ahlak fukarası olmalarına rağmen etikçilik taslayanların, fikir ve ilim namusundan yoksun olmalarına rağmen aydın geçinenlerin aksine, milli ve manevi değerlerimizi çağdaş ölçülerle kucaklayan, kendisini baş tacı ettiği milletin hizmetine adayan, fikir namusuna sahip gerçek bir ilim adamıydı, katıksız bir aydıandı. Sadece öğrencilerinin kendisinden yaşça küçük olanların değil, hocalarının, yaşça büyük olan dostlarının da hürmetini kazanmış bir dava adamıydı (Kabaklı, 2007).

Erol Güngör'ün en önemli özelliklerinden birisi şüphesiz bir ilim adamı olarak ilimle fikri buluşturması olmuştur. Keza genellikle akademisyenler daha önceden kitaplarda yazılanları, özellikle batılı kaynakları Türkçeye çevirmek suretiyle öğrencilere aktarmaktadırlar. Akademiye yapılan bilimsel çalışmaların pek çoğu bu suretle yapılmaktadır. Erol Güngör bu bağlama pek çok akademi mensubundan ayrılır. Güngör bir taraftan hem batı dünyasını oldukça iyi idrak etmiş, nüfuz edebilmiş diğer taraftan da Türk kültürünü bütün yönleriyle çok iyi hazmedebilmiştir. Bu iki donanımlı tarafıyla kendi alanına yönelmesi ve çalışmalar üretmesi oldukça kıymetlidir. O meselelere bu iki tarafın birikimiyle yönelip, problemleri açığa çıkarıp onlara çözüm yolları getirmektedir. Esasen asıl bilimsel çalışma da budur. Kitaplarda yazanı talebelerine aktarmaktan öte toplumsal sorunlarla yüzleşip tahlil edip sorunları çözme yoluna çalışmalar yapmak. Erol Güngör bu bağlamda “bu milletin meseleleri nelerdir, bu meseleler nasıl çözülebilir?” sorularının çözümüne yönelmiştir. Eserlerinin bir kısmında özellikle makalelerinde bu hususla meşgul olduğunu görürüz (Görgün, 2014). Esasen yaptığı çalışmalarda bu minvalde söz konusu olan sorunun birer cevabını teşkil etmektedir.

Erol Güngör gerek çalışmaları ve gerekse şahsiyetiyle akademik alanda, mensubu olduğu fikir camiasında ve gerekse de fikriyatına çok zıt düşünen kimseler

tarafından da büyük ilgiyle takip edilmiştir. Onun akademik duruşu, batı sosyal bilimlerine açıklığı, hâkimiyeti başka çevreler tarafından da takdir edilmiştir (Bora-Can, 2009: 163).

2.5. EROL GÜNGÖR'ÜN FİKİRLERİ

Erol Güngör Türkiye'nin yüksek tansiyonlu olduğu dönemlerde sosyal ilimlerin usullerini kullanarak Türkiye'nin sancıyan yanlarına teşhis koymaya yönelik fikirler geliştirmiştir. Fikirlerinin siyasi anlamda bir tarafı olduğu aşikârdır fakat o ilmi birikimini siyasi kariyere basamak yapmaya tenezzül etmeyecektir. Bununla birlikte fikirlerini parti neşriyatı sayılabilecek yayın organlarında kaleme almaktan da çekinmez (Alkan, 2000: 159). Güngör'ün fikirleriyle, mevcut düşüncelere ve dönemin tartışmalarına farklı bir kapı aralayarak yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu başlık altında Güngör'ün düşüncelerini ve üzerinde çalışmalar yürüttüğü konuların başlıcalarını ele alıp kısa bir açıklama yapacağız.

2.5.1. Erol Güngör'de Tarih Meselesi

Erol Güngör'de tarih, coğrafya, millet anlayışı dönemlerle ayırılmış değildir. Yani Onun tarih anlayışı Türk tarihini bir bütün olarak ele alır. Keza Tarihte Türkler adlı eserinde, Türk denildiğinde Türkiye'de yaşam süren ve bununla birlikte dili Türkçe olup Türkiye sınırları dışında yaşayan milyonlarca insanın bulunduğunu, bu bağlamda Türklerin bu coğrafyaya gelmeden önce bir tarihlerinin olduğunu, Türklerin tarihleri boyunca çeşitli ülkelere yayıldıklarını ve oralarda farklı devletler kurduklarını, söyler. Bu büyük tarih perspektifiyle Güngör tarihe bir süreç yaklaşımı olarak bakar ve bu tecrübenin öneminin kavranılarak geleceğe yönelmemizin üzerinde durur.

Erol Güngör'ün tarih meselesinde üzerinde önemle durduğu hususlardan en önemlisi milli tarih şuuru meselesidir. Erol Güngör'ün düşüncesinde tarih bir şuur kazanmak açısından çok önemlidir. Milli benliğin geleceğe yürümesi için bu şuur gereklidir. Milli devletler hep milli tarih şuuru üzerine kurulmuştur. Milli tarih şuuru, bir milletin insanları milli benliğe sahip kişiler haline getirecek, ortak tarih şuuruna sahip olan kişiler ortak bir çalışma kuvvetli bir geleceğe gidebilecekleri fikrini kuvvetlendirecektir. Bunun için Gönğör'e göre tarih şuuru elzemdir.

Güngör'e göre tarihin en önemli rolü bir hafıza fonksiyonu taşımasıdır. İnsan şahsi hayatı için bu hafızanın ne denli önemli olduğunu görür. Millet olarak yaşanan hayatın temel dinamikleri olan kültürel değerler milletimizin mazisi içinde meydana gelmiş unsurlardır. Bunlar yalnızca bir tarih dâhilinde yani eskiye dayandırıldığı müddetçe temelleri sağlamdır. Yani Güngör'ün tarih anlayışında tarihin fonksiyonu hafıza kavramı ile belirir ve millet yaşamının kendisinde oluştuğu zemin temsil eder.

Güngör çalışmalarında tarihe yönelme nedenlerini şu şekilde ifade eder; geçmişte özlenen şeyler bugünkü yaşamımızdan mahrum kaldığımız değerlerdir. Geçmişin hangi devrinde o değerler en yüksek derecede ise biz o döneme hasret çekeriz. Mutluluğu tarihte arayanların dayanmış olduğu pek kıymetli bir temel söz konusudur. Bunlar tarihimizin büyüklüğü ve zenginliğidir. Güngör'e göre büyük bir tarih aynı zamanda büyük bir millet demektir.

Güngör'ün tarih anlayışı üzerine düşüncelerini benimsediği kişilerin en önemlisi, eserlerinde sıkça yer verdiği ve hep büyük bir kıymetle andığı, “*Bizim milletimizin dün yaşadığı gerçeği, bugün de gördüğü büyük rüyayı temsil ediyordu.*” (Güngör, 1999a: 120) dediği Dündar Taşer'dir. Güngör, Dündar Taşer'in, Türk tarihini, özellikle Osmanlı'yı yücelten görüşlerini oldukça benimsemiş ve eserlerinde bu düşüncelerinden bahsetmiştir (Yıldız-Çelik, 2012: 285).

2.5.2. Erol Güngör'de Kültür Meselesi

Erol Güngör'ün üzerinde durduğu en önemli konular bir tanesi de kültür meselesidir. Hemen hemen bütün eserlerinde kültür unsurunu işlemiştir. Güngör'ün kültür anlayışının temelinde, milletin maddi ve manevi değerleri, inançları ve normları vardır. Kültürü bir milletin en önemli varlığı olarak gören Güngör eserlerinde özellikle milli kültür meselesi üzerinde durmuştur.

Güngör'e göre kültür, bir topluluğunun ihtiyaçlarını gidermek için benimsemiş olduğu yaşam tarzı, maddi ve manevi bütün unsurları teşkil etmektedir (Güngör, 1999a: 68). Güngör'e göre kültür bir milletin öz malıdır, değişmesi değil gelişmesi söz konusu olabilir. Kültür bir usulle yapılmayan ve taklitle diğer milletlerden alnamayan unsurlardır. Bu bağlamda kültür dediğimiz değer dili, sanatı, edebiyatı da içine alır. Bununla birlikte kültür hususunun içine bir milletin ananeleri, örfleri, iş ve davranışları,

sözlü ve yazılı eserleri, musikisi, dini, ahlakı, bedî ve iktisadi unsurları da dâhil edilmelidir (Güngör, 1997: 12). Görüldüğü gibi Güngör'ün kültür anlayışında maddi ve manevi unsurlar bir bütün olarak yer almaktadır.

Güngör Türkiye'deki pek çok toplumsal ve siyasal sorunun kültürel yozlaşma kaynaklı olduğu düşüncesindedir. Türkiye'deki değişimlerin başarısızlıklarının başlıca nedenlerinden birini de yabancı kültürün zorla dayatılması olduğunu düşünür. Türk aydınlarının geleneksel kültüre cephe alması, halktan kopmasına, mecburi kültür değişimleri de ters neticelere yol açmıştır (Güngör, 1999a: 35).

Güngör, milli kültür ve yabancı kültür diye birbirlerinden tamamıyla ayrılan, bir birlerinden bağımsız bir şekilde oluşan kültür oluşumlarından bahsetmenin doğru olmadığını söyler. Keza hiçbir kültür ve özellikle Türk kültürü başka toplumların kültürleriyle temastan ve onların etkileriyle değişmekten kendini alıkoymuş değildir. Fakat buna rağmen Güngör'e göre yine de her kültürü, hususi vasıfları sebebiyle bir bütün olarak görmeliyiz (Güngör, 1990: 164).

Güngör'de kültür, bir kavram ve teoridir somut hali ise onu taşıyan insandır. Bu bağlamda kültür kıyaslamalarında insan hakkındaki değerlendirmeler oldukça önemlidir. Keza iki kültürün karşılaştırılması esasında iki insanın karşılaştırılmasıdır. (Güngör, 1990: 170) Çünkü kültürler kendi bireylerini inşa ederler. Güngör bütün toplumlar için, toplumsal hayatın devamlılığının, toplumun kültürel değerlerinin gelecek nesillere aktarılmasıyla mümkün olacağı düşündüğü için kültür meselesinin önemini ısrarla vurgular.

Güngör'ün eserlerinde kültür unsurunun hayli çok işlenmiş olması bir akademik uğraştan ziyade toplumsal sorumluluğun bilincinde olmasından kaynaklanır. Kültürü, bir milletin tarih boyunca kendi problemlerini aşarken geliştirmiş olduğu çözüm yollarının tamamı, olarak tarif eden Güngör'ün milli kültüre yönelmesi de folklorik bir ilgiden ziyade karşı karşıya kalmış olduğumuz problemlerin tespitinde ve çözüm noktasında kültür unsurunu bir nirengi noktası olarak görmesidir (Şahin, 2007: 5).

2.5.3. Erol Güngör'de Din Meselesi

Güngör dinin insan ve toplumsal yaşam için bir gereklilik olduğunu ve dinin ilahi kaynaklı olduğunu reddedenlerin dahi bu gerçeği kabul ettikleri görüşündedir. Güngör'e göre insanın olduğu her yerde din de muhakkak olacaktır (Güngör, 1993: 479-480). Keza Güngör eserlerinde dinin toplumsal hayatın birlik ve bütünlüğü için önemini sık sık vurgulamıştır. Eserlerinde din ile ilgili yaptığı asıl vurgunun ise dini eğitim hususunda olduğunu görürüz.

Güngör'e göre Müslümanlar fikir meselelerini artık iman meselesi olarak görmekten vazgeçmelidir ve bir düşüncenin doğru olmasına ölçüt olarak imanı gstermemelidirler. Bu tutum onların imanlarını terk etmeleri anlamına gelmez elbet. Lakin fikre iman ölçüsü hâkim olduğunda kimlerin haklı kimlerin haksız olduğunu anlamak olanaksızdır. İman ana muhtevasıyla herkesi birbirine bağlamakla beraber tartışma konusu yapıldığı zaman ufak ayrıntılar bile insanları birbirlerine ağır suçlamalar yönetmesine yol açabilir. Bundan dolayı iman konusu olan her şey ister kabul ister red edilsin tartışılmamalıdır (Güngör, 1993: 470). Güngör diğer taraftan din ile ilgili pek çok meselenin siyasi ve iktisadi problemden ziyade bir kültür meselesi olarak karşımıza çıktığını belirtir. Güngör dinin inanç kısmından ziyade toplumsal ve kültürel yönü üzerinde durur.

Güngör İslam'a dayalı yeni bir medeniyet inşa etmenin gerekliliği üzerinde durarak bunu yapacak olanlarında siyasetçilerin değil entelektüellerin olacağını söyler. Güngör'e göre İslamiyet dini, sosyal ve siyasal alanlar arasında bir ayırım getirmemektedir. Bu bağlamda laiklik de İslam için yalnızca inanç ve vicdan özgürlüğü ısından anlamlıdır. Din toplumsal hayattan ayrılamaz ve devletin din hususundaki müdahaleleri kabul edilemez, görüşündedir. Güngör bununla birlikte mmetilik anlayışını da romantik bir hayal olarak görmekte ve milli farklılıkların dikkate alınmadığı bir İslam ideolojisinin, İslam dininin kendisinden ziyade siyasal gdlenmelerden hareket ettiğini düşünmektedir (Yıldız, 2017: 64). Bu bağlamda dinin siyasal söylemlere, çekişmelere dâhil edilmesini, onun kutsallığına zarar verildiği düşüncesi dolayısıyla eleştirmektedir.

2.5.4. Erol Güngör'de Devlet Meselesi

Güngör'e göre devlet, bir milletin siyasi birlik ve organizasyon kurmasıdır. Bu minvalde milli devlet dediğimiz olgu, milli değerler, milli kültür üzerine kurulması dolayısıyla gerek içeride ve gerekse de dışarıya karşı bir birlik halidir. Devlet, vatandaşlarına bir birlik sağladığı gibi dışmanlarına karşı da bölünmez bir g gösterir (Güngör, 2008: 170).

Erol Güngör'n düşüncesinde devlet, bir milletin en önemli maddi değeridir. O'nun düşüncesinde milli hkimiyetin esas alındığı bir devlet düzeninin olduğu açıktır. Bir devlet düzeninde millet egemenliğin hâkim olduğu, demokrasiden başka ideal bir sistem düşünülemez. Demokrasi rejiminin gelişmesi ve devam etmesi halk ve devlet arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirecektir. (Güngör: 1993: 477-478)

Erol Güngör'n milli devlet anlayışını Selçuklu ve Osmanlı üzerinden sahiplenmiştir. Bu nokta da inkılâpçı aydınları onların takındıkları hoyratça tavır nedeniyle eleştirmiştir (Ersal, 2020). Güngör inkılâpçı aydınların, Türk devletini sıfırdan kurulmuş, tarihsel bir bütünlüğü olmayan, bağımsızlığını yeni elde etmiş devletler kategorisine koymasına karşı çıkar. Çünkü Onun düşüncesinde Türkler zaten bağımsız bir millettir ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Selçuklu ve Osmanlı mirası olarak varlığını devam ettirmektedir. Devletle ilgili yeni olan tek Şey siyasi rejim değişikliğinden ibarettir.

2.5.5. Erol Güngör'de Millet ve Milliyetçilik Meselesi

Erol Güngör'n eserlerinin ana temalarından birisi de millet ve milli hâkimiyet hususudur. Güngör milleti toplumsal organizasyonun ulaşmış olduğu en ileri safha olarak görür. En küçük toplumsal birliği aile olarak görecekt olursa en büyük toplumsal birliği de millet dediğimiz bünye olarak görmemiz gerekecektir. Güngör'e göre millet manevi bir birliği ifade eder. Bir milletin bireyleri aynı soydan gelirler lakin onları bir arada tutmaya bu soy birliği tek başına yetmez. Milleti bir bütün halinde toplumsal, bünye yapan Şey kültür unsurudur. Milletin bireyleri kültür birliği sayesinde aynı bütünün birer parçaları olduklarını kabul ederler (Güngör, 2008: 165).

Güngör'e göre bir milletin ayakta kalabilmesi için ortak davranış kalıplarının geliştirilmesi ve bu kalıplarında süreklilik kazanması elzemdir. Bu olgu için de

milliyetçilik teması çok önemlidir. Erol Güngör bir Türk milliyetçisidir. Türk milliyetçiliğinin seçkin isimlerinden olan, Ziya Gökalp, Alparslan Türkeş, Hüseyin Nihal Atsız, Dündar Taşer, Galip Erdem gibi Türk milliyetçiliği fikir sistemine önemli katkıları olmuş önemli şahsiyetlerden hayatı boyunca daima istifade etmiştir (Türkmen, 2018, s. 255). Onun düşüncelerinde Gökalp'in yeri önemlidir. Keza Güngör henüz ortaöğretim yıllarında Gökalp'ten çok etkilenmiş ve onun tesiri altında kalmıştır. Çok daha sonraları ise Gökalp'i anlatan, açıklayan ve onun geleneğini devam ettiren önemli simalardan biri olarak çalışmalar yapacaktır (Vayni, 2014: 18).

Güngör Türk milliyetçiliği fikrinin gelişmesine öncülük eden önemli isimlerden biri olmuştur (Selçuk Bakış, 2017: 9). Fakat O Türk milliyetçiliğinin önemli simalarından olan Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın milliyetçilik düşüncesini devam ettirdiğini söylese de Gökalp'i anti-Osmanlı ve siyasetle çok iç içe olan düşünceleri, Turhan'ı da pozitivist bilim anlayışından uzak kalamayışı dolayısıyla eleştirmiştir (Yılmaz, 2006: 166). Bu bağlamda Güngör'ün milliyetçilik anlayışı gündelik siyasetten uzak ve pozitivist bilim anlayışından uzak, milli değerlerle bağıntılıdır.

Güngör, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın düşüncelerinin hepsine katılmasa da onların önemli kişiler olduğunu ve kendisinin onların yolundan ilerleyerek “sosyal bilimlere dayalı milliyetçilik anlayışını” devam ettirdiğini, söyler (Güngör, 1999a: 19). Bu iki ismin Güngör'ü hem meslek hayatında hem de fikri ekol olarak oldukça çok etkilediğini söyleyebiliriz. Bunlarla birlikte Yahya Kemal ve hayattayken tanışma fırsatı bulamadığına çok üzüldüğü Dündar Taşer Bey'in de Güngör'ün hayatında ve fikirlerinde önemli izleri olduğunu görülür (Güngör, 1993: 421). Erol Güngör bu isimlerle birlikte Türk milliyetçiliği fikrinin önemli isimleriyle de fikri sohbetlerde bulunmuş ahablık etmiştir. Bu isimler, Hüseyin Nihal Atsız, Emine Işınso, Galip Erdem gibi, muhtelif alanlarda Türk düşüncesine önemli katkılar sunmuş milliyetçi fikriyatın önde gelen simalarıdır. Erol Güngör'ün düşüncesi bütün bu isimlerden beslenmiştir şüphesiz. Fakat Erol Güngör hayatının hiçbir döneminde partizanlık, ideolojik sapkınlık ve katı görüşçülükte bulunmamıştır. Onun özellikle milliyetçilikle ilgili düşünce, söylem ve eserleri, milliyetçi ekol içerisinde de farklı bir kapı aralamıştır. Hatta Türk milliyetçiliği fikrinin önemli, bir nevi kurucusu sayılabilecek kimselere getirdiği önemli eleştirileri de dikkat çekmiştir.

Burhan Güngör onun milliyetçilik anlayışını şu sözler ile açıklıyor.

Erol Güngör Türk- İslam sentezine inanmış bir bilim adamı idi. Milliyetçilik ile ilgili şu özleri ilginçtir: “ Öğrenmenin yaşı yoktur. Ben bu yaşında şu kesin kanaate vardım ki devletin her kademesini, her türlü hizmetini önce milliyetçi olanlara teslim etmek şarttır. Devletin ve milletin bekası, vatanın bütünlüğü için mutlak şarttır. İhtisas, ehliyet vs. milliyetçilikten sonra gelir. “ Erol Güngör bu düşüncenin sahibi değil, bizzat kendisi idi. Ona rektörlük teklif edildiğinde bu düşünceden hareket ederek vatanın ve milletin kurtuluşu ancak ve ancak milliyetçilerin her kademedede ama illa en üst kademelerde vazife almasıyla mümkündür, düşüncesiyle görevi kabul etmiştir (Güngör, 2020).

Milliyetçilik temasının hayatının her alanına hâkim olduğunu söyleyen Güngör, pek çok Türk aydınının aksine hem duruşu ve hem de yaptığı çalışmalarla yerli ve milli bir bakış açısından kopmayarak böyle kalmayı tercih etmiştir. Toplumun bir bireyi olarak, benimsediği dini ve milli değerlere bağımsız ve yabancı kalmadan, bu değerlerden beslenerek, toplumsal sorunlara yaklaşmış ve çözüm yolları bulmaya çalışmıştır (Türkmen, 2018: 255). Erol Güngör şüphesiz Türkiye’de Türk milliyetçiliği fikrine ilmi bir haysiyet kazandırmıştır. Yaptığı çalışmalarla milliyetçiliği romantizmden, etnik saplantılardan, toplum mühendisliğinden ve siyasi hastalıklardan kurtarmış, milliyetçiliğe ilmi bir alan kazandırmıştır. Güngör’ün milliyetçilik anlayışı kültür milliyetçiliği karakteri taşımaktadır (Alkan, 2000: 159-160).

Erol Güngör, yerli, milli tecrübeye, İslami ilim ve irfanına, batı tarihi ve kültürüne başka bir ifade ile geleneksel ve modern bilgi birikimine tümüyle hâkim bir Türk aydınıdır. O, Osmanlı’dan bugüne, Ahmet Cevdet Paşa’dan, Sait Halim Paşa’ya, Ziya Gökalp’ten, Mümtaz Turhan’a, Peyami Safa’ya, Nurettin Topçu’ya, maziyi bu güne yani bizlere ve atıye ulaştıran altın halkanın en önemli temsilcilerinden biridir (Akgül, 1998: 129).

Erol Güngör, ilmi birikimi, fikirleri ve mütevazı kişiliğiyle döneminin en müstesna şahsiyetlerinden biri olmayı başarmıştır. Güngör akademik birikimiyle meselelere fikrin daima açıklık, genişlik ve serbestlik isteyeceğini belirtmiş, onun fikirleri ve eserleri yalnızca akademide ve mensubu olduğu camiada ilgi görmek, yayılmakla kalmamış, fikriyatına karşıt olan kişiler tarafından da takdire layık görülmüştür. Güngör bir milletin aydını olma özelliğini layıkıyla göstermiştir. O söylem ve eylemleriyle halktan kopuk aydın tiplemesine meydan okumuş, halkın içinde, halka

birlikte olup, onlarla yürüyen bir aydın olmuştur. Halkı karşısına alıp ona meydan okuyan, elitistce anti-demokratik tavırla halka üsten bakan aydın tiplerini eleştirmiş, halkın yanında milli iradenin mutlaka siyasette de tecelli etmesini savunmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**TÜRK AYDININDA DEVLET-SİYASET VE DEMOKRASİ PROBLEMİ:
EROL GÜNGÖR'ÜN DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME**

“... Bizim kanaatimize göre Türk münevverlerinin politikadaki en büyük kusuru kendi milletini tanımamış olmalarıdır...”¹²

Erol Güngör, bir ilim adamı ve milliyetçi- muhafazakâr bir Türk aydını hüviyetiyle, Osmanlı Devleti'nin son yıllarından, yaşamış olduğu döneme kadar, özellikle Batıcı- İnkılâpçı Türk aydınlarını, muhtelif konularla ilgili ama özellikle kamusal alanla ilgili görüşleri ve hareketleri dolayısıyla eleştirmiştir. Güngör'ün, Tanzimat sonrası yıllardan başlayıp kendi dönemine kadar ki aydınlara, onların milli değerlere karşı tutumlarına ve yine söz konusu aydınların fikirlerine dayanılarak yapılan devlet politikalarına yönelik eleştirileri, Cumhuriyet Dönemi'nde ilk kez bir ilim insanı tarafından yapılıyor olması açısından oldukça önemlidir (Çelik-Yıldız, 2012: 270).

Bu başlık altında, Erol Güngör'ün Tanzimat Döneminden başlayarak yaşadığı döneme kadarki süreçte, aydınların devlet-siyaset ve demokrasi hususundaki düşünce ve yorumlarını irdeleyeceğiz.

3.1. EROL GÜNGÖR'DE MÜNEVVER\ENTELEKTÜEL\AYDIN VE AYDIN TİPOLOJİLERİ

Pek çok toplumun dil bilimi ile toplumsal zihni ve pratiğinde de farklı anlamları, algıları olan aydın ve ona ikame olarak kullanılan kavramların Erol Güngör'ün zihninde de farklı çağrışımlarla vukuu bulduğu görüyoruz. Bu bağlamda Erol Güngör'de, aydın \ entelijansiya \ münevver gibi kavramların birbirine benzer mahiyette olsa da muhtevalarının farklı olduğunu dile getirir. Güngör, münevver, aydın, entelijansiya gibi kavramların ayrımını şu şekilde açıklamaktadır:

Münevver kelimesi bizde olduğu gibi batı dillerinde de çok defa kıymet hükümleriyle karışık muğlâk bir mana taşır. Erzurumlu bir gazetecinin bize anlattığına göre, Türk köylüsü bile münevver kelimesini kendine yakın olan okumuşlar için kullanmakta, yabancı bir tavır ve eda içinde olanlara ise “aydın” demektedir. Bu türlü kıymet hükümlerinden kurtulmak ve daha tarafsız bir terim bulmak isteyen batılı yazarlar Rusçadaki entelijansiya kelimesini benimsemiş bulunuyor. Benim burada Türkçe okunuşuyla yazdığım entelijansiya Rusya'da yüksek tahsil diploması olan kimseleri ifade ediyordu. Hatta bu tabaka “batılı” eğitim görmüş olduğu ve geleneksel cemiyet bünyesi karşısında yabancı kaldığı için, bir çeşit züppelik de entelijansiyanın vasıfları arasındaydı.

¹² Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, s. 55

Biz de burada münevver derken, herhangi bir kalite farkı gözetmeksizin, yüksek tahsil diploması almış kişileri kastediyoruz (Güngör, 1999a: 195).

Güngör'ün bu tanımlamada aydını, bulunduğu tarihsel süreç bağlamında ele aldığını görüyoruz. Güngör'ün açıklamasından da anlaşılacağı üzere, kavramların toplumda herkes tarafından mutabık kalınarak kullanılması söz konusu değildir. Bahsi geçen kavramların birbirlerinden belirli nüanslarla ayrıldıkları görülmektedir. Aydın toplumdaki diğer bireylerden farklı gören Güngör, onu sadece toplumdaki bazı insanların, örneğin sokaktaki bir adamın bilmediği bilgileri edinmiş biri olarak görmez. Güngör' e göre aydını halktan ayıran husus, bilgiyi edinmek için bir algılama yetisi ve düşünme yöntemi kazanmış olmasıdır.

Güngör göre aydın, herhangi bir hadise ile karşılaştığında ona “bu nedir” sorusunu yöneltmez zira bu soruya aldığı cevap onun sadece görüneni anlama noktasındaki ihtiyacına cevap verir. Zaten görüneni anlamak için sıradan bir insandan daha çok zihni çabaya gerek yoktur. Aydın, görünen şeyler arasında sebep-sonuç ilişkisi bulmaya çalışır, halkın yüzeysel dünya görüşünün ötesinde nesnel gerçekleri anlamaya çalışır. Halkın değer dünyası inançlara ve kanatlara dayanırken aydının dünyası ispat ve soruşturma konusu olan bilgilerle ilgilidir. Halkın bilgisi olayların akabindeki gözlemlere bağlı kaldığı için gelecekte olacaklarla ilgili güvenilir tahminleri yoktur. Buna rağmen aydın bu olaylar karşısında “niçin” sorusunu ve neden- sonuç ilişkisini araştırdığı için hali hazırda olandan kurtarır ve ilerisi için de sağlam tahminler kazandırır. Aydın bu tavrı onu ilim adamına yaklaştırır. İlim adamı şayet bilgisinin bütün sorunları çözebileceğine inanmadığından dolayı araştırıp, soruşturup, ispatlayabildiği konulardaki bilgisine güvenir. Hatta bilim adamı bile bu türlü bir bilginin tek doğru olduğu iddiasında değildir (Güngör, 1993: 254-255).

Güngör'e göre, aydın esasında bir meslek türü gibidir. Nasıl ki her mesleğin kendine göre temel unsurları, mükemmellik ölçütleri, değer yargıları, namus ve haysiyeti varsa, aydınların da bir meslek ahlakı, nizamı vardır. Hatta eğer meslekler arası bir mesuliyet sıralaması olacaksa birinci sırada aydınlar yer almalıdır. Nasıl ki bir elektrik ustası kabloları yanlış bağladığında bunun neticesindeki zarar, evin bütün yaşayanlarını etkiliyorsa, zihinleri yanlış yola sevk eden aydınlarında zarar hesapları yapılmalıdır. Keza aydınlar bir aileye değil bütün bir insanlığa hitap eden kişiler oldukları göz önünde tutularak. Aydın bu sorumluluk bilinciyle bir ahlak ve zihin

disipliniyle hareket etmelidir. Aydın olmanın gerektirdiği fikir olgunluğuna henüz erişememiş bir kimsenin de aydın sorumluluğunu idrak etmesi beklenen bir davranış değildir (Güngör, 1993: 372-373).

Güngör, Türk toplumunda özellikle Modernleşme Dönemindeki aydınları fikir ve hareketteki özellikleri bağlamında ayırır. Bunlar, Üç Tazlı Siyaset'teki Batıcılık, Türkçülük ve İslamcılık düşüncesinden hareket eden aydınlardır. Güngör'ün düşüncesindeki bu ayrımları Başak, (Başak, 2010) üç tipolojide verir. Bunlar; Mutlak Modernistler, Kontrollü Modernistler ve Modernizm Karşıtlarıdır. Bu aydın tiplerini üçlü tasnif ile örtüştürecek olursak, mutlak modernist aydınlar batı medeniyetini topyekün almayı savunanlar olarak karışımıza çıkar. Bu kişileri Güngör entelektüelist aydınlar ve batıcı siyasal elitler olarak adlandırır. Diğer taraftan kontrollü modernleşme taraftarlarını ise modern hayata kontrollü bir şekilde uyum sağlanması görüşündedirler. Bunlarda çoğunlukla Türkçülük ve İslamcılık fikrini savunanlardır. Güngör bunlardan da milliyetçi aydınlar olarak bahsedecektir. Modernleşme karşıtlarını ise Güngör, Sosyalist Aydınlar ve Radikal Muhafazakar aydınlar olarak tabir edecektir (Güngör, 1997: 27-Başak, 2010: 112-124).

Güngör'e göre mutlak modernizmi savunan inkılâpçı aydınların özellikleri şunlardır:

1. İnkılâpçı aydınlar entelektüalist bir tavır takınırlar.
2. İnkılâpçı aydınlar yani batıcılar, bütün yapılabacaklarını masa başında planlarlar ve sosyal/iktisadi hayatın kitaba uygun yapıldığında istenilen biçimi kazanacağını kabul etmişlerdir.
3. İnkılâpçı aydınlar benmerkezci bir anlayışın esiridirler. Bu bağlamda da zihinlerinden geçenlerle gerçekte olanları kavrayıp ayırt edemezler. Kurmuş oldukları fikir sisteminin mantıksal tutarlılığı olsa da olgusal bir tutarlılığı bulunmamaktadır.
4. Bu entelektüalist kişilerin bir başka dikkat çeken özellikleri de lafçı olmalarıdır.
5. Entelektüalistlerin iki önemli rakipleri vardır; hainler ve cahiller.
6. Entelektüalistlerin ve yahut entelektüalist aydınının bir diğer özellikleri bürokratik bir zihniyete sahip olmalarıdır. Bu aydınlar devlette çalışmaya,

politik bir mevki veya memuriyette yükselmeyi tercih ederler (Güngör, 1997: 47-51 - Başak, 2010: 126)

Güngör'ün kontrollü modernleşme taraftarları olarak gördüğü milliyetçi aydınların, siyasal elitlerin özellikleri ise şunlardır.

1. Milliyetçi aydınlar milli kültürü temsil ettikleri ve meselelere yerli bir yöntem getirdikleri dolayısıyla halk ile kolaylıkla anlaşabileceklerini düşünürler fakat bu düşüncelerinde yanılmaktadırlar. Bu aydınlar, seçkin bir grup oldukları için daha modernleşmemiş bir cemiyet karşısında modernizmi temsil ederler.
2. Milliyetçi Aydınlar geleneklere saygılı davranmayı halka yakın olmak için yeterli görseler de bu konuda da yanılırlar.
3. Milliyetçi aydınlar, batı modernizminin ferdiyetçilik ve materyalist düşüncelerine karşı çıkmaktadırlar. Bundan dolayı Batı'dan üretim teknikleri, bu tekniklerin sosyal organizasyonu dışında çok şey alınmaması gerektiğini düşünmüşlerdir.
4. Milliyetçi aydınlarda temel kültürel değerler dışında halktan farklı bir yaşam sürdürmüşlerdir. (Güngör, 1997: 52-58).

Son olarak modernleşme karşıtı olarak nitelendirdiği sosyalist ve radikal muhafazakâr aydınları ise şu şekilde tanımlamaktadır, Güngör;

1. Sosyalist düşüncedeki aydınları geleceğe sığındıkları, radikal muhafazakâr aydınlarında geçmişe sığındıkları için eleştirir. Bu iki aydın tiplerinin de idrak yanılması içinde olduklarını söyler.
2. Sosyalist aydınların tıpkı batılı inkılâpçılar gibi milli kültüre sırt çevirdikleri,
3. Geçmişe sığınanları yani radikal muhafazakârları, geçmişten bir şeyi alıp hiç değiştirmeden bugüne aktarılması isteklerinin kafamızda kolay gibi görünse de gerçekte imkânsız olduğu, görüşündedir.
4. Radikal muhafazakârlar gerçekte muhafazakâr olmaktan öte, reaksiyonerdiler. Çünkü bunlar bir geleneğin muhafazasından ziyade geçmişin derinliklerinden sıyrılamamış, gelenek olarak bugünlere gelmemiş düşünce ve uygulamaları tekrar yaşatmak istemektedirler. Pek tabii bu durum Güngör'e göre bir idrak yanılmasıdır (Başak, 2010: 228-232).

Güngör'e göre, aydın\münevver\entelektüeller bütün bu özellikleri, aldıkları eğitimle meydana gelen ayırıcı vasıfları, dünya görüşleri halkın kıymet sistemleriyle birbirinden belirli nüanslarla ayrılır. Bu nüanslar onların ilkin bir eğitim farkından ibaret olsa da zamanla aydınların yönünü tamamen Batı'ya dönmeleriyle halk ve aydın arasındaki mesafe gittikçe artmıştır. Güngör'ün sözlerinden de anlaşılacağı üzere, toplum içerisinde halk ve münevver\aydın\entelektüel kesiminin farklılıkları zamanla daha net ayrımlarla belirginleşmiş ve dahası “münevver\aydın\” dediğimiz kimseler toplumda adeta bir başka tabakayı oluşturmuşlardır.

3.2. EROL GÜNGÖR'DE “BİR SOSYAL TABAKA OLARAK MÜNEVVERLER”

“Bir sosyal tabaka olarak münevverler” başlığıyla ifade edeceğimiz konuda esasen kastedilen durum, toplum bilimlerinde tabir edilen bir toplumsal sınıfa tekabül etmemektedir. Nihayetinde Türkiye'de ve yahut tarihsel bir olgu olarak Türk toplumunda hiçbir zaman sınıfsal bir yapının oluşumu söz konusu değildir. Burada, belirli özelliklerle toplumun diğer kesimlerinden ayrılığı söz konusu olan, toplumun içerisindeki bir gruptan bahsedilmektedir. Keza Erol Güngör'ün de bu şekilde düşündüğünü görülmektedir.

Güngör, münevver\ aydın\ entelektüel gibi vasıflara sahip olan kişilerin toplumda farklı bir yerde durduğu ve pek tabii onların, bazı nüanslarla halktan ayrı bir yerde konumlandığı, belirtir. Güngör bu vasıflara sahip olanların bir topluluk, bir grup hatta toplum içinde bir tabaka olarak nitelendirilebileceğini söylemiştir. Söz konusu vasıflar daha önce de ifade ettiğimiz gibi genel itibarıyla eğitim meseleleriyle ilgilidir. Çünkü aydınları\münevverleri geniş halk kitlesinden ayıran ve toplum içinde başka bir tabaka olarak nitelendirilmesine neden olan en önemli unsur onların aldıkları eğitimidir.

Güngör'e göre;

Münevverlerin ayırt edici vasıfları onların görmüş oldukları tahsil ise, o takdirde bir münevver tabakadan, yani ortak vasıfları bulunan ve bu vasıflar dolayısıyla cemiyette belli bir seviye işgal eden bir sosyal gruptan bahsedebiliriz. Fakat bu sosyal tabaka terimini çok dikkatle kullanmak gerekiyor. Her şeyden önce, münevver tabaka bir iktisadi-sosyal sınıf değildir; çünkü gördükleri tahsil bakımından ortak vasıflara sahip olan bu insanlar değişik sosyal sınıflara bağlı olabilirler veya içinden çıkmış oldukları sınıfla olan

bağlarını devam ettirebilirler. Eğer bunlar, eski devirlerde bazı cemiyetlerde olduğu gibi, tek bir sınıftan çıkarsa, o zaman zaten ayrıca bir münevver sınıfı bahis konusu olamaz. Diğer taraftan entelijansiyanın bizim çağımızda gördüğü eğitim o kadar sınıfları aşan bir yeknesanlık –bazı istisnalar hariç- göstermektedir ve o kadar beynelmiledir ki, bu sayede münevverlerin sınıf bağlantılarından kolayca kurtulabildiklerini görüyoruz. Bu demek değildir ki münevverler sınıfsız bir tabaka halinde dolaşıp durmaktadırlar; fakat gördükleri eğitim onlara kendi sınıflarının dışına çıkabilme veya sırf zihni tutumlarına göre bir sınıfı tercih etme imkânını veriyor (Güngör, 1999a: 195-196).

Güngör’ünde ifade ettiği üzere bir sosyal tabaka olarak aydınları geniş halk kitlesinden ayıran en önemli özellik, ayırıcı vasıf onların almış oldukları eğitimidir. Bunun dışında bu sosyal tabaka iktisadi\sosyal bir sınıfa tekabül etmez. Zaten aydın farklı iktisadi olarak farklı gruplarda olsa da onun aydın tabakasından yer alabilmesi için belirli bir eğitim derecesine sahip olması gerekir. Bu eğitim derecelerine sahip olan münevverlerin oluşturduğu sosyal tabaka katı değil, geçişkendir. Yani münevverler kendi sınıflarının dışına çıkabilirler. Bundan dolayı da münevverlerin sosyal sınıflara bakışları daima soyut ve idealist bir açı içerir. Örneğin başka kimseler için menfaat çatışması olan şeyler münevverler için her zaman bir fikir ve ideoloji kavgasıdır. Hatta bazen kendi idare ettikleri, savundukları taraf galip gelse bile münevverler yine de zararlı çıkabilir(Güngör, 1999a:196).

Münevverlerin her toplumda ve her cemiyette mutlaka istenilen, olması gereken insanlar olduğu da muhakkaktır. Bu kimseler hem toplumda hem de cemiyetlerde, sosyal gruplarda çeşitli rollere sahip olarak, kendilerine atfedilen belirli görevleri üstlenip ifa ederler. Pek tabii farklı ekole mensup ve farklı nitelikleri olan münevverlerin rolleri de farklı olacaktır. Güngör bu kanaatle ilgili münevverleri bir cemiyetteki sosyal sınıfların vazgeçilmezlerinden biri olarak görür. Güngör’e göre, Avrupa’da burjuvazi inkılâbı olarak adlandırılan hareket fikir sahipleri ve sermaye sahiplerinin işbirliği neticesinde doğmuştur. Burada münevverlerin kimisi muhafazakârların yanındadır, azınlık hareketlerinden doğabilecek tehlikelere karşın onları uyanık tutmak için uğraşırlar. Kimisi de işçiler arasında yer alır, onlara bir baş olmak ve ideallerini gerçekleştirmek için. Bazıları sanayi işçilerinin imtiyazlı durumlarına karşın köylünün ve küçük çiftçinin yanında onları korur ve liderlik yapar. Bazıları da büyük sanayi sahipleri ile işçi kitlelerinin anlaşmazlıkları arasında ihmal edilen aydın bürokrasisini korumaya çalışır. Fakat bütün bu durumlar, örnekler sosyal

tabakalaşma olgusunun kesin çizgilerle belirgin olduğu batılı ülkelerde gerçekleşmiştir. Türkiye gibi sanayileşmenin ilk dönemlerinde olan ve de tehlikeli bir kültür ve rejim sorunu yaşayan ülkelerde münevverlerin sosyal tabakalar arasında yayılmaları, tabakalardan birinden diğerine geçiş hızları farklı bir durum gösterir. Kast ve sınıf sisteminin hayli hâkim olduğu memleketlerde tahsil belirli zümrelerin örneğin ruhban sınıfının imtiyazındadır. Bundan dolayı tahsil sayesinde elde edilen statüler bu tabaka mensuplarınca doldurulmuştur. Türk cemiyetinde ise böyle bir gelişme söz konusu değildir, aksine tam tersi gerçekleşmiştir. Osmanlı bürokrasisi, hem idari hizmetlerde hem de ilmiye mesleğinde bahsedeceğimiz şu üç özelliği esas alıyordu. Bunlar, Türkçe bilmek, Müslüman olmak, iyi derecede tahsil ve terbiyeden geçmiş olmak. İdareciler arasında bazen tecrübeli olmak yükselmek için yeterli olsa da kuvvetli bir tahsil görmek önemli bir niteliktir (Güngör, 1999a: 196).

Güngör'e göre, bütün bunlara bakıldığında dikkat edilirse, bu özelliklerin dışında bulunan ve başka pek çok cemiyette de büyük ayrımlara sebebiyet veren bu durumlar, Türk toplumunda bulunmamaktadır. Irk, asalet, servet vb. liberal mesleklerin yer almadığı inkılâplarda, devletle ilgili işler dışında kalan ve yahut devletten herhangi bir nedenle yardım almayan münevverler neredeyse yoktur. Avrupa'da eğitim ve öğretimin daha alt tabakalara yayılması, devlet hizmetinin dışında, cemiyetin siyasal rejimde dâhil olmak üzere pek çok anlayışına karşı olan ve karşıt işler yapan bir münevver tabaka ortaya çıkmıştır ve bu münevverler büyük bir siyasal ve sosyal değişimin, dönüşümün yaşanmasına yol açmışlardır. Buradaki münevver tabakayı pek tabi hepsini değil, fakat çoğunluğunu ilkin burjuva ile akabinde de burjuvaziye karşı olarak görürüz. Bugün hem Avrupa'da hem de Amerika'da münevverlerin ekseriyetle sağda oldukları görülse de bunların büyük bir çoğunluğu soldadır (Güngör, 1999a: 196-197).

Hülasa, Erol Güngör'e göre münevver tabakayı oluşturan kimseler, kendilerine ait değerler bütününün ayakta kalabilmesini sağlayacak kuvvetle birlikte olmak için zamana göre bir yerin veyahut diğerinin yanında olmuştur. Lakin Batı dünyasının ve Türkiye'nin de dışındaki çoğu ülkelerde, münevver kesime, o toplumundaki hakları ve hürriyetleri korumalarından öte birer görev yüklendiğini, bu görevinde, cemiyetin iktisadi ve siyasi yapısını değiştirmek yoluyla güçlendirmek olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda Batı ve Türk toplumunun arasındaki önemli farklılıklardan birisi de Türk

toplumdaki münevver kesimin henüz yakın bir döneme kadar daima devletin hizmetinde olan bir konumda olmasından ileri gelmesidir. Bu husus oldukça önemlidir çünkü bize, Türkiye’deki değişimin batı modeline tam da uymadığını belirtir. Bilindiği gibi Türk toplumunda modernleşme hareketi olarak zuhur eden husus, batılı toplumların örnek alınmasıyla, batı memleketlerine benzemeye çalışılması olarak olgunlaşmıştır. Bundan dolayı Avrupa’ya sanayi medeniyetinin edindirdiği avantajlardan bu yana, Türk münevver topluluğunun gelişmesi de tıpkı bu model uygulamasının gerektirdikleri gibi olgunlaşmıştır. Bu olgunlaşmada Güngör’e göre iki yol izlenildiği görülmektedir:

1) Yeni münevver zümrenin Batılı -veya öyle sanılan- bir kıymet sistemine göre yetiştirilmesi ve böylece halk kitlelerine gitgide yabancı kalan yeni bir zümrenin doğuşu,

2) Modernleşmenin daha çok siyasi ve askeri bir zaruret olarak görünmesi yüzünden, yeni münevver tabakanın bilhassa asker sınıfları –muharip ve yardımcı- halinde yetiştirilmesi.

Bu iki hadiseye bağlı olmak üzere Türk intelijansiyası diğer bazı hususiyetler de göstermektedir (Güngör, 1999a: 197-198).

Buradan sonrası için Türk münevverler tabakasının değer sistemleriyle devam edecek olursak münevverler için şunları söyleyebiliriz. Güngör’e göre, Batı Avrupa’nın millet yapısına geçmesi ve sanayileşmesiyle birlikte, o prototipe göre modernleşmeye çalışan toplumlarda münevver tabakanın yabancı değerleri kabullenerek, halktan da zamanla koştığı görülmektedir. Münevver kesimin ilkin medeni değerleri değil de toplumsal hayata dair batılı değerleri almaları yalnızca ülkemizde karşılaşılan bir mesele değildir. Tıpkı Türk toplumundaki gibi, münevver tabakanın halk çocuklarına ekseriyetle açık bulunduğu cemiyete böylesi bir değer değişmesi, demokrasiye geçişte de beliren zorluklardan birini oluşturmuştur çünkü halk çocuklarının münevver tabakaya katıldıkça, bu oluşumun daha çok halkla olması gerektiği yerde, oluşuma yani tabakaya yeni dâhil olanların burada eridiği görülmektedir. Bu mesele ilkin küçük yönetici münevver azınlığın büyük toplulukları sindirmesi tarzında zuhur eden bu olay, batı taraftarı münevverin sadece seviyesindeki yükseklikten değil aynı zamanda dayanak bulduğu dünyanın gücünden kaynaklanmaktadır (Güngör, 1999a: 198). Güngör bununla ilgili de şu sözleri sarf etmiştir:

Yüksek tahsil yapmış bir genç sadece memleketinin idareci üst tabakasına dâhil olmakla kalmıyor, aynı zamanda bütün dünyada medeniyeti ve kudreti temsil eden Batı dünyasının da bir temsilcisi veya mensubu durumuna giriyordur. Farmasonluk v.s. gibi Batı kaynaklı gizli cemiyetler etrafında doğan şüphelerin büyük bir kısmı da bu noktanın iyi anlaşılmasından ileri gelmektedir. Dikkat edilirse, farmasonlar sadece kendi üyelerini korumak için bir araya gelmiş olan veya beynelmilel menfaat çarkları döndüren sermaye sahiplerinden ibaret değildir; bunlar aynı zamanda tamamen Batılı kıymet sistemlerini benimsemiş bulunup, bu kıymetleri kendi memleketlerinde yaymak –yani reform ve inkılâp yapmak- isteyen insanlardır (Güngör, 1999a: 199).

Batılılaşma hareketi münevver tabakada önemli bir değişim daha yaşatmıştır. Batılılaşma hareketleri başlamadan önceki dönemlerde kılıç ehli olan ordu mensupları ile kalem ehli olan ilmiye sınıfı mensupları iki farklı oluşum kuvveti halindeydi fakat bazı mühim devlet meselelerinde özellikle hükümet darbeleri gibi işlerde bu iki önemli kuvvetin işbirliği söz konusuydu. Daha sonraları ise batılılaşma hareketiyle birlikte batılı tipte eğitim özellikle ordu içerisinde hayli yaygın bir durum haline geldi ve ordu mensupları yani kılıç ehli kalem sahibi de olmaya başlayarak ve hatta daha ileri giderek artık itibarını yitirmeye başlayan medreseye karşı ayrıcalıklı bir zümre halini almaya başlamıştır. Kimilerine göre ülkede nice hayırlı işlerin yapılmasına olanak sağlayan bu önemli gelişme kimilerine göre de pek çok felaketin en önemli sebeplerinden biri olarak görülmüştür. Lakin şurası da bir gerçek ki batılı kıymet sistemine göre yetiştirilen, batının kıymetlerini bilen, batı teknolojisine sahip münevver bir subay zümresi ülkedeki batılılaşma yönündeki değişmelerin öncüsü olarak görülmüştür. Bu durumun nedeni, münevver subay zümresinin ülke idaresindeki üst tabakayı oluşturmasıyla mümkün olmuştur. Batılı eğitim git gide toplumun diğer bireylerine yani sivillere yayılması ve Türkiye'nin de savaştan uzak bir yaşam sürdürdüğü ölçüde subayların oynadığı bu rol gittikçe toplumdaki sivil bireylere geçmiştir (Güngör, 1999a: 200).

Erol Güngör'e göre Türkiye'de bürokratik yapının dışında bir münevver zümrenin oluşmaması durumu, münevver zümrenin toplumdaki sosyal ve kültürel değişmelerde oynadığı etkin rol bakımından ve Türk münevver topluluğunun bir birlik bilinci kazanması açısından önemli neticelere yol açmıştır. Münevverlerin ortak özellikler taşıyan bir zümre oluşturmasında bu kimselerin aldıkları ortak eğitimin ve tabi ki taşıdıkları ortak bir kıymet şuuru etkilidir. Bu batılı eğitim almış münevver tabaka eskilerde de olduğu gibi aşağı yukarı bir yekvücut topluluğu teşkil etmiştir. Şu

kısım önemlidir ki, bu münevver tabaka arasında bazı bazı ortaya çıkan farklılıklar, çatışmalar, büyük çoğunlukla bürokrasinin içine girerek burada fail olanlarla dışarıda kalarak orada faaliyet gösterenler arasında nüfuz ve çıkar çatışmasını meydana getirmiş veya batılı görülen kimi ayrılıkların bizde de geçmesi şeklinde olmuştur. Bu bağlamda da bir çekişme havası dâhilinde kısmen bile olsa eskilik-yenilik kavgası bile yeniden çoğalarak alevlenmiştir. Nitekim mevcut düzenin yanı başında olan münevverler, bu düzende büyük bir çoğunluğu elde edemeyen ve yahut bu düzenin dışarısına atılanlar tarafından “ geriliği temsil etmekle” dışlanmışlar, suçlanmışlardır. Yeni münevverlerin edindikleri kültür onları yeni yeni ideallere ve yeni bir çeşit ahlak anlayışına götürmüştür. Bu yeni batıcı münevverlerin, aldıkları eğitim ve izlenimleriyle yeni ve yabancı siyasi düşünceler edinmiş olması, onlara, devletine bağlılık kazanacağı yerde bazı düşsel, ideal düzen uğruna Erol Güngör’ün deyimiyle adeta “*devletin başına yeni bir dert olmuşlardır*”. II. Mahmut Döneminden beri yapıla gelen ıslahat ve inkılâp çalışmalarının tümü, sonuçları bir yana, bu batıcı münevver kesimin azınlığının lehine, yararına olurken diğer taraftan sarayın ve devletin gücünü zamanla zayıflatan bir hareket durumuna gelmiştir. Bu durumu Türkiye’de çoğunlukla merkeziyetçi yönetimin gücünün dağılmaya başlaması ve bu nedenle de demokrasinin yavaş yavaş gelişmesine doğru önemli bir adım olarak görenler vardır. Lakin her nedense bu düşünceyi benimseyen kimseler, merkeziyetçi bir yönetimin çözülmesini, gücünün dağılmaya başlamasını sonraki diktatör ve despot yönetim için birer bahane olarak söylemekten de geri kalmıyorlardır (Güngör, 1999a: 200-201).

Erol Güngör bu konuyla ilgili de şu bilgileri vermiştir:

Abdüllaziz’in tahta geçmesiyle, İkinci Mahmut ve Abdülmecit devirlerinin devlet otoritesine verdiği zaafı gidermek üzere girişilen teşebbüsleri boşa çıkarmak için atılan her adımda bir yabancı parmağı görenler, hürriyetçi(!) Türk münevverlerinin bazı batılı devletlerce kışkırtıldıklarını ve beslendiklerini söyleyenler tamamen haksız değillerdir; fakat şurası unutulmamalıdır ki, o zamanın batılı Türk münevverleri dışarıdan destek görmeksizin de aynı fikirlere sahipti ve aynı şeyleri yapmaya hazırladı. Yeni nesillere horoz dövüşçüsü ve pehlivan diye anlatılan, fakat son derece akıllı ve gerçekçi bir devlet adamı olduğu anlaşılan Sultan Abdüllaziz’i saray otoritesini paylaşmak veya tamamen kendi ellerine almak isteyen batılı münevverler devirdiler (Güngör, 1999a: 201).

Bu dönemde Türkiye’de yaşanan ve oldukça şaşırtan bir başka meselede medresede yetişen münevverlerin siyasi meselelerde bilhassa siyasi rejim konusunda Batılı münevverlerle aynı düşüncede olmalarıdır. Bu konu Güngör’ün çok ilgisini çekmiştir. Bu meselenin özellikle II. Abdülhamit Dönemi’ndeki münevverlerde dikkat çekiyor. Güngör’e göre, II. Meşrutiyet ile birlikte medreseliler artık iyice siyaset sahnesine çıkmışlardır. Türk toplumunda yeniliklerin öncülüğünü genel olarak sarayın yapması dolayısıyla muhafazakâr bir kurum olan medresenin yapılan yeniliklere tepki vermesi çok tabii bir durumdur. Hatta sarayın Avrupacı olan münevver tabakasını bu çalışmalarda söz sahibi yapması medreselileri büsbütün tepki göstermeye sevk etmiştir. Lakin medreseliler II. Abdülhamit’i istibdat yapmakla suçlamışlar yani Avrupa tipi bir hürriyet anlayışına dayanarak karşı çıkış göstermişlerdir. Medreselilerin göstermiş oldukları bu muhalefet, hürriyet isteğinden ziyade Avrupacı münevverlerde de görüldüğü gibi iktidarda söz sahibi olma isteğinden ötürü geliyordur. Hatta batı medeniyetinin hürriyet, meşrutiyet gibi fikirleri o kadar kuvvetli, evrensel birer değer olarak görülmüştür ki, medreseliler dahi çağdaş görülmekten kurtulamamış, hürriyet taraftarlığını bir kılıf olarak kullanmışlardır(Güngör, 1999a: 201-202).

İyileşme, yenileşme, dönüşüm yaşayan tüm toplumlarda münevver kesimin bir yeniler- eskiler veya muhafazakârlar- inkılâpçılar olarak ikililikler oluşturmaları normaldir. Bu ayrımlarda da pek tabii yenileşme, iyileşme politikaları yürüten inkılâpçı hükümetler yeni münevverleri destekleyecekler ve tabii ki onlarla iş birlikteliğinde bulunacaklardır. Bununla birlikte eski münevver kesimi ise statülerinden ve itibarlarından düşmemek için çabalayacaklardır. Örneğin II. Meşrutiyet inkılâbını gerçekleştiren ve akabinde de İttihat ve Terakki Fırkasında teşkilatlanan bu münevver kesim tam da yeni münevver tipini temsil eder. Bizim toplumumuzda inkılâpçı hükümetleri eleştiren münevverleri bağnaz, gerici gibi yakıştırmalar yapma âdeti ittihatçılardan kalmadır. Kendilerinden önceki yönetime göre “ Devr-i sabık” ta oluşan çok önemli kimi değişiklikler vardır ki, o değişiklikler yeni münevver tabakanın oluşması bakımından önemli sonuçlar meydana getirmiştir. Herkes tarafından bilinir ki Türkiye’de hemen hemen tüm eğitim kurumlarının temeli II, Abdülhamit Dönemi’nde başlamış ve böylelikle de memlekette daha sonraki süreçte gerçekleştirilecek yeniliklerin ilk adımı özellikle bu devirde atılmıştır. Böylece eğitim meselesinin yaygın bir hale gelmesi dolayısıyla münevverlerin çıkış alanı da genişlemiştir. İttihatçılardan ve

Cumhuriyetçilerden oluşan münevverlerin büyük bir çoğunluğu, toplumda orta halli ve yahut fakir olan kesimi temsil eden ailelerin çocuklarıydı. Bu bağlamda bunların geldikleri yerler de oldukça yaygın bir alanı oluşturuyordu. Bu çocukların büyük bir çoğunluğu taşradan okumak üzere İstanbul'a gelen aslen İstanbullu olmayan çocuklardır. Yüksek öğrenim kurumlarının açılmasıyla birlikte, devletin de idarede personel ihtiyacını öncelikli olarak gördüğü için, yüksek öğrenim gören bu taşradan gelmiş halk çocuklarının genellikle idareci, subay, doktor gibi devletin ihtiyacı olan alanlarına yöneliyorlardı. II. Meşrutiyet'le beraber Türkçülük akımının büyük ilgi ve güç kazanmasında muhtemeldir ki bu Türk asıllı münevverlerin çoğunluğu ve kuvvetlenmeleri büyük etken olmuştur. Bu yeni münevverler yani taşradan tahsil görmek için İstanbul'a gelerek hatta pek çoğu yurt dışına giderek yabancı dil öğrenmiş olan kimseler, İkinci Meşrutiyet inkılâbının yapıcılarıdır. Bu münevverlerle birlikte sarayın gücü tamamen inkılâpçı liderlerin ellerine geçmiş, daha önceleri sarayın önderliğinde gerçekleştirilen modernleşme çalışmaları artık ekseriyetle bu münevver kadronun üzerine binmiştir. Ayrıca bu kez, çalışmalar dâhilinde yaşanılacak bir başarısızlığı padişaha atfetmek gibi bir durumda söz konusu olmayacaktır. Bu durumda bir yandan ülkedeki alt-üst olan siyasi ve askeri düzen diğer yandan da ivedilikle gerçekleştirilmesi gereken ıslahat çalışmaları Türk münevverlerini içinden çıkılmaz bir şaşkınlık halinde bırakmıştır (Güngör, 1999a: 203-204).

Devletin tüm gücünü eline alan aydın kesim, modernleşme\ batılılaşma politikalarının da en önemli aktörü haline gelmiştir. Esasen aydın kesimin halkla arasının belirgin bir şekilde açılması ve devlette de çeşitli problemlere yol açması izledikleri çarpık modernleşme\batılılaşma çalışmalarıyla doğrudan ilintilidir. Türk aydınlarının ideal bir modernleşme hareketi yürütecek nitelikte olmadıkları ve bu noktada bocaladıkları görülür. Bu konu bir noktadan sonra Güngör'ünde ifade ettiği şekliyle içinden çıkılmaz bir hal alacaktır.

3.3. EROL GÜNGÖR'DE “ÇARPIK MODERNLEŞMENİN ÖZNESİ OLARAK TÜRK AYDINLARI” VE MODERNLEŞME BAĞLAMINDA İZLEDİKLERİ POLİTİKA PROBLEMİ

Osmanlı Devletindeki bürokratik elitlerin başlatmış olduğu modernleşme çalışmalarının esas amacı zayıflayan devleti güçlendirmektir. Modernleşme Dönemi

boyunca batı ile olan temasları giderek artmasının etkisiyle modernleşme hareketini yöneten bürokratik elitlerin içinde yeni bir aydın sınıfı doğmuştur. Bu sınıfın mensubu aydınlar, ilkin devletin bekası için devlet sisteminin yeniden düzenlenmesi üzerine odaklanmışlardır. Türk Modernleşmesi daha sonra devlet sistemi yanında sosyal ve kültürel alanları da etkileyen geniş bir harekete dönüşmüştür (Çelik,-Yıldız, 2012:270).

Türk Modernleşmesi, Türk toplumundaki en önemli değişim\dönüşüm hareketlerinden birini temsil eder. Erol Güngör Türk toplumundaki modernleşme hareketini, bu olguyu analizde iki temel kavramı kullanmıştır. Bu kavramlar modernleşme ve batılılaşmadır. Bu kavramlar dışında Güngör aydınların modernleşme ili ilgili düşünce dünyalarını analiz ederken sosyal bilimler terminolojisine de çok önemli bazı kavramlar kazandırmıştır. Bu kavramlar da; mutlak modernistler, modernizm karşıtları, kontrollü modernleşmedir. Bu bağlamda daha önceden de belirttiğimiz üzere mutlak modernistler; entelektüelist aydınlar, batıcı siyasal elitler, İslamcı modernistler, kontrollü modernleşme taraftarları; milliyetçi aydınlar, modernleşme karşıtları ise; geleceğe sığınan sosyalist aydınlar ve geçmişe sığınan radikal muhafazakâr aydınlardır (Başak, 2010: 112-116).

Güngör'ün çalışmalarında modernleşme ve batılılaşma kavramları bazen ayrı bazen de birlikte görülür. Modernleşme ve batılılaşma kavramlarını birbirinden ayırdığı yerler özellikle konuyla ilgili aydınların tutumlarını eleştirdiği yerlerdir. Güngör'e göre modernleşme ve batılılaşma bir kelime farkından ibaret değil tamamen farklı dünya görüşlerini anlatan iki farklı kavramdır. Güngör batılılaşma kavramını, Avrupa'ya benzeme, Avrupalılaşma diye tanımlarken modernleşmeyi kimi zaman Avrupalıların geliştirmiş olduğu ortak insani birikimleri kullanarak maddi bir gelişme sağlamak ve Müslüman Türk tipi gelişmesine meydana getirmek, kimi zaman da yalnızca sanayileşme olarak tanımlamaktadır. Modernleşme tanımının batılılaşma olarak kullanılmasını tanımlanmasına eleştiri getiren Güngör, pek çok zaman kültürün maddi boyutunun evrensel dahi olsa Avrupa'nın maddi gelişiminde kendine özgü bir tarzının bulunduğunu söyler. Yani bir başka deyişle Avrupa'nın maddi gelişiminin ardında kendine has kültürel dinamikleri bulunmaktadır. Türkiye'nin temelindeki en önemli kültürel dinamik ise İslam'dır. Fakat Güngör modernleşme hareketini yürütenlerin bunun anlayışta olmadıklarını söyler (Başak, 2010: 117- Güngör, 1997: 31).

II. Meşrutiyet'e gelinen süreçte batılılaşma-modernleşme çalışmalarının öznesi devlet (saray- padişah) iken II. Meşrutiyet'le birlikte devlet kadrolarını yavaş yavaş ele geçiren yeni münevver zümreye geçmiştir. Erol Güngör bu bağlamda bu yeni aydın zümrenin yanlış bir modernleşme çalışması yürüttüğünü ve yürütülen bu çalışmayla topluma ve devlete zarar verdiklerini düşünür.

Güngör'e göre, modernleşme için oluşturulan öneriler ve yapılan pratikler Türkiye'nin sorunlarına gerçek bir yanıt ortaya çıkarmamıştır. Hali hazırda bulunan sorunlar, üretilen yeni çözüm yolları ile çözülemediği durumunda eski alışlagelmiş durumların bırakılması pek tabii beklenilemez. Batı ile ilişkiler kurarak onu benimsemeye uğraşan münevverlerin eski kültürlerini artık kabul etmemelerine karşılık, büyük bir çoğunluğunda bu düşüncede olan münevverlere sırtını dönmesi ve onlara itibar etmeyerek geleneği sürdürmeleri dolayısıyla da iki ayrı kültürün yan yana durum bu şekilde yaşamaya devam etmesi de bu durumun sebeplerindedir (Güngör, 1999a: 31). Güngör bu bağlamdaki düşüncesini şu şekilde açıklar:

(...) Bizim burada modernleşmeye karşı gelenekçiliği savunduğumuz zannedilebilir. Hakikatte halk ve münevver arasındaki ayrılıkları önemli ve tehlikeli bir durum olarak göstermeye çalışmamız, bunun aksine düşündüğümüz içindir. Türkiye'nin süratle modernleşme zorunda olduğunu kimse edemez. Modernleşmede asıl yaratıcı faaliyetin ancak münevver zümre tarafından yürütülebileceğini inkâr eden de çıkmamıştır. Asıl problem, Türk münevverlerinin memlekette hakiki ve modern bir kültür birliği yaratabilmesi için önce bu işi yapacak ehliyete ulaşabilmesidir (Güngör, 1999a: 32).

Hâlbuki Türk aydınlarının başını çektiği modernleşme çalışmalarında, Türk aydınları yönlerini batıya dönmüşler ve zamanla hatadan hataya sürüklenerek modernleşme hareketlerini kurtuluş yolundaki bir memleketin parçalanmaya karşı çırpınışları haline gelmişlerdir. Bu bağlamda Güngör'ün şu ifadesi çok önemlidir. “*Batı medeniyeti bize sadece yeni bir teknik ve zihniyet inkılâbı olarak değil aynı zamanda memleketimizi parçalamaya çalışan ordular halinde girdi. (...) Neticede devletimizle birlikte kültürümüzü de teslim ettik.* (Güngör E., 1999a: 38).” Sorumsuz münevverlerin modernleşme çalışmaları adı altında yaptıklarını Güngör, devletin zayıflaması ve milletin en büyük dayanağı olan devletin yok olmasına yol açacağını belirtiyor (Güngör, 1999a: 86).

Güngör Osmanlı Dönemi'ndeki inkılâpçı aydınlar ile Cumhuriyet Dönemi inkılâpçı aydınlarını modernleşmeye dair görüşleri ve yaptıklarını karşılaştırarak

Osmanlı Dönemi inkılâpçı aydınlarını batılılaşma odaklı olmadıkları, modernleşme\sanayileşme odaklı olmalarını yerinde bulur (Başak, 2010: 119). Güngör, Cumhuriyet Dönemi inkılâpçıların Avrupa medeniyeti denildiğinde bundan pozitivist düşünceyi ve laikliği anladıklarını söyler. Bu bakımdan da Cumhuriyet öncesi ıslahat çalışmalarının teknolojik medeniyeti kazanmak açısından çok daha şuurulu ve yerinde olduğunu belirtir. Bu ıslahat çalışmalarının Türk cemiyetinde eksik olan tarafları tamamlama gayretinde ele alınmasına rağmen Cumhuriyet Dönemi inkılâpları bir medeniyet ve kültür değişmesi olarak seyir etmiştir. Osmanlı ıslahatçıları, pratikteki meselelere önem vermişler, Türk cemiyetinin Avrupa'ya benzemesini değil Avrupa gibi güçlü olmasını hedeflemişlerdir. Bu nedenledir ki II. Meşrutiyet Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Avrupalılar bu ıslahatçıları ve onların hareketlerini güdük ve eksik olarak nitelendirmişlerdir. Güngör'e göre, Çağdaş medeniyet denilince laiklik ve pozitivist düşünceyi anlayan, sıkıntıların asıl nedenini Osmanlı klerkalizminde, Arap harflerinde, feste vs. de bulan zihniyetin Sanayi Devrimi üzerinde durması da zaten beklenilemez (Güngör, 1997: 40-41). Güngör'ün bu görüşünden Osmanlı Dönemi aydınlarının modernleşme düşüncesine odaklandıklarını Cumhuriyet Dönemi aydınlarının ise daha çok batı yanlısı bir anlayışta olduklarını anlıyoruz.

Güngör, Türk toplumunun modernleşme serencamındaki bütün bu olumsuzlukları, halkın gözünden batılılaşma çalışmalarını şu sözleriyle ifade ediyor: *“Türkiye’de batılılaşma hareketinin büyük bir kısmı halk nazarında, savaşta bizi yenemeyen düşmanların kendi münevverlerimiz vasıtasıyla bize galip gelmesi manası taşır (Güngör, 1999a: 39).”* İşte bu anlayışın bir neticesi olarak da Güngör'e göre, toplumda halk ve aydın ikililiği giderek daha da belirginlik kazanmıştır. Keza artık halk münevverleri de kendilerine düşman gibi görmektedir.

Güngör'e göre Türkiye’de aydınlar arasında da büyük bir değer buhranı söz konusudur. Bu değer buhranları ve sosyal dengesizlikler, modernleşme hareketlerinde yanlış adımlar atılması ve batı cemiyetini değiştiren, ilerleten unsurlara inilmeyerek bunların neticelerinin sebep sanılmasından kaynaklanmaktadır. On yıl hiç ara vermeden savaş içinde olan bir milletin kendi değerlerinden bir şey kaybetmediği halde, toplumu ilerletmek iddiasında ortaya çıkarılan sözde problemler, sahte ilerilik, modernlik uğraşları, ülkemizde batının bin yıldır yıkamadığı yapıyı kısa bir sürede darmadağın etmiştir. Güngör, bu yıkımın kendi münevverlerimiz eliyle gerçekleştiğini

söyleyecektir. Güngör'e göre, Avrupa, medeniyetin doğal çatışmaları yanı sıra onun hakiki nimetlerini de alabildiğince almasının yanında, biz medeniyetin yalnızca posa olarak dışarıya atılan kısımlarını topladık (Güngör, 1993: 7).

Güngör batılılaşmanın başarıya ulaşmamasının en önemli nedenlerinden biri olarak pozitivist düşünceyi görür. Bir diğer önemli hususta Türkiye'deki değişimin zorlayıcı bir karakterle yürütülmesidir. Cumhuriyetçi inkılâpçıların Avrupa medeniyeti denildiğinde laik ve pozitivist bir düşünceyi anladıklarını söyleyen Güngör, batının ilkel pozitvizmini örnek olarak yenileşme ve ilerlemeyi öneren bu modernistleri eleştirir. Güngör kültürün serbest bir etkileşimle değişmesini savunur. Bir toplumu ayakta tutan örf ve adetlerin planlanıp akıl yoluyla değiştirilemeyeceğinin üzerinde özellikle durur. Mecburi kültür değişimleri Güngör'ün kendi değimiyle "Bizi yıkılmaktan kurtaramayan bir elit tabakanın, kendi kendini çoğaltmasından başka bir işe yaramamıştır" (Akıncı, 2012: 165-171-218-250).

Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Esaslarında " halka rağmen halk için " formülünü meşrulaştırmaya çalışırken Erol Güngör, aydınların ve siyasal elitlerin eliyle yapılan bu değişimin modernleşme ve sanayi olarak değil bir batılılaşma hamlesi olarak geldiğini belirtir. Güngör'ün prensibinde ise bu anlayış "halkla beraber halk için" değişim olmalıdır. Güngör asıl hedefin modernleşme\sanayileşme olması gerektiğini lakin bunun batılılaşma boyutuna geçmemesini savunarak bu düşüncesini hem batılı kaynaklarla hem de hocası Mümtaz Turhan ve Peyami Safa'da yaptığı alıntılarla tartışır. Peyami Safa'nın "Türk İnkılâbına Bakışlar " ve "Doğu Batı Sentezi" eserlerinde Türk inkılâbını tepeden inmece olduğu, milli şuurdan yoksun olması ve milletin desteğini almadan yapılmasından dolayı eleştirir. Yine Mümtaz Turhan'da "Kültür Değişimleri" ve "Garplılışmanın Neresindeyiz?" adlı eserlerinde gerek sanayileşmede, kalkınmada ve gerekse de batılılaşma konusunda başarılı olamadığımızı, söyler. Devleti kültürel müdahalelerine eleştiri getirir. Bu noktalardaki başarısızlığın da aydınları ve siyasal elitlerin batının bilimsel zihniyeti ve Türk kültürünü sentezlemek yerine romantik ve taklitçi yöntemler izlemelerini gösterir. Erol Güngör Turhan'a göre daha radikal bir modernleşme taraftarıdır. Turhan'ın düşüncelerinin aksine sanayileşmeden korkmamakta hatta sanayileşmenin Türkiye'deki zoraki kültür değişmelerine zorlayan bürokratik elitlerin gücünü kıracağını düşünmektedir. Güngör, bu durumla demokratik bir ortamla, sosyal bilimlerin yardımı ve serbest kültür değişimleriyle de çağdaş bir

Türk milli kültürünün oluşacağını modernleşmenin de bu şekilde gerçekleşeceğini öngörmektedir (Başak, 2010: 120).

Aydınların modernleşme adı altında neyi nasıl yapacaklarını bilmemeleri ve Güngör'ün de ifade ettiği gibi bize lazım olan hakiki nimetler yerine batının bize çok da lazım olmayan unsurlarının alınması, bunların gerçek bir modernlik, ilerilik yaratmaması halk nazarında aydının olumsuz karşılanmasına sebebiyet vermiştir. Keza Türk toplumunda modernleşme çalışmalarının çıkış noktası devleti kurtarmak iken maalesef aydınlar bu çarpık modernleşme anlayışlarıyla hem kültürel yapıyı bozmuşlar hem de siyasal yapının dağılmasına neden olmuşlardır. Aydınların bütün bu yaptıkları toplumda halk-aydın düalitesini daha büyük bir oranda belirginleştirmiştir.

3.4. EROL GÜNGÖR'DE HALK-AYDIN DÜALİTESİNİN TOPLUM VE DEVLETE YANSIYAN SORUNLARI

Aydınların modernleşme hareketleriyle birlikte daha da hız kazanan, yönlerini batıya dönerek geleneksel, toplumsal yapıdan ve halktan kopuk birer yaşam sürmeye çalışmaları, bir süre sonra ülkede bir halk-aydın düalitesi yaratmıştır. Bu düalitenin çok küçük bir aydın kesim halkla beraber yürürken (çoğunlukla milliyetçi aydınlar), diğer tarafta aydınlar arasındaki büyük bir çoğunluğun ise halka rağmen bir tavır takınarak adeta halka karşı bir tutum sergiledikleri görülür. Bu olgu daha sonraları önemli tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Erol Güngör bu tartışmada ilkin halk kavramının üzerinde durur. Çünkü evvela halkın ne olduğunu anlatarak tartışmayı açıklamaya başlamak konunun anlaşılması bakımından elzendir. Güngör, "Halkın bir insan topluluğu olduğunu herkes bilir; ama onu başka topluluklardan ayıran özellikler nelerdir. Halk iradesi, halkın selameti, halka göre ilh. sözcüklerle konu edinen topluluk nedir?" sorularını yönelterek kendi düşüncesini de ifade eder. Güngör'e göre halk, marksistlerin "sınıf kavgası" olarak gördükleri menfaat çatışmasındaki bir tarafı yani bir iktisadi sınıfı teşkil etmez. Ona göre halk, aile, klan, aşiret vb. safhalardan sosyal olgunlaşmaya erişmiş bir sosyolojik kategoriye de kesinlikle tekabül etmez. Halk her şeyden önce sosyal tabaka değildir, örneğin, bir toplumun ailelerini belirli özelliklere göre (siyasi, ekonomik, kültürel gibi) onları birbirinden ayıracak bir tabakalaşma oluşturulsa, oluşarlardan herhangi birinde halk diye bir gruba rastlanılmaz. Sosyal bilimlerle ilgilenenler "halk" kavramını bir

memleketteki insanların hepsini ifade eden bir şekilde “milli” kavramıyla değerce birbirine eşit olarak kullanırlar. Nadiren ülke nüfusunun siyasi yaşamdaki etki gücüne “sosyo kritik kriter” sınıflaması yapıldığında halktan bahsedilir. Halk kavramı modern milletlerin henüz oluşmasından önceki dönemlerde yönetici tabakanın dışında kalan geniş kitleyi yani demek oluyor ki idare edilen kesimi ifade ediyordu, tıpkı Osmanlı Dönemi’ndeki gibi. Osmanlı Döneminde de halk, reaya veya ahali anlamında kullanılıyordu. Bugün, batı demokrasisine dâhil olmayan ülkelerde özellikle geri kalmış olarak nitelendirilen memleketlerde siyasi bir kategori olarak halk halen mevcuttur. Batı da ise modern demokrasinin getirileriyle beraber, millet bünyesinin oluşmasıyla da yönetilenler anlamına gelen halk kavramı önceki anlamını genel olarak yitirmiştir. Nitekim yönetimin artık oy esasına göre belirlenmesi ve siyasi kuruluşların açık bir bünyeye kavuşmasıyla yönetenler ve halk iki sosyal grup olmaktan artık uzaklaşmıştır (Güngör, 1999a: 24-25).

Türk aydını kendi yerli kültürünün hiçbir değer taşımadığı görüşündedir. Hatta yerli kültürel değerlerin nelerden ibaret olduğu hususunda da yeterli bilgiye sahip değildir. Bu değerleri muhafaza etmek, yaşatmak, geliştirmek gibi bir gayeleri de olmamıştır. Yerli kültürün değerleri o hayran oldukları yabancılar tarafından takdir edildiğinde Türk aydını yalnızca onlara itibar etmiştir. Ancak bu noktada kendi eksikliklerini tamamlamak yerine yine batılları tatmin etme gayretinde olmuştur. Aydınlar başa gelen bütün felaketlerin sorumlusu olarak milli kültürü görürler. Türk aydınları din, dil ve tarihi konulara karşı bazen açık ve aleni bir şekilde düşmanlık bazen de ilgisizlik, aşağılama, hor görme şeklinde tezahür etmiştir. Aydınların bu tavrı, kültürel değerlerimize yapılan müdahaleler, bunları neticeleri herkes tarafından aşikârdır (Güngör, 1990: 171-172). Güngör’e göre, Avrupalı gibi görünmek ve onların pek de manası olmayan bir takım yenilik hareketlerini benimseyerek halktan tamamen kopan Türk aydınları, bu tutumlarıyla halk nazarında değerlerini yitirmişlerdir. Güngör’ün bu düşüncesinden, düşünce dünyaları dolayısıyla halkın karşısında konumlandığı aydınlarla halkın yabancılaşmasının sosyolojik arka planını anlayabiliriz (Çelik- Yıldız, 2012: 279-280).

Güngör, Türkiye’de ise toplumsal ve siyasi yapıya bakıldığında, halk denilen kitlenin, eski özelliklerini bir bakıma muhafaza ettiğini bir bakıma da kaybettiğini belirtir. Türk toplumunda çok partili demokratik düzene geçilinceye denk idare edilen

kitleye halk denilmiştir. Güngör'e göre bu kitle, siyasi yaşamda söz sahibi olmaya başladıktan sonrasında da ayrı bir grup olmaya devam etmiştir. Keza, Osmanlı Dönemi'nde kapıkulu ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Halk Fırkası'nın karşısında ayrı bir grubu oluşturan halk, bugün de münevver tabakanın karşısında bu ayrılık devam etmektedir. Gerçekte idare edenlerin yerine münevver tabakanın geçmesi Güngör açısından bir isim değişikliğinden ibarettir. Güngör'e göre;

Geniş kitlenin siyasi hayata katılmasından önceki devirlerde idareci ve münevver aynı insandı. Son kırk yılda tahsil hayatının yaygınlaşmasıyla birlikte cemiyet de daha karmaşık bir bünyeye kavuştuktan sonra münevver tabaka idarecilik sıfatını devam ettirmekle beraber cemiyetin diğer katlarına da yayılmış bulunuyor. Politikanın münevver inhisarından kurtulmasından sonra, halk-münevver ayrılığı yine devam ettiğine göre, bu iki sosyal grubu birbirinden ayıran asıl özelliğin siyasi ve mesleki statüden ziyade bir kültür farkı olması gerekir. Nitekim bugün Türkiye'de halk ve münevver derken iki ayrı kıymet sistemini ve iki hayat tarzını temsil eden insanları kastediyoruz. Bu iki sosyo- kültürel grup arasında ikinci dereceden bazı farklılara da rastlayabiliriz, fakat asıl ayırıcı kriter temel kültür kıymetleri bakımından mevcut bulunan farktır. Şu halde halkçılık denince de bu iki gruptan birinin (münevver) diğeri (halk) ile olan münasebetlerine ait bir tavır ve davranış sistemi anlaşılmalıdır(...) (Güngör, 1999a: 25-26).

Kültüre dair değişimleri cemiyetlerin gelişmesinde en esaslı etkenlerden biri olarak gören Turhan değişmelerin her devirde, her yerde vukuu bulduğunu söyler (Turhan, 1997: 17). Bu değişimler, farklı etkenler ekseninde yaşanabilir. Güngör'e göre, toplumdaki bireyler arasındaki kültür farklılıkları kuşkusuz büyük manada bir eğitim farklılığı gösterir. Bu durum yani eğitim farkının kültür ayrılığına sebep olması olağanüstü bir mesele olmadığı gibi sadece Türkiye'de görülen bir durumda değildir. Eğitimin amacı insanlara belirli kıymetleri ve buna bağlı olarak bununla alakalı bilgi ve tecrübeleri öğretmek, benimsetmektir. Bu bağlamda da tabii ki alanlarla almayanlar ve yahut farklı alanlarda eğitim alanlar arasında pek tabii ayrılıklar, farklılıklar bulunacaktır. Bu noktada da toplumda münevver tabaka dediğimiz yani eğitim almış kimselerle diğer geniş kitle arasında elbette bir ayrılık söz konusu olacaktır ki bu duruma zaten bütün toplumlarda rastlanır. Milli kültürdeki ayrışmalar bağlamında cemiyetleri birbirlerinden ayıran esas özellik, münevver kültürü ve halk kültürü arasındaki farklılıkların kimi cemiyetlerde bir derece farkı olurken kimi cemiyetlerde ise mahiyet farkı haline gelmesidir. Bu söylediğimize çok aşikar bir örnek gösterecek olursak, şoförün motora karşı davranışı ile karşısındaki makine mühendisinin davranışı

arasında bir derece farkı varken, buna karşın mistik derviş ile materyalist bir filozofun dünya görüşleri ile bir mahiyet farkı vardır. Bu farklılığın, halk ve münevver kültürü ayrımının ortadan kalkması milli kültür bütünlüğünün sağlanmasıyla olacaktır (Güngör, 1999a: 26-27).

Erol Güngör bu iki kültür arasındaki farklılığın, ayrılığın kaynağını ise şu şekilde tasvir ediyor:

Modern medeniyetin gelişmesinden önceki klasik cemiyetlerde kültür değişmeleri çok yavaş bir seyir takip ediyordu ve cemiyetler arasındaki kültür alışverişleri bunların mevcut bünyelerinde sarsıntıya meydan vermeyecek cinsten unsurlar etrafında cereyan ediyordu. Klasik cemiyette bu durgunluğa paralel olarak, eğitimin gayesi de geleneksel kültür kıymetlerini yaşlılardan gençlere aktarmaktan ibaret kalıyordu. Bizim Osmanlı cemiyeti böyle statik bir ahengin en güzel örneğini temsil eder. Tahsil ve tecrübe sonunda idareci- münevver tabakasına geçen insanları halktan ayırt eden hususiyet, bilgi ve kabiliyet farkıdır; üst tabakayı meydana getirenler, padişah da dâhil olmak üzere, bir ve aynı kültürün en ince ve en işlenmiş tarafını temsil ederler. Dünyaya, tarihe, kendi kültürlerine ve yabancı kültürlerle karşı tavırları halkın tavrından pek farklı değildir. Halkın hocaları ile yüksek tahsil gören gençlerin hocaları aynı kimselerdir; Süleymaniye medresesinde ders okutan bir müderris (profesör) aynı zamanda Süleymaniye camiinde halka vaaz eder, yine aynı insan sarayda şehzadelerin eğitimi ile meşgul olur (Güngör, 1999a: 27).

Erol Güngör'e göre, halk kültürü ve münevver kültürünün ayrı daireler şeklinde oluşmaması ve birbirinin devamı, uzantısı şeklinde olması, şüphesiz Osmanlının sosyal grupları arasında geniş bir geçişkenlik olanağının olması yani açık, geçişken bir cemiyet sisteminin bulunmasıyla alakalıdır. Yönetici tabakanın kapalı bir elit topluluğu oluşturmamış olması, bir bireyin yaşamı boyunca işgal edebileceği farklı sosyal statüler yani çocuk, genç, zanaatkâr, çiftçi, yönetici, asker ilh. onu daima memleketi kapsayan ortak bir kültürün etkisiyle karşılaştırır. Bu demek oluyor ki sosyalleşmenin çeşitli evrelerinde birbirinden farklı kültürlerin, bireyin şahsiyetine, karakterine etki etmesi söz konusu olamaz. Lakin "açık cemiyet" bir kültür birliği için tek faktör de değildir. Türk cemiyeti keskin çizgilerle ayrılmış sınıf yapısına sahip değildir ki zaten sosyal ve ekonomik gelişmelerin sonucunda halkın içinden çıkan bireylerin çeşitli mesleklerde ve idari üst tabakalarda çalışma şansı artmaya başlamıştır. Fakat buna rağmen Türkiye'de münevverlerin ve halkın ortak bir kültür birlikteliği dâhilinde kaynaşma olanağı giderek azalmış nihayetinde de aynı coğrafyayı paylaşan

yan yana yaşamasına rağmen iki farklı sosyal ve kültürel oluşum meydana getirilmiştir. Toplumun demokratikleşmesi bağlamında böyle bir zümrenin ortaya çıkması ilkin çok da şaşırtıcı gibi algılanmayabilir. Fakat Türkiye’de bu ikili durum her alanda kendini gösterecek kadar güçlü bir sosyal gerçekliği yansıtmaktadır (Güngör, 1999a: 28).

Güngör’e göre, halk münevveri menfaatlerine göre hareket eden, menfaat düşkünü, yabancı taklitçisi, kendi değerlerine düşman, saygısız, kibirli ilh.. olarak görür. Münevverin halka bakışı ise onun cahil, bilgisiz ve her şeye hemen kanabilen, dar görüşlü, hurafeci ilh.. bir kitle olduğudur. Her iki tarafında bu olumsuz tutumlarının onların davranışlarına da geçmiş ve zihniyette olan farklılıklar bir husumet haline dönüşmüştür. Bu noktada da halk münevverler olan münasebetlerini en aza indirmeye ve böylelikle münevverlerden gelebilecek her türlü huzursuzluğu olabildiği kadar önlemeye çalışırken diğer taraftan münevverler de kendilerini halktan ayırabildiğince kendinin yakıştırdığı topluluk içerisinde daha fazla itibar elde edeceğini düşünüyordu (Güngör, 1999a: 28).

İlim ve fikir adamlarının halk tarafında güvensiz insanlar olarak görülmesinde asıl önemi etken devleti ilim konularına karışması ve o alana kendi standartları, kendi usullerinde çalışan bir yer olmasından çıkarmasıdır. Esasında bu durum pek çok inkılâp geçiren ülkenin de açamayıp yaşadığı bir durumdur. Bizdeki ilim adamlarının siyasal dalgalanmalara dâhil olup itibarlarını kaybetmeleri Cumhuriyet öncesinde başlamıştır. İnkılâp hareketleri geliştikçe ve radikalleştikçe ulema da aynı şekilde ya bu harekete destek olmaya veyahut karşı durmaya itilmiştir. Bu durumlarda ulema sınıfının itibarları beraber çalıştıkları siyasi idarenin halk çoğunluğu tarafından sevilme derecesine bağlıdır. Fakat Türkiye’de ilim adamlarına, aydınlara karşı halk tarafından böyle bir sevgi doğmamıştır (Güngör, 1980, s. 63).

Erol Güngör’ün burada asıl durduğu mesele şudur. Aydın-halk düalitesi beraberinde halk kültürü – münevver kültürü ayrımını getirmiştir. Bu ayrım git gide toplumsal bütünlüğü zedelediği, toplumsal yapıda bir ikililik yaratmak suretiyle toplumu olumsuz etkilediği gibi söz konusu ikililiğin olumsuz tarafları doğrudan devleti yani siyasal bütünlüğü de tehdit etmesi, düşüncesidir. Güngör bununla ilgili şunları söylediğini görüyoruz.

Hakikatte münevver kültürü ile halk kültürü arasındaki köklü farklar siyasi bütünlüğü de sarsacak mahiyettedir. Münevvere göre halk Türkiye'nin siyasi kaderini tayin edecek olgunluğa erişmemiştir; ona münevverin kıymet sistemini – hangi yoldan olursa olsun- aşılacakça demokrasiden sadece zarar gelebilir. İşte politikacıların kendi aralarında konuştukları ile halk karşısında söylediklerinin birbirini tutmayışı, her iktidar denemesinin halk için yeni bir hayal kırıklığı yaratması bilhassa bu yüzdendir (Güngör, 1999a 28-29).

Güngör halk- aydın arasındaki bu tartışmada ısrarla halkın yanında olur ve onların tarafını tutar. Çünkü halk milli kültürün yaşayıcısı, taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak toplumsal bütünlüğün korunmasında en önemli aktör ve siyasal yapının, devletin ve devlet düzeninin muhafazasında da en önemli özne olarak görülmektedir. Bu bağlamda aydınlar karşısında halkın tarafında olmak aslında devletin ve milletin bütünlüğünü savunmak anlamına da gelir. Zaten devleti yönetecek kadrolar demokrasinin gereği olarak halk çoğunluğuyla belirleneceği için halk unsurunun üstünde durmak, devlet ve millet bekası için önem arz eder. Güngör halkın üzerinde özellikle niçin durduğunu şu sözleriyle ifade eder:

(...) halk üzerinde bilhassa iki sebepten dolayı duruyoruz. Bunlardan birincisi, milliyetçiliğin milli hâkimiyet doktrinine dayanması yüzünden siyasi iktidarında millet çoğunluğuna ait olacağını kabul etmemizdir. İkinci sebep daha ziyade Türkiye'de milli birliği tehdit eden kültür buhranının zorunlu bir neticesi olarak ortaya çıkıyor. Bilindiği gibi, milliyetçilik bir memleketteki milli kültüre dayanır. Hâlbuki Türkiye'de batılılaşma hareketleri sonunda münevver (okumuş) tabaka Türk Kültürüne büyük ölçüde yabancı kalmış, hakiki bir kültür yaratarak bunu milletin bütün tabakalarına yaymayı da başaramamıştır. Tarih içinde gelişen Türk milli kültürünü daha çok halk kitleleri muhafaza etmiş bulunuyordu. Şu halde milli kültürün modern imkânlarla geliştirilmesi demek olan milliyetçilik, ister istemez, halk içinde yaşamakta olan temel kültür unsurlarına dayanmak zorundadır (Güngör, 1999a: 10).

Güngör'e göre, Türkiye'de aydınlar arasında da bir kültür bütünlüğü zaten yoktur. Dolayısıyla aydınlar arasında bir milli kültürden bahsetmekte söz konusu gözükmemektedir. Türkiye'deki bu gevşek durum toplumsal alanda bir "kabileler federasyonu" manzarası göstermektedir. Dünya görüşleri, hayat tarzları, idealleri, gelenekleri bu denli birbirinden ayrı fakat yan yana yaşayan kültür kabileleri. Onların aralarındaki bu farklar gitgide arttıkça, grupların birbirlerine yabancılaştıkları ve düşman olmaları da tabii bir şeydir (Güngör, 1982: 11).

Aydın ve halk arasındaki giderek artan bu düşmanlığın toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkilemesi, modernleşme çalışmalarının başlamasıyla birlikte gelişmiştir. Modernleşme ile birlikte aydınların, Güngör'ün de ifade ettiği üzere dünya görüşü, idealleri, hayat tarzı değişmiş, bu durum toplumda bir ikililik yaşanması ve bu ikililiğin de toplumsal bünyesi bozması Güngör'ün önemle üzerinde durduğu bir konudur. Keza aydınların kendilerini halktan üstün gören, toplumsal bünyeyi bozan gevşek tutumları demokrasiye zarar vermekte ve siyasal yapıyı da tehdit etmektedir.

3.5. EROL GÜNGÖR'DE TÜRK AYDININDA DEVLET, SİYASET VE DEMOKRASİ PROBLEMİ

Erol Güngör, münevver-halk ve devlet-siyaset tartışmasında genel olarak demokrasi anlayışı üzerinde durur. Çünkü demokrasi halk çoğunluğuna dayanan bir siyasi anlayıştır. Türk toplumuna demokrasi tartışmaları ilkin aydınlar tarafından getirilirken sonrasında aydınların halk çoğunluğunun yani demokrasinin karşısında olumsuz tutumlar sergiledikleri görülür.

Güngör'e göre, Türk aydını demokrasi denildiğinde Fransız inkılâbını görmüştür. Lakin bu model yapmaktan çok yıkmaya yöneliktir. Avrupa bile Fransız inkılâbını esefle karşılanırken maalesef Türkiye'nin onu modernleşme konusunda öncü yapması üzücü olduğu kadar da düşündürücüdür (Güngör, 1999: 14). Bu husus, aydınların bu konuda ne kadar bilinçsiz olduklarının da bir göstergesidir. Batı'nın herşeyini sorgulamadan alıp kabul eden aydınlar, demokrasi gibi önemli bir hususda da aynı şeyi yapmışlardır.

Erol Güngör göre, Atina demokrasisinin o meşhur hikâyesi bugün sadece kitaplarda andığımız, gerçekten uzak bir masal olarak kalmıştır. Güngör'e göre, hikâyelerde bile vatandaş kabul edilmeyenlerin oy kullanamayacağı gerçeği düşünülürse, dünya tarihinde halkın yani idare edilenlerin idareye doğrudan katılabilmelerine imkân veren bir örnekle karşılaşılmaz. Genel olarak "politika" bir azınlığın, çoğunluğun karşısında imtiyazlı ve daha fazla karar sahibi olduğu bir çalışma sahasıdır. Farklı siyasi düzenler arasında halkın yönetime katılması veya herhangi bir şekilde yönetimi denetlemesi açısından farklar görülür. Lakin dünyanın hiçbir yerinde halkı tamamen hiçe sayan diktatörlüklerin olmadığı gibi halkın tamamının yönetime katılmasına olanak sağlayan bir demokrasi anlayışı da bulunmamaktadır. Sosyal

gelişmelerin genel gidişatı dâhilinde siyasi kuruluşların inkişafı incelendiğinde, yönetenlerle yönetilenler arasında kaynaşmanın giderek arttığı şeklinde genel bir eğilim söz konusudur. Demokratik düzen ile halkın siyasi yaşamdaki rol alanı gittikçe genişlemesiyle siyasi elitlerin sosyal hayattaki yapısı da değişmektedir. Ve artık eskiden imtiyazlı bir azınlığın yürüttüğü politikacılık imtiyaz olmaktan ziyade bir meslek haline dönüşüyor. Üstelik bu meslekte halk çocuklarının çoğunluğu aristokratlarinkini geçiyor ve hatta geçmekle de kalmayıp yeni gelenler içinden geldikleri tabakanın gelecekte güçlenmesi adına lazım olan koşulları da hazırlıyorlar. Artık batılı devletlerin (burada İngiltere’yi istisna tutarak) demokrasilerinde idare edenler ve idare edilenler olarak iki farklı sınıf iki ayrı kültürel tabaka olmadığını bu toplumlarda politik bir kategori olarak “halk”tan bahsetmek mümkün değildir. Sosyolojik olarak “millet” veyahut “modern millet” diye isimlendirilen evrenin en mühim özelliği tam da böyle bir sosyal ve kültürel kaynaşmanın yaşanmasıdır. Bu durumu yani batı medeniyetinin değerlerini benimsemek suretiyle kendilerini modern millet haline dönüştürmeye çalışan geri kalmış memleketlerin en önemli sorunlarından birisi de yönetici kadroların kaynağını kapalı zümrelerden alıp bunu geniş halk kitlelerine aktarmasıdır. Bu kaynak değişmesi bazı ülkelerde kolay olurken bazılarında sancılı olabilir. Bu durum demokrasiye geçmeden önceki sosyal yapının özellikleriyle alakalıdır. Örneğin, toprağa dayalı aristokrasilerin demokratik düzene evrilmesi uzun ve sancılı olurken, bu durumda siyasi değişme ve toplumsal değişimde birbirine paralel bir seyir izlemek neredeyse mümkün değildir çünkü artık yerleşmiş olan menfaat ayrılıklarının yanında birde zümreler arasındaki sosyal ve psikolojik farklılıkların böylesi bir intikalin kolay kolay elverişli olması beklenilemez. Böyle olmakla birlikte intikal evresinden evvelki şartların elverişsizlik durumu, kimi hallerde demokrasiye geçişi bir inkılâp fenomeni haline de getirecek ve halka yeni bir ıstırap kaynağı olacaktır. Bu bağlamda Komünist siyasi düzenin olduğu memleketlerde eski yönetici kadroların yerlerine yeni parti aristokrasisinin geçmesi yönetimin bir devrim ile ele geçirilmesiyle olmuştur. Nihayetinde sosyalist niteliği bulunmayan devrimlerde devrimci elitler ile halkın arasında devamlı bir çatışmanın varlığı, halkı karşısına almış yeni bir “ devrimci aristokrasi”nin demokrasi ve demokratik gelişmede en önemli engeli oluşturduğu görülmüştür (Güngör, 1999a: 48-49).

Batıdaki gibi feodal yapıların Türkiye’de olmamasından dolayı Türk toplumunun demokrasiye geçişinin daha avantajlı şartlar altında başladığı söylenebilir. Lakin Türkiye’nin geçirmiş olduğu değişimler onun başka alanlarda başka zorluklar yaşamasını ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de batılılaşma hareketinin sıklığı arttıkça halk ile münevver zümre arasında ideal, fikir, düşünüş, görüş farklılıkları, ayrılıkları giderek büyümeye ve nihayetinde bu iki tarafın ortak bir ideal birlikteliğinde buluşmalarının ve hareket etmelerinin olasılığı da azalmıştır. Güngör bununla ilgili şunları söylüyor:

Siyasi ve idari mekanizmayı elinde tutan münevverler, memlekette kısa zamanda radikal değişimler yapmak gerektiğine inanınca, demokrasi ister-istemez bir tarafa itildi, çünkü inkılâpçılar ile demokrasi bir arada yürütülemezdi. Bugün bile Türk demokrasisinin karşısında en büyük engel, inkılâpçı siyasi partiler ve gruplardır. Türk münevverlerinin kategorik düşünce alışkanlığından kurtulamamış olması, yani inkılâpçı olmayanın mutlaka muhafazakâr veya reaksiyoner olacağına zannedilmesi de inkılâpçıların demokrasi aleyhtarlığına kuvvet kazandırmaktadır. (Güngör, 1999a, s. 50).

Demokrasi düşmanlığı konusunda elitlerin marksistlerle aynı paralelde yürüdüğünü belirten Güngör’e göre, marksizme dayalı hiçbir rejim demokratik değildir. Keza marksistler için proleteryanın öncülüğünü ve kılavuzluğunu yapan kimseler (parti idarecileri) onların söylediklerini yapmakla değil lakin proleterlere “ne istemeleri gerektiğini” konusunda bilgi sahibi olmasını sağlamakla yükümlüdür. Bununla birlikte bu konudaki akıl hocalığının idaresi sadece Marx’a özgü değil ayrıca onun fikir geleneğinin ilk halkalarını teşkil eden Eflatun’un da asıl siyasi düşüncesidir. Çünkü Eflatun’un düşüncesinde de cumhuriyet, aydınların, filozofların, uzmanların idare ettiği bir cumhuriyettir. Keza ona göre, idare ve karar mekanizması cahillerin, bencillerin oluşturduğu bir topluluğa verildiğinde her şey çok kötü olacaktır. Bu durumda onlara göre, işin doğrularını ve yanlışlarını, gerçeği onlara anlatan nerde nasıl davranılmasını, hareket edilmesini gösteren, öğreten kimseler idareyi ellerine almalı ellerinde tutmalıdırlar çünkü hakikatin ne olduğunu, toplumun mutluluğa nasıl erişebileceğini sadece onlar bilirler. Bu bağlamda muhakkak ki Eflatun’un cumhuriyet idarecileri konusunda düşündüğü standartlar çok büyüktür (Güngör, 1999a: 50-51).

Güngör’e göre bizim toplumumuzdaki demokrasi karşıtı münevverler yıllardır halkın bilgisizliğini, ölçü olarak okuma-yazma yeterliliğini aldıkları için, kendileri ve köylüler arasındaki münevverlik farkının yalnızca bir alfabe öğrenmeden oluştuğunu fark etmiş gibidirler. Fakat hala anlayamadıkları bazı hususlar var ki, bu anlayış

yoksunluğu, münevverlerin okuma-yazma ile edindiklerini, öğrendiklerini de götürecektir. derecede büyüktür. GÜNGÖR bu bağlamda iki önemli konuya açıklık getirmek ister. İlkin, demokrasi halkın devleti yönetmesi değildir. Halk idareye dair kararları doğrudan kendisi veremez ancak bu kararları kimlerin vereceğine ilişkin bir tercihte bulunur. Halk iradesinin doğrudan kullanıldığı durumlar yalnızca referandumlardır. Türkiye’de anayasa referandumu ve Hatay bölgesi referandumu hariç bu yol hiç kullanılmamıştır. İkinci nokta ise, halk idarecileri zaten hep münevverlerdir. İnkılâpçı elit idaresi olan tek parti yönetimi ve çok partili demokrasi döneminin parlamentoları ve idareci kadroları arasında bir karşılaştırma yapıldığında ikinci safhada daha çok münevvere rastlanacaktır. Bu durumda fark nedir? Neden çok partili demokrasinin idaresi cahil ve ehliyetsiz kişilere bırakıldığı iddia edilmiştir. Arasındaki fark şudur, iktidara gelecek münevverler hakkındaki tercihi artık halkın yapacak olması. Bu tercihe layık görülmeyenlerin büyük bir kısmını da otoriter idarenin yıkılması sonrasında ayrıcalıklarını kaybedenler ve gerçek dışı programlarını halka beğendiremeyen romantik politikacılar oluşturmaktadır. Bu tipler Türkiye’de demokratik düzeni yıkarak kampçı idare kurmak üzere fesat cemiyetleri teşkil ederler. Bazı münevverlerin işledikleri bu hata sadece halkın oylarıyla düzeltilebilir (Güngör, 1999a: 51).

Güngör’e göre, Türkiye’deki siyasal elitlere Türk halkı ile ilgili düşünceleri sorulduğunda, seçimleri kazananlar, halkın güçlü sezgisinin, keskin zekâsının, ayırt edici gücünün olduğundan bahsederler. Fakat iktidarı kaybedenler yine aynı halkın geleceği göremeyen, halkın çıkarlarının nerede olduğunu bilmeyen, âlime kulak vermek yerine cahili dinleyen, kısa süreli iştah ve hırslarının esiri olmuş bir kitledir. Esasında bu iki ifadenin arkasındaki motif aynıdır. Yani iktidara gelenlerin de gelmeyenlerinde kendileri dışında başkalarına değer vermemeleri. Onlara göre halk zekidir zira kendileri gibi değerli insanları seçmişlerdir; halk cahildir zira onların değerini anlamamıştır. Fakat bütün bu münevverlere rağmen Türkiye’de yirmi beş yıllık bir demokrasi deneyimi, pek çok aksaklığa karşın, halkın güçlenmesine ve sesini daha gür çıkarmasına imkân sağlamıştır. Pek tabii çok partili hayat Türkiye’deki siyasal elitlerin yapısını da hayli değiştirmiştir. Halk çocuklarının artık daha geniş bir eğitim olanağına kavuşması ve bu bağlamda uğraşlar vermesiyle siyasi ve idari kadrolar önceki dönemlerdeki gibi birer aile işletmesi ve yahut parti malı olmaktan sıyrılmıştır (Güngör, 1999a: 51-53).

Güngör bu bağlamda Türk demokrasinin karşısında en büyük problemin, engelin münevver zümre ya da bir diğer ifade ile yönetici seçkinler olduğunu söyler. Demokrasi bu haliyle işlemediğini ve yalnızca şekil olarak varlığını sürdürdüğünü düşünür (Akıncı, 2012b: 287). Fakat eğitimin geniş halk kitlelerine yayılması ve eğitilmiş halk çocuklarının ilmi ve siyasi kadrolara girebilmesi demokrasi de önünün açılmasını sağlayacaktır.

Buradan Erol Güngör'ün devlet anlayışına geçecek olursak; Güngör'e göre, güçlü bir Türkiye inşa etme girişimlerinin devleti tamamen yıkacak doğrultuda gelişmesi ve bu bağlamda da batı ülkeleri karşısında hiçbir dayanağımızın kalmaması öyle basit açıklanabilecek bir durum değildir. Güngör, bu duruma neden olan pek çok konunun olduğunu ama özellikle bir hususun üzerinde durulması gerektiğini söyler. Güngör göre, özellikle Tanzimat'tan itibaren gelişmeye başlayan eğitim hayatı Türk toplumunda devlet idaresi sorumluluğunu üstlenen münevver tabakası dışında ikinci bir münevver zümresinin doğuşuna imkân sağlamıştır. Batılı düşüncenin etkisi bakımından bu iki münevver zümrenin arasında ciddi farklar söz konusu değildir. Batılılaşma hareketlerinde en büyük önceliği daima muhafaza etmiş olan saray ve Babıâli, devlet idaresinde hizmete girecek olan kimseler arasında Batılı eğitim almış olanlara daima öncelik tanımıştır. İdareci yüksek tabakaya geçen münevverler ile bu tabakanın dışında kalanlara arasında bir iktidar mücadelesi oluşmuştur. Bu mücadelede, birincilerin daha ölçülü ve realist diğerlerinin ise radikal ve romantik çözüm yolları tarzlarının olduğu ortaya çıkar. Uzun süreler büyük bir muhalefet yaptıktan sonra önemli bir statüye "geldikten sonra önceki ideallerini hemen terk etmiş gibi görüntü sergileyen münevverlerdeki bu değişimi, dönüşümü menfaatperestlik, satılmışlık gibi zaafarla anlatmak güçtür. Muhalefette olanların davranışlarında arzu ve heveslerin, iktidarda olanların davranışlarında ise zorunlulukların hâkim olduğu her dönemde görülür. Türk toplumunda I. Meşrutiyet'ten sonraki devirde devlet adamlarının yöneldikleri sorunlarla muhalif münevverlerin düşüncelerini işgal eden hevesler gerçek ve rüya arasındaki fark kadardır. Buna en iyi örnek ittihatçıların maceralarıdır. İttihatçı aydınlar, memlekette meşrutiyet kurulduğu takdirde ülkede kurt ve kuzunun beraber yaşayabileceğini zannetmişler ve monarşinin yıkılması için Ermeni ve Bulgar komitecilerle anlaşarak ortak harekete girişmişlerdir. Ermeni ve Bulgar komitecilerin amacı Türk Devletini yıkmak, toprak ve bağımsızlık kazanmak iken ittihatçıların amacı ise iktidarı ele

geçirmek ve kendi yöntemleriyle kuvvetli bir Türkiye kurmaktır. Fakat bu iş birliği uzun soluklu olmamıştır. Güngör'ün ifadesiyle, “*Komitecilerin gayesi Türk devletini yıkarak toprak ve istiklal kazanmak, İttihatçıların gayesi ise iktidarı ele geçirerek kendi metotlarıyla daha kuvvetli bir Türkiye kurmak olduğu için, bu iş birliği çok kısa sürdü* “ (Güngör, 1999a: 80-82). Bu ittihatçı bürokrat aydınların içinde buldukları, yürüttükleri siyasi anlayış maalesef kuvvetli bir Türkiye kurmaktan öte devletin yıkılmasını da hızlandırmıştır. Bununla birlikte milleti bir savaş meydanına atarak parçalanmalara sebebiyet vermiştir. Bilindiği gibi bu savaşlar neticesinde de yeni devletler oluşmuştur.

Yaşanılan I. ve II. Dünya Savaşları'nın ardından oluşan ve siyasi üniteleri belirten “yeni devlet” denilen olgu, Güngör'e göre siyasi bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından modern bir millet olmak uğrunda çabalayan ülkelere verilen genel bir addır. Yeni devletlerin en önemli ve kuvvetli ortak özellikleri milliyetçi olmalarıdır. Zaten bu ülkeler milli bir kimliğe sahip olmalarından aldıkları güç ile bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Milliyetçilik düşüncesi eğer bir dış mesele olarak görülüyorsa yerli kültür unsurlarının yabancı kültürler unsurlarını, bütün toplumsal meseleleri de içine alarak karşı çıkması anlamına gelir. Bununla birlikte bir iç mesele olarak görüldüğünde ise memleketteki milli birliği tehdit eden mahiyetteki sosyal, kültürel, iktisadi unsurları en asgari düzeye indirgesidir. Bu iki problem birleştirildiğinde milliyetçilik, bir milli birlik kazanma davası olur. Türkiye'nin ise bu yeni devletlerle benzerliği söz konusu değildir. Türkiye sömürgeci devletlerden kurtularak yeni bağımsızlık kazanmış bir ülke değildir. Türkiye'nin bir devlet olarak yeniliği, yalnızca siyasi rejiminin değişmiş olmasından kaynaklanır. Lakin bizim toplumumuzdaki bazı aydınlar ve idareciler bu devletin ve milletin durduk yere doğduğunu zannederler. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmadan öncede Türkler bağımsız bir milleti, kendilerine özgü milli bir kültürleri ve tek başına temsil ettikleri bir medeniyetleri vardır. Bu bağlamda Türkiye yeni bir devlet değildir. Lakin devlet ve toplumda görülen bu devamlılık sosyal ve kültüre olarak geçirmiş olduğu değişimler sonucunda kendine yeni bir kimlik arayan ülkeler arasına girmiş oluyor keza aydınların pek çoğu Türkiye Devleti'ni Yunanistan, Bulgaristan gibi elli yıllık yeni devletler olarak görmüşlerdir (Güngör, 1999: 34-36).

Ulus devlet bir gereklilik olmanın ötesinde milli kültürün kalıcılığı, ölümsüzlüğü için de en önemli şartlardan biridir. Bu bağlamda Güngör de ulus-devlet

anlayışına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Onun özenle üzerinde durduğu nokta ulus-devletlerin kendilerini güçlendirmeleri için homojen bir kültür kurma uğraşlarında millet iradesi ile çelişen yönlerine yönelik eleştirilerdir (Ersal, 2011: 203). Güngör'e göre Ulus-devlet siyasi meşrutiyetini tarihsel tecrübeyle beslenmiş olan halkın egemenliğinden almalıdır. Dağınık zümreler derekesine düşmemek amacıyla ulus iradesinin devlete bürünmesi gereklidir (Ersal, 2011: 204).

Güngör'ün devlet anlayışında, devlet büyük fedakârlıklarla ayakta kalmıştır. Devletin bütünlüğü prensibi her türlü endişenin üzerinde tutulmuştur. Ecdadımız, devlet uğrunda evlatlarını, öz kardeşlerini feda edecek cesareti ve basireti göstereceklerdir. Fakat bugün devlet için bir uyuz kediye bile feda edecek halde olmadığımız için onların tavırlarını anlayamıyoruz (Güngör, 1999a: 127). Güngör, geçmişin şanlı devlet anlayışını anlamadığımızdan ötürü bugün bu durumlara düştüğümüz görüşündedir. Geçmişin şanlı devlet anlayışını bilmeyen bürokratların, aydınların, politikada bulunmaları Türk devleti ve toplumu için başlı başına bir tehlike oluşturmaktadır. Güngör, bu düşünceyle ilgili şunları söyler:

Bizim kanaatimize göre, zaten Türk Münevverlerinin politikada en büyük kusuru kendi milletini tanımamış olmasıdır. Çok partili demokrasiden evvel bu bilgiye lüzum duyulmadığı için münevver kendi hayal dünyası içinde halk ise sefalet içinde yaşanıp gidiyorlardı. Münevverlerin yüksek mevkilere gelebilmesi için onu bu mevkilere getirecek olan liderleri tanınması ve onların beğeneceği tarzda hareket etmesi kâfi geliyordu. Siyasi partilerin bürokrat bünyeleri içinde bu usul yine bir dereceye kadar devam etmektedir fakat artık esas olan halkın beğenmesidir ve bu beğenmenin kriterleri hiç şüphesiz otoriter liderlerin kriterlerinden çok farklıdır. Eskiden resmi ideolojiyi kabul edenler yükselme şansı buluyorlardı, şimdi aynı şahıslar mazilerinin kendileri için ne büyük bir engel olduğunu görmeye başlamışlardır. Sosyalistlerin macerası da bu konuda iyi bir misal teşkil edebilir. Demokratik yoldan başarı şansı bulamayan bu siyasi grubun bir hizbi gayri meşru yolları denemek isterken kanunun pençesine düştü, diğer hizip de başarısızlığın sebeplerini bulmakla uğraşüyor. Bu ikinci grup içinde, sayıları pek az da olsa, Türk halkının sosyal ve psikolojik bünyesini hiç tanımadıklarını itiraf edenler var. Demokrasi olmasa onları bu şura kim getirebilirdi (Güngör, 1999a: 55)

Demokrasi ile birlikte artık aydın toplumsal ve siyasal işlevlerini yerine getirebilmesi için halkın onayını alması gerekir. Politikaya yön verebilmesi için artık halkın onu seçmesi yani aydınının artık halkla birlikte olması gereklidir. Fakat buna rağmen aydınlar halen kendilerini Türk milletinin ve devletinin üstünde görerek halkla

arasına mesafe koymaktadır. Aydınların bu tutumu Güngör'n de ifade ettiği gibi bir yandan toplumsal yapıya zarar verirken diğer taraftan siyasal yapıyı da olumsuz yönde etkilemektedir.

Güngör'e göre, Türk münevverleri Avrupacı devlet adamlarını kendisince medeniyet diye bilinen Şeyleri gerçekleŐtirdikleri için büyük adam mertebesine çıkarmıŐlardır. Avrupa'daki aydınlanma felsefesinin tabii hukuk, eşitlik, adalet, ferdi haklar, kardeŐlik vb. kavramları münevverlerin kafasında yıldız gibi parlarken, devlet adamları birçok müesseselerde esaslı yenilikler yapmaya çalışmışlar, zayıflayan devlete kuvvet aŐılamak için uęraŐmıŐlardır. Fakat devlet sorumluluğu bilincinde olmayan Türk münevverleri milli varlığın en büyük dayanağı olan Türk Devletini, bu yaldızlı kavramlar üzerinde görememiŐlerdir (Güngör, 1999a: 83).

Hülasa Erol Güngör, Türk toplumunun ve devletinin yaşamış olduğu pek çok siyasal, kültürel, ekonomik problemin aydınlar kaynaklı olduğu görüşündedir. Güngör söz konusu problemlerin Türk toplumunda Türk Modernleşmesi ile birlikte yayılarak hız kazanması ve beraberinde yeni problemleri getirdiğini de söylemiştir. Aydınlar kaynaklı bu problemler toplumsal bütünlüğü bozduğu, demokrasiye zarar verdiği gibi siyasal yapı içinde bir tehdit unsurudur. Güngör bu bağlamda Türkiye'de düzeltilmesi gereken zümrenin halk değil aydınlar olduğu düşüncesindedir.

SONUÇ

Bu çalışmada bir Türk aydını olan Erol Güngör' n düşünce ve yorumlarında, Türk aydınının, yakın dönem Türk siyasi tarihi içinde yaşadığı, teşkil ettiği ve sebep olduğu devlet, siyaset ve demokrasi problemleri araştırılıp sunulmuştur. Erol Güngör fikirleri ve eserleriyle Türk siyasal ve toplumsal düşüncesine, akademinin bilgi birikimine zengin bir muhteva ortaya koymuş, yaşadığı dönemin önemli fikir ve ilim mimarlarından biridir. Onun fikirleri ve çalışmalarına baktığımızda pek çok konuya eğildiğini ve bu konularda hiçbir kategoriye sığmayan oldukça özgün fikirlerinin olduğunu görürüz, bunlardan en önemlilerinden birisi de aydınlar meselesidir.

Aydın ve ona ikame olarak kullanılan bilge, âlim, elit, münevver, entelektüel gibi kavramların tanımlaması ile başlayan çalışmada farklı aydın tipolojileri ve aydınların tarihsel süreçleri ele alınmıştır. Bu kavramlar toplumda birbirlerinin yerine kullanılsa da hepsinin farklı muhtevaları ve sosyolojik anlamları vardır. Genel olarak aydınlar başlığı altında ifade ettiğimiz, toplumdan belirli özellikleriyle ayrılan bu kişiler, hem batı da hem de Türk toplumunda tarihsel değişim ve gelişime uğrayarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Türk aydınlarının, tarihin ilk zamanlardan itibaren Türk toplumunda önemli bir yerde oldukları, bilge ismiyle anılan bu kimselerin, bilgisi, erdemi gibi vasıflarıyla toplumdaki diğer insanlardan farklı ve özel bir yerde konumlandırıldıkları bilinmektedir. Türklerin İslamiyet'i kabul  ile birlikte âlim olarak anılmaya başlanılacak bu kimselerin İslam dininin ilme verdiği önemle birlikte toplumsal hayatta ve devlet nezdinde de önemini devam ettirdiklerini görülmüştür. Zamanla mütefekkir, münevver, elit, entelektüel, aydın gibi vasıflarla anılacak olan bu kimselerin, hem halk hem de devlet idaresi tarafından belirli misyonlarla farkı çalışmalara eğildikleri bilinir.

Türk aydınlarının Türk Modernleşmesi ile birlikte geleneksel bilge, âlim, münevver gibi kimselerin tutumlarından koptuğu, toplumdan ve toplumsal değerlerden de uzaklaştıkları görülür. Yani modernleşme ile birlikte geleneksel ilim adamlarından farklı yeni bir aydın sınıfının ortaya çıktığını görülmektedir. Bu aydınlardan bazıları geleneksel çizgide ve yahut "kontrollü modernleşme" düşüncesiyle halk için halkla birlikte yürürken diğer tarafta halka sırt  eviren, halka rağmen çalışmalar yürüten bir aydın topluluğu da meydana gelmiştir. Dönemin genel aydın tipi bu şekilde

görülmektedir. Bu aydınlar devlet idaresinin yanında kendilerini birer batı temsilcisi olarak görmüşlerdir. Bu aydınların sayıları zamanla artmış ve toplumda geniş halk kitesinden farklı bir yerde konumlanmışlardır.

Aydınlar zamanla geniş halk kitlelerinden farklı olarak, kendi kültür ve düşünce yapıları olan bir sosyal tabaka haline gelmişlerdir. Fakat bu yapı batılı bir sosyal iktisadi yapı değildir. Zamanla Türk aydınlarının bu sosyal yapıdan çıkamadıkları görülür. Yüksek tahsil yapmış genç aydınlar, yalnızca ülkedeki üst idari yapının temsilcileri olmakla kalmamışlar aynı zamanda batı dünyasının da birer temsilcisi olarak hareket etmişlerdir. Kendilerini birer batı temsilcisi olarak gören aydınların, devlette çarpık bir modernleşme çalışması yürüttükleri, modern bir kültür birlikteliğini sağlayamadıkları görülür. Güngör aydınları, zaten bu bağlamda niteliklerinin olmadığını ve yeterliliklerinin bulunmadığı gerekçesiyle eleştirir.

Erol Güngör'ün düşüncesinde aydınlar toplumun vazgeçilmez unsurlarından biridir. Aydınları geniş halk kitesinden ayıran en önemli vasfı ise aydınların almış oldukları eğitimidir. Türk toplumunda eğitim-öğretim faaliyetlerinin halk kitlelerine yayılması, eğitimin batılı modern anlayışla yürütülmeye başlanması aydın ve halk arasındaki ilk kopuklukları vermiştir. Keza artık aydının dünyası değişmiş, olaylara bakışı farklılaşmış, tutumları halktan başka bir yöne kaymıştır. Aydın yüzünü geleneksel kültürden, halkın değerlerinden çevirerek batıya dönmüştür. Bu aydınlar zamanla bir aydın kültürü yaratmışlardır. Aydınlar artık halkı gerici, bilgisiz, yobaz, hurafeci olarak görecektirler. Aydınların karşısında bulunan geniş halk kitlesi ise aydının öncü olduğu modernleşme çalışmalarına rağmen geleneksel, milli kültürü hale devam ettiren ve aydın kültürüne karşı geleneksel halk kültürünü koruyan bir durumdadır.

Erol Güngör'ün düşüncesinde aydınlar tamamen batı medeniyetine yönlerini dönerek halka ve halkın kıymet sistemlerine yabancı kalmışlardır. Artık aydın halkı cahil, hurafeci olarak görür. Halk da aydını yabancı taklitçisi, menfaat düşkünü, kibirli ve saygısız olarak nitelendirir. Pek tabii bu durum aydının halk ile arasının açılmasına ve toplumda bir halk-aydın ikililiği yaratılmasına sebebiyet verirken diğer taraftan da aydınların bu tutumlarının sadece toplumsal bütünlüğü değil, siyasal yaşama da etki ettiği, söz konusu durumun siyasal bütünlüğü de tehdit ettiği görülür. Üstelik Güngör bu

durumu, halkın gözünden, savaşta bizi bozguna uğratamayanların aydınlarımız sayesinde bizleri yendikleri, şeklinde ifadelendirir. Keza aydınların bu tutumu yüzünden hem milletin en önemli değeri olan Türk kültürünün hem de devletinin kaybedildiği, düşüncesindedir.

Güngör halk ve aydın arasında giderek artan bu tartışmada, bir Türk aydını olarak halkın tarafını tutar. Çünkü hem Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi hem de Cumhuriyet Dönemi aydınlarının kendilerinden beklenilenin aksine ne topluma ne de devlete yarar sağlayacak tutumda bulunmadıklarını aksine çarpık ve bilinçsiz bir modernleşme ile zamanla ilkin topluma sonrasında da devlete zarar verdikleri düşüncesindedir. Güngör'ün devlet, siyaset ve demokrasi bağlamındaki aydın eleştirisini başlıca üç hususta görebiliriz.

Birincisi, kültür bir toplumun en önemli birleştirici, bütünleştirici değerlerinden biri olmasına rağmen, aydınlar batılılaşma hareketleriyle birlikte milli kültürden kopuk bir düşünce ve yaşam biçimine sahip bir hayat sürmeye başlamışlardır. Bu kopukluk onların, ilkin halk kültüründen ve sonrasında da halktan kopmalarına sebebiyet vermiştir. Halk ve aydın arasındaki bu durum zamanla ciddi bir kopukluk yaşanmasına ve toplumsal alanda bir ikililiğe, birlik ve bütünlüğün sağlanmasında bir yozlaşmaya ve beraberinde durumun önemi daha da artarak siyasal egemenliği bile tehdit edecek bir noktaya gelmiştir. Yani aydınlar toplumsal ve siyasal bütünlük açısından bir tehdit oluşturmaktadırlar.

Bununla birlikte ikinci bir husus ise, aydınların ilk etapta demokrasi, özgürlük, eşitlik gibi konuları savunuyormuş gibi görünmelerine rağmen, demokrasinin getirdiği eşitlik olgusu aydının yerini, konumunu ve statüsünü sarstığı için artık anti demokratik bir çizgide hareket etmeye başlamışlardır. Hatta padişah\devlet başkanı otoritesini paylaşmak istemeleri ve yahut otoriteyi tamamen ellerine almak istemeleri için yaptıkları anti demokratik girişimler bunun en bariz örnekleridir.

Üçüncü bir husus ise aydınlar kendilerini daima Türk milletinden ve Türk milletinin en büyük dayanağı olan Türk Devletinden üstün görmeleridir. Güngör, kendi istikballerini her şeyin üzerinde gören aydınların devlet politikalarını da kötü etkiledikleri ve zamanla devleti çöküşe götürdüklerini belirtir. Türk aydınlarının

devletin bütünlüğünü sarsacak mahiyette işler yaptıkları ve devlet için bir sorun oluşturdukları görüşündedir.

Erol Güngör milli iradeye dayalı demokratik bir toplumsal ve siyasal düzeni savunmaktadır. Bunun hem gerekli hem de toplumsal ve siyasal birlik için önemli olduğu düşüncesindedir. Güngör'e göre milli irade soyut bir husustur onun somut hali ise halk kültürü ile görülür. Fakat modernleşme adı altında batılı aydınların devletin kudretiyle halka savaş amaları, anti demokratik tutumlarla halka tepeden bakmaları, kendi milletlerini tanımadan batı yandaŐlıėı yapmaları toplumsal ve siyasal alan için aydının hep bir tehdit unsuru olarak görülmesine sebebiyet vermiştir.

EKLER

Ek-1: Emekli Öğretim Görevlisi Burhan Güngör ile Görüşme (06.06.2020)

Rabia Aslıhan Türkmen: Hocam siz Erol Güngör'ü sağlığında görme imkânı bulmuş, O'nunla fikir teatisi yapmış, O'nu en iyi tanıyan yaşayan akrabalarından birisiniz... Pek çok yazında kendisine dair bilgiler mevcut ama siz Erol Güngör'ü nasıl tanımlarsınız? Belki aileden biraz bilgiler verirsiniz, bir anınızı anlatırsınız... Buradan başlayalım...

Burhan Güngör: Aileden bilgiler vererek başlayayım, Erol Güngör'ün soy ağacını yıllar önce çıkardık. Buna göre dedemiz Osman, 1800'lü yılların başında Irak'ın Musul-Kerkük yörelerinden gelmiş ve Kırşehir ilimizin Kayabaşı Mahallesine yerleşmiş. Osman dedemiz geldiği yerleri çok iyi bildiğinden bu Irak-Suriye taraflarına birçok kez develerle gidip ticaret yapıyor ve belli bir zaman sonra da zenginleşiyor. Osman dedemiz, zamanında Kırşehir'de ağaların sözü geçtiği için dedemizin bu zenginliği zamanın Kırşehir ağalarını korkutuyor ve dedemiz sebepsiz yere Niğde'ye sürgün ediliyor. Osman dedemiz bir daha Kırşehir'e dönemiyor ve orada sürgün ediliyor. Mezarı bile maalesef nerede olduğu bilinmiyor. Günümüzde Kayabaşı Mahallesinde bulunan meşhur Ağalar Konağı dedemizi Niğde'ye süren ağalardan kalma bir yapıdır. İşte Erol Güngör 1800 yılları başında Kırşehir'e gelen ilk dedemiz olan Osman'ın oğlu Hidayet'in soyundan gelen Ahi Evran Camiisi İmamı Hafız Osman'ın Torunudur.

Erol Ağabey benden çok büyük olduğundan dolayı Kırşehir'de onu tanıma imkânım olmadı. Erol Ağabey burada liseyi bitirdikten sonra ailecek İstanbul'a göç ederler. 1971-72 öğretim yılında şimdiki adı Marmara Üniversitesine bağlı İletişim Fakültesi olan Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokuluna kayıt yaptırdıktan sonra babamın Erol Ağabeyle tanış demesinden sonra onun görevli olduğu İstanbul Edebiyat Fakültesine gittim. Danışmadan yerini sorduktan sonra odasının kapısını çalıp içeri girdim. Kendimi tanıttım, hemen ayağa kalkıp boynuma sarıldı ve “Demek İstanbul'da okuyan Mehmet amcamın oğlu sensin” dedi. Nerede okuduğumu, nerde kaldığımı sordu. Bunları cevapladıktan sonra okuduğum okul ve kaldığım yerle ilgili ona bilgi verdim. Bu arada gözüm sık sık çalıştığı odaya takıldı. Her taraf eski-yeni kitaplarla doluydu. Sanki bir kütüphaneyi andırıyordu. Erol Ağabey burası çok havasız burada nasıl çalışıyorsun dedim. Bana “boş zamanlarımda ve ders aralıklarında çalışma yerim

burası” dedi. Beni kapısında Doç Dr. Erol Güngör yazan odasına götürdü. Birer çay içtikten sonra “ders saatim geldi ve her zaman beklerim” dedikten sonra vedalaşıp ayrıldık. İşte Erol Güngör ile ilk tanışmam bu şekilde oldu.

Onunla ilgili bir anımı da şöyle anlatayım. 1973 Türkiye’si Bülent Ecevit Hükümetinin hüküm sürdüğü ve öğrenci olaylarının şiddetlendiği yıllardı. Ben o yıllarda İstanbul Atatürk Öğrenci Yurdu İkinci blokta kalıyordum. Yurdumuz sağ-sol öğrencilerin karışık olarak barındığı bir yurt idi. Bir gece sol grup tarafından odamız basıldı. Odada beraber kaldığımız 3 arkadaş ile birlikte bu sol grup tarafından darp edildik. Benim yaralı vaziyette polis tarafından dışarıya çıkartıldığımı görüntüleyen gazetede resmim yayınlanınca annem babama “git oğlanı getir, lise mezunu olarak kalsın” demiş. Babam o zamanlar Fındıkzade’de bulunan okulumuza geldi ve beni alıp Erol Ağabeyin babasının Fatih semtinde bulunan evine götürdü. Burada benim durumumu kısaca anlattıktan sonra, “Burhan’ı okuldan alıp Kırşehir’e götüreceğim, dedi. Bu arada babamı sessizce dinleyen Erol Ağabey birden şiddetlenerek ayağa kalktı ve “Mehmet amca sen ne yapmak istiyorsun, hiç bu olay için çocuğun istikbali engellenir mi? Bu gençler olmasa bizim gibi düşünenler Üniversitelerde ders veremezler. Bu gençler sayesinde birazda olsa okullarda rahat ediyoruz” dedi ve benim babam tarafından okuldan alınıp memleketime götürülmemi zor da olsa babamı ikna ederek engelledi. Kısaca Erol Ağabey babamı ikna etmeseydi üniversite hayatım olmayacaktı.

R.A.T: O bir sosyolog olmanın da gereği ile ekseriyetle toplumsal konulara eğiliyor. Ama bunu akademik duruşunun yanı sıra toplumun bir bireyi, aydını olarak yaptığını düşünüyorum ben. Sizce Erol Güngör nasıl bir aydıandı?

Burhan Güngör: Erol Güngör milliyetçi bir aydıdır. Onun düşüncesinde milliyetçilik temel bir fikirdir. Milliyetçilik bir modernleşme ideolojisi olarak bir halkın kendi kültürünü, tarih anlayışını modern şartlarda yeniden sentezlemesi, yeni bir gelecek yaratmanın toplumsal psikolojisi, motivasyon kaynağıdır. Erol Güngör milliyetçi aydınlar arasında da müstesna bir yeri olan şahsiyetti.

Erol Güngör Türk- İslam sentezine inanmış bir bilim adamı idi. Milliyetçilik ile ilgili şu özleri ilginçtir: “Öğrenmenin yaşı yoktur. Ben bu yaşında şu kesin kanaate vardım ki devletin her kademesini, her türlü hizmetini önce milliyetçi olanlara teslim

etmek şarttır. Devletin ve milletin bekası, vatanın bütünlüğü için mutlak şarttır. İhtisas, ehliyet vs. milliyetçilikten sonra gelir.” Erol Güngör bu düşüncenin sahibi değil, bizzat kendisi idi. Ona rektörlük teklif edildiğinde bu düşünceden hareket ederek vatanın ve milletin kurtuluğu ancak ve ancak milliyetçilerin her kademedede ama illa en üst kademelerde vazife almasıyla mümkündür, düşüncesiyle görevi kabul etmiştir.

R.A.T: Erol Güngör’ n fikri yapısı, aydınlarla ilgili görüşleri hakkında neler söylersiniz?

Burhan Güngör: Erol Güngör dürüst,  alıŐkan, giriŐken, m tevezai, sessiz sakin ve içine kapanık bir yaradılıŐı vardır. Çok az konuŐur, çok dinler, çok çalıŐırdı. Devamlı m tebessimdir ve nadiren kızardı. Bir işi yapıp bitirmeden kimseye bahsetmezdi. Çok okur, dokümanlarını hazırlar, kalemi eline aldıktan sonra da bırakmadan yazardı... O Şahsiyeti ve dünya g r Őuyle örnek bir Türk milliyetçisidir. Eserlerinde Türk İslam kültürünü, genç nesillere aktarmada büyük bir vazifeyi baŐarmıŐ ve Müslüman Türk kimliğini korumuŐtur. Milliyetçilik, Müslümanlık, Osmanlılık ilim ve ahlakı Őahsiyet onda  zleŐmiŐtir. Tanzimat’tan bugüne kadar pek çok aydınımızda gördüğümüz kendi değerleri karşısındaki olumsuz ve hakir görünmek onda yoktu. Rahmetliye göre kendi kıymetlerimize bakış açısı yönünden, Avrupalı aydın ile bizim aydınımız arasında bir fark yoktur. Onlara göre bizim kültürümüzün Avrupalı tarafından hor görülmesi bir kişinin veya düşmanlığın eseri değil, medeni  lemin bize bakıŐının eseridir. Sözde aydınlara göre savaş sırasında Allah’tan yardım dilemek, kökünü sözde geri kalmış bir kültürden alan kurumlar meydana getirmek, bizim medeni olmamıza en büyük engeli teşkil eder.

R.A.T: Hocam vakit ayırdığınız ve görüŐlerinizi paylaŐtıęınız için çok teşekkür ederim.

Burhan Güngör: Aslıhan umarım faydalı olmuştur. Sana akademik hayatında baŐarılar diliyorum...

KAYNAKÇA

- (1986). *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Yayıncılık, 13, 23-28.
- . (2017). *Türk Düşünce Tarihine Damgasını Vuran Bir Fikir Adamı*. Selçuk Bakış, 6-13.
- Akgün, M. (1998). *Türk Modernleşmesi ve Erol Güngör*. Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Akıncı, M. (2012a). Siyaset ve Yönetimin Bir Kesişim Alanı: Karar Vermede Aydın'ın Rolü. (Ed. Ö. Önder- F. Kırışik) *Kamu Yönetimi ve Siyaset Biliminde Karar Verme*, (s. 299-310). Ankara: Orion Yayıncılık.
- Akıncı, M. (2012b). *Türk Muhafazakarlığı Çok Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül'e*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Alkan, A. T. (2000). Halefi Olmayan Bir İlim Adamı: Erol Güngör. *Doğu-Batı*, 11, 157-164.
- Alkan, T. (1977). *Aydınlar ve Siyaset*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Alptekin, M. Y. (2008). Erol Güngör. (Ed: D. M. Özdemir), *Türkiye'de Sosyoloji*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Amman, T. (2009). Örnek Bir Akademisyen ve Türk Aydını Olarak Erol Güngör. *Kültür Ocağında Bir Mütefekkir Erol Güngör* (ss. 273-286). İstanbul: KOCAV Yayınları.
- Aydın, M. (2005). Aydınlar ve Günümüzdeki İşlevleri. (Ed. K. Çağan) *Entelektüel ve İktidar*, (s. 45-71). Ankara: Hece Yayınları.
- Aydın, S. (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Ayhan, R. (2010). Gazi Üniversitesi Rektörü Prof Dr. Rıza Ayhan'nın Açılış Konuşmaları. *Türkiye'de Değişim Sempozyumu* s. 3-5. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ayvazoğlu, B. (1996). *Defterimde 40 Suret*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Bağla, L. (1997). Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu. *Birikim Dergisi*, 23, 84-92.
- Başak, S. (2010). Erol Güngör'ün Modernleşmeye Bakışı ve Modernleşme Bağlamında Oluşturduğu Aydın Tipolojisi. *Türkiye'de Değişim Sempozyumu*, s. 111-146. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Batuhan, H. (2002). Entelektüel Kavramı Üzerine. *Cogito*, 1, 94-101.
- Bauman, Z. (2012). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Baydar, O. (2002). Batıcılıkla Tutuculuk Arasında Sol Aydınlar. *Cogito*, 31, 250-257.
- Bein, A. (2011). *Ottoman Ulema Turkish Republic*. California: Standford Universty Press.
- Belge, M. (1995). Osmanlı'da ve Rusya'da Aydınlar. (Ed. S. Şen), *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, (s. 123-132). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Belge, M. (1985). Tarihi Gelişme Süreci İçinde Aydınlar. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (s. 122-129). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benda, J. (2011). *Aydınların İhaneti*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Berkes, N. (2018). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bıçak, A. (2016). *Devlet Felsefesi*. İstanbul: Dergah Yayınları
- Bilgin, V. (1997). Türkiye'de Anti Demokratik Geleneğin Gücü Nereden Geliyor?. *Yeni Türkiye (Türk Demokrasisi Sayısı)*, 17, 26-28.
- Birkök, M. (2011). Aydınlar ve Bazı Vasıfları. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(26): 97-111. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9524/118996>, (15.03.2020).
- Bostancı, N. (1997). Artık Her Şeyi Açıkça Konuşmanın Zamanı Geldi: Ben Bir Demokrasi Düşmanıyım. *Yeni Türkiye (Türk Demokrasisi Sayısı)*, 17, 707-709.
- Bora. T. ve Can, K. (2009). *Devlet-Ocak-Dergah*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora. T. (2017). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ceyhun, D. (1997). *Osmanlılarda Aydın Kavramı*. İstanbul: Sis Çanı Yayınları.
- Cihan, A. K. (2015). Orhon Yazıtlarında Türk Düşüncesi. (Ed. B. Çetinkaya), *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, (s. 1163-1174), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çağan, K. (2005b). Entelektüel İmgesi Üzerine. (Ed. K. Çağan), *Entelektüel ve İktidar*, (s. 9-22). Ankara: Hece Yayınları.
- Çağan, K. (2005c). İktidarla İmtihan Süreçlerinde Entelektüelin Durumu. (Ed: K. Çağan), *Entelektüel ve İktidar*, (s. 155-176). Ankara: Hece Yayınları.
- Çağan, K. (2005a). Yerli Entelektüelin Rol ve Kimlik Bilinci- S.F. Ülgener, C. Meriç ve Ş. Mardin Düşünceleri Ekseninde. (Ed: K. Çağan) *Entelektüel ve İktidar*, (s. 309-326). Ankara: Hece Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007a). *Ötüken Türkçe Sözlük*. Cilt 1, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağbayır, Y. (2007b). *Ötüken Türkçe Sözlük*. Cilt 3. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağlar, A. (1989). Aydın Tipolojileri Üzerine Bir İnceleme. *M.U Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16-35.
- Çakıroğlu, E. (2007). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yakamoz Yayınları.
- Çetin, A. (2016). *Tarihten Tefekküre*. (Nurettin Topçu-Erol Güngör-Nevzat Köseoğlu). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demiralp, O. (2002). Entelektüeller ve Aydınlar. *Cogito*, 31, 121-132.
- Develioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Doğan, N. (2014). Türkiye'de Aydın Sosyolojisi Literatürüne Eleştirel Bir Yaklaşım. *Sosyoloji Divanı*, 4, 215-233.
- Duman, M. Z. (2018). Türkiye'de Dünden Bugüne Aydın ve İktidar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 59-79.
- Dursun, D. (2014). Türk Siyasi Hayatında Klasik\Geleneksel Sistemden Geçiş Çabaları. *Türkler*, (s. 581-592), İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- El-Kaşhari. M. (2007). *Divanu Lugati't Türk*. (Çev. S. T. Yurteser ve S. Erdi). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Erdoğan, A. (2009). Erol Güngör ve Aydınlar. *Ülkü Ocakları Dergisi*, 74, 17-19.
- Ergün, H. (1995). Siyaset Aydın İşidir. (Ed. S. Şen), *Türk Aydını ve Kimlik*, (s. 515-516). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Erhat, A. (2002). *Osmanlı Münevverlerinden Türk Aydınına*. İstanbul: Can Yayınları.
- Erkal, M. (2012). *Sosyoloji*. Ankara: Sey Yayınları.
- Görgün, T. (24.04.2014). *Tahsin Görgün ile Söyleşi*, “Tesiri Devam Eden Bir İlim Adamı”. (Röportajı Yapan: M. Erken) <https://www.dunyabizim.com/soylesi/tesiri-devam-eden-bir-ilim-adami-erol-gungor-h16725.html>, (28.07.2020).
- Ersal, A. (2011). *Türkiye’de ulus-devlet ve Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Erol Güngör* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ersal, A (21.04.2016). *Aytekin Ersal İle Erol Güngör Üzerine Konuştuk*. (Röportajı Yapan: M. Ergü) <https://www.dunyabizim.com/soylesi/aytekin-ersal-ile-erol-gungor-uzerine-konustuk-h23877.html>, (07.05.2020).
- Eriş, M. (2014). Osmanlı Devletinde Batılılaşma Hareketleri. *Türkler*, 14, 593- 605.
- Foucault, M. (2000). *Entelektüellerin Siyasi İşlevi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Furedi, F. (2014). *Nereye Gitti Bu Entelektüeller?*. Ankara: Atıf Yayınları.
- Gemuhluoğlu, F. (2012). *Dostluk Üzerine*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Genç, E. (2007). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kimlik, Misyon ve Vizyonu Bağlamında Türk Aydını. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1, 133-174.
- Gökalp, Z. (2012). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- Göze, E. (2007). Çevirinin Sunuşu (Kitabın Yazarı M. Winock), *Aydınlar Yüzyılı* (s. 5-8), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gülalp, H. (2002). Entelektüeller, Modernite ve Postmodernite. *Cogito*, 31, 215-225.
- Günay, E. (1995). Aydınlar, Devlet ve Demokrasi. (Ed: S. Şen), *Türk Aydını ve Kimlik* (s. 507-514), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Güngör, B. (25.06.2020). *Erol Güngör*. (Kişisel Görüşme).

- Güngör, E. (2008). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1993). *Aydınlara Hitap Etmek. Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1993). *Aydınlık ve Karanlık. Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1993). *Bize Yakışan Nedir?. Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1993). *Bunaltı Edebiyet ve Türkiye. Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1999a). *Yeni Devletlerde Milliyetçilik ve İktisadi Politika. Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1998). *Değerler Psikoloji Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1990). *Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1999). *İlim ve Sanat Karşısında Devlet. Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2008). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1981). *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1999b). *Kelami Sahada Estetik Yapı Organizasyonu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1997). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1982). *Milli Kültür Politikası. Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1998b). *Şahıslar Arası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rolü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1990). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1999a). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

- Güngör, E. (2007). *Türkiye'de Misyoner Hareketler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, H. (2006). Erol Güngör'ün Hayatı, İlmî ve Fikrî Şahsiyeti. (Ed. M. Yılmaz) *Erol Güngör*, (s. 68-73). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Güngör, Ş. (1996). Erol Güngör. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14, 305-307.
- Gürpınar, D. (2013). *Türkiye'de Aydınların Kısa Tarihi*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2004). *Millet ve Aydınlar*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Hacip, Y. H. (2018). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hilav, S. (2002). Entelektüel ve Eylem. *Cogito*, 31, 103-106.
- Haluk, Ş. (2011). *Türkçe Sözlük*. 11. Basım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hilav, S. (2008). *Entelektüeller ve Eylem*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hocaoğlu, D. (1991b). Türk Aydınlarında Felsefî Zafiyetin Temelleri (Türk Sağı). *Türkiye Günlüğü*, 16, 65-76.
- Hocaoğlu, D. (1991a). Türk Aydınlarının Felsefî Zafiyetinin Temelleri (Genel Panorama ve Türk Solu). *Türkiye Günlüğü*, 15, 68-76.
- Ilgaz, T. (2002). Heidegger Entelektüel miydi?. *Cogito*, 31, 108-119.
- Kabaklı, A. (T.Y). *Bilge*. <http://www.lugatim.com/s/bilge>, (10.05.2020).
- Kabaklı, S. (24.04.2014). Erol Güngör Hocadan Bugüne. *Tercüman*.
- Karakoyunlu, Y. (1995). Aydın Geleneğimizin Oluşumu ve Cumhuriyet Aydınları. (Ed. S. Şen), *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, (s. 103-122). Ankara: Bağlam Yayınları.
- Karpat, K. H. (2006). Aydınlar ve Kimlik: Tarihsel Bir Bakış. *Doğu Batı (Entelektüeller 1)*, 61-84.
- Karpat, K. H. (2008). *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayalı, K. (2005). Üniversitede Entelektüel Barındırma Durumu Giderek Azalmaktadır. (Ed. K. Çağan) *Entelektüel ve İktidar*, (s. 155-176). Ankara: Hece Yayınları.
- Kertel, F. (2002). 90'lar Türkiye'sinde Kamusal Yüzleriyle Aydınlar. *Cogito*, 31, 269-290.

- Koca, F. (2017). Molla Hüsrev: Fatih Döneminin Ebu Hanife'si. (Ed. A. Furat), *Doğu'dan Batıya Düşüncenin Serüveni*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Konuk, O. (2005). Modern Entelektüelin Doğuşu. (Ed: K. Çağan), *Entelektüel ve İktidar*, (s. 73-86). Ankara: Hece Yayınları.
- Köseoğlu, N. (1998). *Aydın Üzerine II. Kitap Şuuru*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Levy, B. H. (2001). *Entelektüellerin Övgüsü*. İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Maraş, İ. (2018). Türk Düşünce Tarihine Giriş. (Ed. B. Çetinkaya), *Türk Düşünce Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Mardin, Ş. (2005). *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meriç, C. (1983). Batıda ve Bizde Aydının Serüveni. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (s. 130-137). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (1997). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nizamül-Mülk. (2014). *Siyasetname*. Ankara: Nilüfer Yayıncılık.
- Nur, Z. (1974). *Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si*. İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Önder, Ö. ve Akıncı, M. (2006). Entelektüeli, Evrensellik ve Oryantalizm Ekseninde Yeniden Düşünmek. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 87, 122-132.
- Önder, Ö. (2014). *Yönetimde Adalet ve Saadet*. İstanbul: Lotus Yayıncılık.
- Özarlan, E. (2010). Prof. Dr. Erol Güngör. *Türkiye'de Değişim Sempozyumu* (s. 13-34). Ankara: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü.
- Özarlan, E. (2006). Prof. Dr. Erol Güngör'ün Sanat, Edebiyat, Dil ve Tercüme Hakkındaki Görüş ve Düşünceleri. *Osmanlı Araştırmaları XXVII*, (s. 297-335). İstanbul.
- Özcan, F. Y. (2012). Münevver ve Entelektüel İkileminde Türk Aydını. *Türköz*, 44-59.
- Özön, M. N. (1973). *Alim*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Özpalabıyıklar, S. (2002). "Intellectual" Nurlanır, "Münevver" Aydınımırken. *Cogito*, 31, 97.

- Özyurt, C. (2014). *Modern Türk Düşüncesinin Sosyolojisi*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Said, E. (1995). *Entelektüel*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Said, E. (2002). Yazar ve Entelektüellerin Kamusal Rolü. *Cogito*, 31, 37-57.
- Sam, R. (2017). Entellektüeller: Toplumsal Değişim ve Gelişim Sürecinin Öncüleri. *Sosyoloji Konferansları*, 333-350.
- Sami, Ş. (1978). *Kamus-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sartre, J. P. (1997). *Aydınlar Üzerine*. İstanbul: Can Yayınları.
- Saybaşı, K. (1995). Münevver, Entellektüel, Aydın. (Ed: S. Şen), *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, (s. 157-173). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Şahin, M. (2007). Erol Güngör'ü Anarken. *Selçuk Bakış*, 1-20.
- Şan, M. K. (2005). Türk Aydın Soy Kütüğü Üzerine Değerlendirmeler. (Ed: K. Çağan), *Entelektüel ve İktidar*, (s. 271-307). Ankara: Hece Yayınları.
- Şeriati, A. (2004). *Aydın*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Gürpınar, D. (2013). *Türkiye'de Aydın Kısası Tarihi*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Taymas, A. (1954). Divanü Lügat-it Türk Tercümesi. *Türkiyat Mecmuası*.
- Tokat, L. (2017). Entelektüel Kimdir? Türkiye'nin Entelektüel Sorunu. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3, 9-42.
- Turhan, M. (1997). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Turhan, M. (1991). *Siyasal Elitler*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2014). *Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Türkeş, A. (2018). Türk Aydın Türk Gibi Düşünmelidir. *Başbuğ Alparsalan Türkeş Gençlik-Milliyetçilik-Dünya Türklüğü* (s. 145). Ankara.
- Türkmen, R. A. (2017). Büyük Türk Mütefekkiri Erol Güngör'ün Hal-i Muhtevası ve "Milliyetçi Aydın Tipolojisi" Görüşünün Kısa Bir İzahı. *Ülkü Ocakları*, 164, 49-52.

- Türkmen, R. A. (2018). Kadim ve Aktüel Türk Milliyetçili Ekseninde Erol Güngör'ün Yeri ve Tetkikleriyle Milliyetçi Ekole Getirdiği Yeni Paradigmalar. (Ed. H. Acar), *Milliyetçilik Tipolojileri*, (s. 253-271). Ankara: Nobel Yayınları.
- Uğur, A. (2002). Aydın Kim Değildir?. *Cogito*, 31, 134-135.
- Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1933). *Türk Tefekkürü Tarihi*. İstanbul: Galatasaray İkinci Devre Talebesi Neşriyatından.
- Ülken, H. Z. (1966a). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi I*. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1966b). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi II*. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Vayni, C. (2014). *Türk Düşünce Hayatında Erol Güngör*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Vural, M. (2011). *İslam Felsefesi Sözlüğü*. Elis Yayınları, Ankara
- Yanar, I. (2005). Entelektüeller, İktidarlar ve Postmodernlik. (Ed. K. Çağan içinde), *Entelektüel ve İktidar*, (s. 201-209). Ankara: Hece Yayınları.
- Yavuz, H. (2009). *Türkiye'nin Zihin Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yıldız, H. (2017). Sahih Bir Türk Aydınını. *Selçuk Bakış*, 58-65.
- Yıldız, Y. G. (1995). Türk Aydınını ve İktidar Sorunu. (Ed.: S. Şen), *Türk Aydınını ve Kimlik*, (s. 355-378). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yıldız, F. ve Çelik, F. (2012). Türk Batıcılığının Milliyetçi-Muhafazakarlık Üzerinden Tenkidi: Erol Güngör Örneği. *Bilig Dergisi*, 62, 269-294.
- Yılmaz, M. (2006). *Erol Güngör*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Zorlu, K. (2018), Erol Güngör'ün Kültürel Sisteminde Milliyetçilik ve Aydın Olmak İlişkisi. *Cumhuriyet Dönemi Millî Düşünce Sistematiğinde Erol Güngör Sempozyumu*, Kırşehir.

DİZİN

-A-

Alim, 132
 Aydın, v, ix, 7, 8, 10, 23, 24, 26, 27, 30,
 33, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46,
 51, 53, 56, 89, 108, 110, 118, 119,
 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133,
 134

-B-

Bilge, ix, 8, 9, 10, 28, 40, 131

-D-

Demokrasi, v, 1, 52, 83, 112, 116, 127,
 129
 Devlet, v, x, 1, 48, 83, 127, 129, 130

-E-

Elit, ix, 8, 14
 Entelektüel, ix, 8, 15, 17, 18, 19, 21, 22,
 23, 29, 35, 36, 126, 127, 128, 131,
 132, 133, 134
 Erol Güngör, v, vi, viii, x, 1, 2, 3, 4, 60,
 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82,
 83, 84, 85, 88, 92, 94, 96, 97, 100,
 101, 103, 104, 107, 108, 110, 114,
 117, 118, 119, 121, 123, 124, 125,
 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133,
 134

-H-

Halk, viii, 45, 55, 56, 57, 63, 68, 104,
 106, 113, 119, 120

-İ-

İntelijansiya, 8, 16

-M-

Milliyetçilik, x, 68, 69, 70, 76, 83, 85,
 88, 115, 124, 125, 126, 130, 133, 134
 Modernleşme, 52, 53, 90, 99, 100, 110,
 126, 127
 Münevver, ix, 8, 13, 14, 55, 60, 88, 95,
 132, 133

-S-

Seçkin, ix, 8, 14, 15
 Siyaset, v, vii, 1, 7, 14, 90, 126, 129,
 132

-T-

Türk, v, vii, viii, ix, xii, 1, 2, 3, 4, 9, 13,
 27, 28, 34, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45,
 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58,
 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 70, 71, 72,
 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85,
 88, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99,
 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107,
 109, 110, 112, 113, 114, 116, 117,
 118, 119, 120, 124, 125, 126, 127,
 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134
 Türk Modernleşmesi, v, 1, 4, 50, 100,
 117, 118, 126

